

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Jongeren
Vrijheid en Organisatie
Democratie

Redactie

Redactie-adres

Wilhelminapark 53
3581 NM UTRECHT
tel (030) 517537

Abonnementenadres

Kerkplein 1
8051 GH HATTEM
tel (05206) 43460

Redactie-team

Jaap Kruithof
Velddreef 382
2727 CX ZOETERMEER

Ada den Ottelander
Wilhelminapark 53
3581 NM UTRECHT

Julius Remarque
Raamstraat 8
1016 XM AMSTERDAM

Hans Veltkamp
Kerkplein 1
8051 GH HATTEM

Colofon

Nummer 5;
tweede jaargang,
april 1984.

Auteursrecht:
© JOVD, Amsterdam.

Ontwerp omslag:
Tanja van Rees.

Typografie binnenwerk:
Ada den Ottelander
Marco Swart.

Inhoud

Toekomst Europese liberalisme /5

door: dr Gaston E. Thorn

Een periode van grote bloei /11

door: drs Ed H.T.M. Nijpels

Liberalen en de overheid /17

door: Marco P. Swart

Liberalisme op zijn retour /25

door: Wilfried P. Derksen

Gaston E. Thorn is voorzitter van de Europese Commissie. Voordien is hij ondermeer minister-president van Luxemburg en voorzitter van de Europese Liberaal Democraten (ELD) geweest.

Ed H.T.M. Nijpels is fractievoorzitter van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie in de Tweede Kamer der Staten Generaal. Tien jaar geleden was hij landelijk voorzitter van de JOVD.

Marco P. Swart werd op het afgelopen lustrumcongres van de JOVD benoemd tot landelijk lid van verdienste. Hij is ondermeer vice-voorzitter politiek in het hoofdbestuur geweest.

Wilfried P.C.G. Derksen is op dit moment hoofdredacteur van Driemaster, daarvoor was hij redacteur internationale zaken en vertegenwoordiger van de JOVD naar internationale bijeenkomsten.

Toekomst Europese Liberalisme

Dr. G. E. Thorn

Mag ik U allereerst zeggen dat ik blij ben me tot U te mogen richten ter gelegenheid van Uw zevende "lustrum", tot U die de jeugd en dus de toekomst, die van Europa, die van het liberalisme vertegenwoordigt.

Europa heeft altijd een toekomst - als zij dat wil. Haar burgers zullen binnen enkele maanden de gelegenheid krijgen dat te bevestigen, wanneer zij ten tweede male zullen deelnemen aan de rechtstreekse verkiezingen voor het Europese Parlement.

De mislukking van de laatste Europese Raad heeft weliswaar een ernstige crisis van de Gemeenschap aan het licht gebracht, maar deze crisis zal -naar ik geloof- voor Europa heilzaam blijken. Er waren in Athene zoveel technische vraagstukken op te lossen en de na een toch lange voorbereiding onbeantwoord gelaten vragen waren zo talrijk dat een en ander tot volledige afwezigheid van overeenstemming heeft geleid. De Commissie van de Europese Gemeenschappen had haar taak om voorstellen te doen echter niet verwaarloosd, en het voorzitterschap van de Raad van Ministers had geen inspanningen gespaard. Maar wanneer het overzicht van waar men op afstevent verduisterd raakt, wanneer men, zelfs onmerkbaar, van de koers afraakt die men in beginsel geacht wordt aan te houden, dan loopt men onvermijdelijk vast. Dat is wat voor en tijdens de laatste Europese Raad is geschied, en dat mag zich niet meer herhalen. Wij dienen deze gemiste kans om Europa weer op gang te brengen goed te maken en de Commissie die ik voorzit spant zich daar onverpoosd voor in. De werkzaamheden van de Instellingen van de Gemeenschap gaan voort.

Maar als wij willen dat er wezenlijke politieke beslissingen voor de Gemeenschap worden genomen - er is geen tijd meer te verliezen - moeten wij nu weten wat voor soort Europa wij opbouwen, met welk oogmerk, en met welke middelen.

Zowel voor U als voor mij gaat het om een verenigd Europa, een meer liberaal Europa, een Europa waarvan de grondslagen en de wezenlijke beginselen in het Verdrag van Rome zijn vervat. Dat is de betekenis van het liberale programma voor de komende Europese verkiezingen, dat afgelopen december op ons Congres te Munchen is aangenomen.

U heeft wel begrepen dat de toekomst van het Europese liberalisme voor mij nauw verbonden is met de nieuwe aanzet voor Europa. Het is bekend dat het liberalisme zich in onze Europese Gemeenschap reeds bewezen heeft.

Door te zorgen voor het vrij verkeer van mensen, goederen en kapitaal, heeft het Verdrag van Rome de vrijmaking van het handelsverkeer tussen onze landen bewerkstelligd: in de jaren zestig heeft deze bij uitstek liberale oplossing tot de ontwikkeling van een ongekende economische vooruitgang en een

toegenomen welzijn in Europa geleid. De instelling van een douane-unie heeft de deuren tussen de nationale markten open gezet.

Zo ook hebben, buiten de Gemeenschap, vrijhandels- of associatieovereenkomsten met onze burens in West-Europa en aan de Middellandse Zee, en onderrhandelingen met onze partners over de hele wereld in het GATT, het handelsverkeer en de economische bedrijvigheid in aanzienlijke mate bevorderd.

Sedert bijna tien jaren heeft de crisis die wij meemaken een breuk geslagen in de liberale stellingen. De verleiding van het protectionisme, komt vrijwel overal min of meer openlijk tot uiting, zelfs in onze Europese Gemeenschap. Men denkt industriële vraagstukken of sectorieel moeilijkheden te kunnen oplossen door zijn toevlucht te nemen tot protectionistische maatregelen: men loopt daarbij echter het gevaar tot versnippering van onze gemeenschappelijke markt te komen en de voordelen van meer dan 25 jaar Europese opbouw teloor te laten gaan.

Wij dienen dan ook ondanks alle druk trouw te blijven aan het liberalisme, en onze Gemeenschap slaagt daar beter in dan men dikwijls beweert. Naar binnen toe handhaven wij de verworvenheden van de Gemeenschap, ondanks alle al dan niet openlijke nationalistische krachten. Naar buiten toe eerbiedigen wij de verbintenissen die zijn aangegaan: zo vormen wij sedert 1 januari met onze buurlanden van de EVA een volledige vrijhandelszone; ten opzichte van onze partners van Williamsburg zijn wij onze verplichtingen nagekomen, ondanks geschillen die wij tenminste hebben kunnen beperken; wij hebben al bij al het afgelopen jaar met de Verenigde Staten een handelsverkeer ten bedrage van 90 miljard dollar gehad! In de Derde Wereld hebben wij het meest openstaande stelsel van betrekkingen dat er bestaat gehandhaafd, binnen het raam van onze overeenkomsten met de landen van Afrika, het Caraïbische gebied en de Stille Oceaan. Wij hebben onlangs op politiek vlak en in de sfeer van het bedrijfsleven met de ASEAN, de landen van Zuidoost-Azië die de sterkste groei ter wereld kennen, onze banden nauwer aangehaald. Enkele maanden geleden hebben wij een samenwerkingsovereenkomst met het Andes-Pact gesloten.

Maar dit alles blijft ontoereikend: we moeten verder gaan. Wij moeten een echte interne markt bouwen, ten einde werkelijk voordeel te kunnen trekken van een continentale economische ruimte, 270 miljoen inwoners sterk.

Wij kunnen immers niet meer in ernst volhouden dat de Gemeenschap elk jaar de kosten ten bedrage van zo'n 12 miljard Ecu blijft dragen voor interne grensoverschrijdingen. Onlangs is er vooruitgang geboekt, maar de Raad van Ministers dient onverwijld de voorstellen van de Commissie die hij nog op tafel heeft liggen aan te nemen.

Naar buiten toe zullen wij het komende jaar, als het economisch herstel duidelijker wordt en als onze geïndustriali-

seerde partners met ons mee gaan, de tariefverminderingen die in de Tokio-ronde zijn vastgesteld vervroegd gaan toepassen.

Liberalisme is voor mij ook synoniem aan economische doeltreffendheid en deze lijkt meer dan ooit nodig tegen een achtergrond van crisis, waarbij onze middelen en onze tijd beperkt zijn. Voor Europa betekent dit tegelijkertijd oordeelkundig en billijk bezuinigen: wij moeten de vereisten van een Europees concurrentievermogen in gedachten houden, op alle gebieden met inbegrip van de landbouw, als ook de behoeften van de burgers van de Gemeenschap, die hun opofferingen wel degelijk resultaat willen zien opleveren, .

Een doeltreffend Europa wil ook zeggen: niet krenterig de middelen tellen zonder welke het niet veel langer verder kan voortgaan, zonder welke er geen ontwikkelingen mogelijk zijn. Daarom hebben wij behoefte aan ruimere eigen middelen. De Commissie heeft dit alles al in haar hervormingsvoorstellen van afgelopen juli gesteld; ook vandaag geldt dat nog.

Naar mijn gevoelens lijkt alleen een dergelijke, pragmatische benadering in staat Europa voortgang te doen boeken. Dit pragmatisme dat ons liberalen kenmerkt, daaraan heeft de Gemeenschap behoefte, om de rede te laten overwinnen. Makkelijker dan anderen kunnen wij aan ideologische vooroordelen voorbijgaan om tot de kern te komen, met de vaste wil de aanwezige moeilijkheden te overwinnen. Dit wordt ons soms verweten. Ik geloof echter dat zonder deze praktische instelling met een bereidheid tot noodzakelijke compromissen onze Gemeenschap in drijfzand zal wegzakken.

De vraagstukken die Europa belagen blijken immers schrikwekkend concreet; die welke in het bijzonder de jeugd verontrusten en haar rechtstreeks raken, kent U wel: de werkloosheid, die in de Gemeenschap tot bijna 40% komt van wie jonger is dan 25 jaar, de angst voor de toekomst in een gevaarlijke wereld waarin de politieke en economische crisis toenemen, waarin vraagstukken als die van de Euro-raketten tot de U bekende verwarring leiden. Deze zelfde problemen die in onze landen tot een instinctmatig op zichzelf terugvallen leiden, vragen echter om een Europese oplossing.

Ondanks de reacties van ontgoocheling of zelfs nihilisme die hier en daar opduiken, ondanks de tekenen van een werkelijke crisis van onze beschaving, moeten wij de onvervangbare waarde van een vrije en democratische samenleving, ons gemeenschappelijk erfgoed bevestigen en werken aan de oplossingen die ons, en die U voor de dag van morgen, werkelijke vooruitzichten bieden.

Werkgelegenheid voor jongeren geldt op initiatief van de Commissie als een van de eerste prioriteiten van de Gemeenschap voor dit jaar, met specifieke maatregelen op sociaal en regionaal gebied, vooral op het vlak van de beroepsopleiding. Natuurlijk is dat niet voldoende. Wij weten heel goed, wij liberalen, dat een overheidsbegroting geen wondermiddelen

biedt, die van de Gemeenschap net zo min als die van de lidstaten. De huidige moeilijkheden van Europa hebben structurele oorzaken. De Verenigde Staten en Japan hebben in de afgelopen tien of vijftien jaar jaren miljoenen arbeidsplaatsen geschapen, terwijl wij er juist verloren hebben. Onze twee voornaamste concurrenten hebben zelfs het leeuwedeel van de wereldmarkten van hoogwaardige technologische producten veroverd, zij zijn ons ver vooruit met de indiening en de toepassing van octrooien.

Al deze uitdagingen vragen volgens mij antwoorden van liberale bezieling en van een grootse Europese opzet: onze gemeenschappelijke toekomst ligt daar. De Europese industrie dient gemoderniseerd te worden om haar concurrerende te maken en meer arbeidsplaatsen te laten opleveren. Dit betekent enerzijds herstructurering van crisissectoren, zoals staal, scheepsbouw of textiel en anderzijds bevordering van geavanceerde technieken. Wat de staalsector aangaat organiseert de Gemeenschap zelf de herstructurering; ten aanzien van de scheepswerven en de textielsector draagt zij eraan bij; voor de automobielenijverheid heeft de Commissie zojuist een actieprogramma voorgesteld.

De ontwikkeling van de allernieuwste technologieën kan door de Europese ondernemingen zelf tot stand worden gebracht. Maar dan mag het hun niet ontbreken aan de ruimte van een werkelijk continentale markt, noch aan de mogelijkheden om te investeren. In dit opzicht is een Europees industriebeleid strikt noodzakelijk. Tot nu toe is dat nooit van de grond gekomen, terwijl de Verenigde Staten en Japan zonder aarzeling het onderzoek en de tenuitvoerlegging van nieuwe technologieën hebben aangemoedigd. Bij ons zijn de maatregelen jammer genoeg slechts tot het nationale beperkt gebleven.

De Commissie heeft harerzijds met name in een van de sleutelsectoren voor de toekomst, de informatietechnologieën, het onderzoekprogramma "ESPRIT" opgezet. Voor de helft door de Europese Gemeenschap betaald en voor de andere helft door particuliere ondernemingen, zal ESPRIT onze industrie in staat stellen met zeer goede kansen van slagen tegen 1990 met haar Amerikaanse en Japanse concurrenten te concurreren. De tien staatshoofden en regeringsleiders, en de betrokken ondernemingen zijn in beginsel met het project akkoord gegaan. Toch is het nog geblokkeerd, door gebrek aan eenstemmigheid binnen de Raad van Ministers voor Industrie. Ik hoop van harte dat deze nauwelijks te begrijpen belemmering wordt opgeheven; de Europese industrie van de naaste toekomst lijkt een voldoende belangrijke inzet te zijn.

Hindernissen als deze - om niet opnieuw naar de Topconferentie van Athene te verwijzen - doen ons, voorzover dat nog nodig was, beseffen hoe een zeer politieke dimensie voor het Europese bouwwerk onmisbaar blijft. Als men vrijwel stelselmatig aan eenstemmigheid bij de besluitvorming blijft vasthouden, loopt men het gevaar van verlamming. Als wij verder willen komen op economisch gebied moeten wij op de weg van de

politieke vervlechting vooruit gaan.

Het liberalisme is altijd een drijvende kracht voor de Europese vervlechting geweest. Ik moge een recent voorbeeld aanhalen: Hans-Dietrich Genscher is een van de voornaamste ontwerpers van de in juni te Stuttgart goedgekeurde Plechtige Verklaring over de Europese Unie geweest. Deze tekst is weliswaar nog niet geheel en al wat de bezielers ervan op het oog hadden, maar hij getuigt van een streven dat wij dienen te verwezenlijken en te verruimen. Wij zullen daadwerkelijk tot een echte Europese Unie van de Staten en van de Volkeren moeten komen met een gemeenschappelijk uitvoerend orgaan en een Europees Parlement dat over sterkere bevoegdheden beschikt. En dat wordt in het liberale programma voor de Europese verkiezingen van juni voorgesteld. Onze landen moeten ook tot gemeenschappelijke opvattingen over de defensie komen, zo al niet tot een werkelijke Defensiegemeenschap.

Europa is een geheel en de uitdagingen die het moet opnemen hebben een aanzienlijke draagwijdte. Het Europese liberalisme vertegenwoordigt een constante kracht in onze Gemeenschap: de liberalen nemen deel aan de regering in de helft van onze lid-staten, waaronder Nederland, en vormen in het Europese Parlement een van de voornaamste fracties. Ik ben ervan overtuigd dat het liberalisme zijn taak zal blijken aan te kunnen en wel vooreerst in de komende maanden bij de voorbereidingen van de Europese verkiezingen, welke verkiezingen het democratisch gehalte van onze Gemeenschap tastbaar maken.

Blijft ons, blijft U thans dus, alles op alles te zetten opdat deze verkiezingen een succes voor de liberalen worden, een succes voor Europa, een kans voor de toekomst.

Een periode van grote bloei

Drs. E.H.T.M. Nijpels

Wanneer een bepaalde (politieke) organisatie, zoals in dit geval de Jongeren Organisatie voor Vrijheid en Democratie, in het jaar 1984 jubileert, dan gaan de gedachten onwillekeurig uit naar twee geschriften waarbij het jaartal 1984 een belangrijke rol speelt. Dat is in de eerste plaats het boek van de Engelsman George Orwell, getiteld "Nineteen eighty four", waarvan de eerste uitgave op de kop af 35 jaar geleden verscheen. In de tweede plaats is dat het essay van de Rus Andrej A. Amalrik "Haalt de Sovjet-Unie 1984?", geschreven in 1969. George Orwell beschrijft in zijn boek een fictieve, toekomstige, totalitaire maatschappij waarin elke persoonlijke vrijheid ontbreekt ("Big Brother is watching you!"). Andrej Amalrik tekent een bestaand totalitair staatsstelsel, te weten de Sovjet-Unie, waarbij zoals hij het beschrijft "het idee van zelfbestuur, van gelijkheid van allen voor de wet en van persoonlijke vrijheid met de daaraan verbonden verantwoordelijkheid volstrekt onbegrijpelijk is voor het Russische volk".

Maar 1984 is ook het jaar waarin wij het feit herdenken dat Willem van Oranje, de Vader des Vaderlands, 400 jaar geleden de dood vond door toedoen van Balthazar Gerards. Tevens is 1984 uitgeroepen tot het jaar van Joan Derk van der Capellen tot den Pol, de adellijke patriot die met zijn pamflet "Aan het volk van Nederland", in 1781 een felle aanklacht deed tegen het regime van stadhouder Willem V.

Wat bovengenoemde vier historische personen verbindt zijn de woorden "vrijheid" en "democratie". Dezelfde twee woorden die in de namen van VVD en JOVD zo centraal staan, ook in 1984. Feitelijk kan in de oprichting in 1948 van de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie het begin worden gezien van het moderne liberalisme in ons land. Met deze nieuwe, liberale, partij kwam een einde aan een soort liberale stammenstrijd, die tot na de Tweede Wereldoorlog had voortgeduurd. De VVD werd gevestigd op een viertal basisbeginselen: Vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en sociale gerechtigheid. Deze beginselen, die in wezen onveranderlijk zijn, maken tegelijkertijd een politiek mogelijk die dynamisch van aard is. Een politiek die zich steeds aansluit bij de veranderingen en uitdagingen van onze moderne, gecompliceerde maatschappij.

Vanuit deze beginselen is er door de VVD veel bijgedragen aan de totstandkoming van de hedendaagse welvaartsstaat. Na de Tweede Wereldoorlog hebben de liberalen zich ingezet voor vele materiele maar ook immateriele zaken. Met name dit laatste wordt nogal eens vergeten. Ik denk bij deze immateriele zaken onder andere aan de verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd, aan de wetgeving inzake het ondernemingsrecht, aan de totstandkoming van de Nationale Ombudsman, en aan, last but not least, de vele milieuwetten.

Ook aan de sociale wetgeving hebben liberalen van harte meegewerkt, daarmee de vooroorlogse lijn strak doortrekkend. Zo is onder de kabinetten De Jong en Biesheuvel, waaraan ook de VVD deelnam, het recht op bijstand van overheidswege wettelijk geregeld, is het minimumloon er gekomen, is de AOW structureel opgetrokken, zijn de oud-invaliden opgenomen in de WAO en is aan de kleine zelfstandigen tegemoet gekomen.

"Hoogstens zou voor wat betreft de opstelling van de VVD gezegd kunnen worden dat de VVD altijd meer terughoudend ten aanzien van de uitbreiding van het pakket van sociale voorzieningen heeft gestaan dan de socialisten", zoals Hans Wiegel schreef in "De geloofwaardigheid van een alternatief", nu alweer 10 jaar geleden. Er is voor deze opstelling van de VVD een grondige reden: liberalen hebben altijd goed beseft dat je een gulden maar een keer kunt uitgeven en dat diezelfde gulden eerst verdiend moet worden. Anders gezegd: liberalen hadden en hebben een scherp oog voor een sluitend staatshuishoudboekje. De naoorlogse politieke geschiedenis heeft geleerd dat socialisten sneller geneigd zijn om naar de "Bank van Lening" te lopen.

Zoals ik hierboven al zei, hebben liberalen een andere visie op onze nationale financiën dan andere politieke groeperingen. Onze visie hebben we consequent in ons beleid doorgevoerd, ook al werd het ons niet altijd in dank afgenomen. In 1965, toen het beruchte kabinet Cals-Vondeling ons land bestuurde diende de VVD-fractie in de Tweede Kamer een tegenplan in, genoemd naar de indiener, drs. Th. H. Joekes. In dit plan - niet zozeer een bezuinigingsplan, maar meer een ombuigingsplan - werd voorgesteld om 1 miljard gulden (om precies te zijn 1008 miljoen) om te buigen.

De toenmalige Volkskrant-journalist Henry Faas, noemde in zijn boek "God, Nederland en de franje" dit plan zondermeer "moedig", maar - zo vervolgde hij - "hiermede kon iedereen concluderen dat de VVD eindelijk een duidelijk conservatieve partij was geworden". Deze opmerking komt wel in een ander daglicht te staan nu bij de algemene, politieke en financiële beschouwingen in het najaar van 1983 de PvdA met een alternatief bezuinigingsplan kwam van zo'n slordige 7 miljard! Nota bene door dezelfde PvdA die zich onder aanvoering van Joop den Uyl ten felste keerde tegen "Bestek '81". Dezelfde Den Uyl die tussen 1973 en 1977 leiding gaf aan een kabinet van PvdA, KVP, ARP, D'66 en PPR dat ons land met een enorme negatieve erfenis liet zitten, onze collectieve sector tot gigantische vormen had laten uitdijen en de inflatie had aangewakkerd tot boven de 9%.

Het daarop volgende kabinet van CDA en VVD, het kabinet Van Agt-Wiegel, stond voor een schier onmogelijke opgave. Een opgave die extra bemoeilijkt werd door een krappe meerderheid in de Tweede Kamer, door het optreden van de zogenaamde "loyalisten" en door een niet altijd ferme coalitiepartner als het ging om bijvoorbeeld de uitvoering van "Bestek '81". De latere tragikomedies van de kabinetten Van Agt II en III

zijn ons allen nog maar al te goed bekend.

Na de verkiezingen van 1982 hebben wij liberalen wederom gekozen voor een samenwerking met de christen-democraten. Een eerste keuze voor samenwerking met die christen-democraten was door ons voor die verkiezingen ook aangekondigd. Het tot stand gekomen kabinet Lubbers-Van Aardenne kon mede gevormd worden door de ongekeerde winst die de VVD in september 1982 boekte. De magisch lijkende grens van 30 zetels werd ruimschoots overschreden; een historische gebeurtenis in het naoorlogse liberalisme.

Onze visie bleek meer dan ooit tevoren kiezers te trekken, zelfs uit groepen in de samenleving die tot dan toe onbereikbaar leken. De VVD had voor de zoveelste keer getoond dat het woord "Volkspartij" niet ten onrechte gevoerd werd. Tevens bewees deze verkiezingsuitslag dat een uitspraak van Henry Faas in zijn eerdergenoemde boek gelogenstraft werd, namelijk: "De tragiek van de VVD is, dat zij er ondanks haar capriolen niet in is geslaagd de ontevreden en in de katholieke en protestantse partijen tot zich te trekken". Rudolf de Korte schreef afgelopen zomer in NRC-Handelsblad een actuele analyse van onze kiezersaanhang: "Per saldo moet de VVD in de na-oorlogse periode voortdurend kiezers aangetrokken hebben, die vroeger CDA gestemd moeten hebben. De VVD heeft daarbij vooral een bres geslagen in de jongerenaanhang van het CDA. De kiezerstrouw onder de oudere CDA-kiezers ten spijt gaat de deconfessionalisering onder de jongeren door".

Na 1948 zien we grofweg het volgende politieke beeld: de christen-democratische partijen zijn voortdurend achteruit gegaan in stemmental, de socialisten boekten een geringe winst en de liberalen gingen, soms schoksgewijs, snel en fors vooruit in de kiezersgunst. De politieke kaart van 1984 is niet dezelfde als die van 1948. Een feit waar onze politieke opponenten blijkbaar moeilijk aan kunnen wennen. Kiezerswinst dient namelijk omgezet te worden in kabinetszetels en in het te voeren beleid. Bij het aantreden van het kabinet Lubbers-Van Aardenne heb ik namens de VVD-fractie een aantal voorwaarden genoemd waaraan voldaan zal moeten worden wil de VVD het optreden van dit kabinet succesvol noemen. Ik wil die voorwaarden hier nog eens herhalen.

In de eerste plaats noem ik het antwoord op de vraag in hoeverre het kabinet reëel perspectief op werk kan bieden. Daarvoor is nodig: versterking van de positie van de bedrijven en sanering van de overheidsfinanciën. Ten tweede verwachten wij dat het kabinet ons sociaal zekerheidsstelsel zal weten aan te passen aan de veranderende omstandigheden, wil het stelsel niet onder zijn eigen gewicht bezwijken. Maar er is voor mij nog een derde voorwaarde: de vaak verstikkende lokettenmaatschappij moet veranderen in een samenleving waarin zelfstandige mensen weer in staat worden gesteld eigen verantwoordelijkheid te dragen. Anders gezegd: het kabinet moet zich inzetten voor deregulering, decentralisatie en privatisering.

De eerste beleidslijnen, betreffende deze drie onderwerpen zijn door het kabinet inmiddels uitgezet. Ook is een start gemaakt met het opschonen van allerlei adviesorganen van de overheid en is er bij de kabinetsformatie zelve een herverkaveling op gang gebracht van bepaalde departementsonderdelen (CRM werd WVC; VRO werd VROM) en daarmee werd een schuchter begin gemaakt met de uitvoering van het rapport over de hoofdstructuur van de Rijksdienst van de commissie-Vonhoff.

Uiteraard hoop ik dat het kabinet, naast de door mij genoemde randvoorwaarden, ook een aantal andere liberale wensen uit ons laatste verkiezingsprogramma kan realiseren. Daarnaast meen ik dat het Liberaal Manifest 1981, waarover in onze partij open en ferme discussies gevoerd zijn, ons een richtsnoer geeft voor het handelen van liberalen op lange termijn.

In de inleiding van het Manifest wordt het volgende opgemerkt: "Als een rode draad door dit Manifest loopt een voortdurend pleidooi voor verdraagzaamheid, verantwoordelijkheid, broederschap, zorg, vermenschlijking van organisaties, kleinschaligheid, openheid, inspraak en medezeggenschap, decentralisatie, deskundigheid, spreiding van macht en verbreiding van kennis en bezit". Daarmede is tevens omschreven wat de doelstellingen voor de liberale politiek zullen zijn, waar steeds mee gewerkt moet worden, ook op langere termijn.

Op korte termijn zal de liberale politiek de volgende doeleinden moeten hebben:

- a. uitvoering van het regeerakkoord door de huidige coalitie van VVD en CDA;
- b. vasthouden van de huidige aanhang en uitbreiding ervan in de toekomst;
- c. zo mogelijk deelnemen aan het volgende kabinet.

Deze doeleinden vereisen dat de huidige zakelijke samenwerking tussen CDA en VVD succes heeft en tevens dat de afspraken in het regeerakkoord vastgelegd, worden nagekomen. Ook wordt vereist dat wij de kiezers duidelijk maken waarom veel maatregelen van het huidige kabinet absoluut noodzakelijk zijn. Bovendien moet er voor worden gezorgd dat wij onze doelstellingen over weten te brengen bij de kiezers.

De laatste door mij genoemde doelstelling, regeringsdeelname, betekent dat wij voor de toekomst willen samenwerken met christen-democraten of socialisten (of eventueel met beide groeperingen). Deze opstelling, ook ten aanzien van de PvdA, is niet nieuw. In 1977, toen we te maken hadden met een afschuwelijk lange kabinetsformatie, heeft mijn voorganger Hans Wiegel al eens gepleit voor een zogenaamd nationaal kabinet. Dit pleidooi is door de toenmalige PvdA volstrekt niet begrepen, sterker, men wenste er niet eens over te praten. Dat was jammer, omdat zo'n nationaal kabinet de eventuele overgang naar een VVD-PvdA kabinet had kunnen vergemakkelijken.

Overigens zal een toekomstig samenwerkingsverband tussen PvdA en VVD niet gemakkelijk te bereiken zijn, want er liggen nog

heel wat hindernissen op die weg. Ik noem in dit verband de visie op de overheidsfinanciën, het onderwijs (middenschool!) en het nationale en internationale veiligheidsbeleid. Maar, en dat is ook belangrijk in het afwegingsproces, het buitenland geeft niet altijd leuke voorbeelden van socialistisch-liberale samenwerking. In West-Duitsland leidde die samenwerking bijna tot de ondergang van de liberale zusterpartij, de FDP. Ook in Nederland zal zo'n samenwerking gevolgen hebben voor onze kiezersaanhang (en waarschijnlijk ook bij die van de socialisten). Vooralsnog dient eerst het beleid van het kabinet Lubbers-Van Aardenne te worden uitgevoerd. Waarschijnlijk is een verlenging van dat beleid voor nog eens vier jaar nodig, maar dan moet er wel een meerderheid te vinden zijn in de Kamer.

Uitgangspunt zal hoe dan ook moeten zijn: de vrije ontwikkelingsmogelijkheden van ieder mens en de bevordering van de zelfstandige kracht in de maatschappij, zoals een van de oprichters van de VVD, Professor Oud het eens formuleerde.

Liberalen en de overheid

door Marco P. Swart

Het is niet zo vreemd dat andersdenkenden het liberalisme nog wel eens een gebrek aan sociale bewogenheid en een overmaat aan egoïsme verwijten. Enerzijds is de subtiele manier waarop liberalen de samenleving willen ordenen gemakkelijk door een karikatuur verdacht te maken en anderzijds is er in het verleden door liberalen wel eens te weinig moeite gedaan om te voorkomen dat juist die karikatuur werkelijkheid werd. Dat je daarmee een eenvoudige prooi voor goedkope aanvallen bent geworden ligt voor de hand.

Het is wel vreemd als liberale politici zelf beginnen met het vertekenen van het liberalisme en sommige onderdelen van de liberale ideologie tot bovenmaatse afgodsbeelden opfokken, terwijl andere evenzeer wezenlijke onderdelen worden vergeten of zelfs ontkend. Ik doel hiermee op de liberale inbreng in de discussies over de toekomst van de verzorgingsstaat en meer specifiek op de trend om de rol van de overheid in de samenleving slechts negatief te beoordelen.

Na de Tweede Wereldoorlog maakte in de hele ontwikkelde wereld een nieuwe maatschappijvorm opgang: de verzorgingsstaat. Kenmerkend voor deze samenlevingsvorm is dat de overheid de taak op zich neemt om door een zeer actief optreden het welbevinden van haar burgers zoveel mogelijk te bevorderen. Dit optreden nam vele vormen aan. De belangrijkste zijn:

- a. een uitgebreid stelsel van sociale zekerheid;
- b. een groot aanbod van voorzieningen die gratis of tegen een verlaagde prijs aan burgers ter beschikking worden gesteld, waarbij vooral gezondheidszorg en onderwijs hoog genoteerd staan;
- c. een veelheid van regelgeving om ervoor te zorgen dat overal in het maatschappelijk verkeer het welbevinden van de burger werd bewaakt.

In het verlengde van deze ontwikkeling was het logisch dat de collectieve sector sterk uitgroeide en dat bleek zowel uit het beslag op het nationaal inkomen als uit de groei van het aantal arbeidsplaatsen. Het is al vaker opgemerkt dat deze ontwikkeling zich overal in de ontwikkelde wereld heeft voorgedaan, aan beide kanten van het IJzeren Gordijn en ongeacht de politieke kleur van regeringen. Ook in Nederland hebben alle na-oorlogse kabinetten eraan meegewerkt. Daarom wordt wel gezegd dat de verzorgingsstaat geen ideologische basis zou hebben.

De economische crisis heeft ertoe bijgedragen dat er op het ogenblik weer veel wordt gediscussieerd over die ideologische basis. Meestal begint zo'n discussie met de vaststelling dat de verzorgingsstaat uit de hand gelopen is en dat er een nieuw concept, een nieuw idee nodig is om de samenleving op de grondvesten, waarna de auteur dit meestal trots aanreikt.

De liberale bijdrage aan deze discussie is, althans in Neder-

land, beperkt tot weinig woorden, maar wel daden. Onder het motto "Zie je wel, we hebben het altijd wel gezegd" wordt vastberaden het mes gezet in collectieve voorzieningen en regeltjesjungle. De motivering voor deze aanpak lag meestal meer in de noodzaak, dan in een uitdrukkelijke ideologische keuze. "Impopulaire maatregelen zijn nodig in het landsbelang", "De bureaucratie is niet doelmatig" en "Ieder kabinet zou nu dit soort maatregelen moeten nemen", het zijn allemaal geen uitspraken waaruit een ideologische gedrevenheid blijkt.

Langzamerhand begint er nu echter ook een ideologische benadering van het probleem te komen. Daarbij maakt wat ik de de libertarische benadering zou willen noemen nogal opgang. Het libertarisme dat in Europa vooral voet aan de grond heeft gekregen in België, keert zich sterk tegen overheidsbemoeienis met het economisch leven.

Libertariërs beginnen meestal met een pakkend beeld te schetsen van de mate waarin het overheidsingrijpen de moderne samenleving doordrenkt en beheerst. De staat beslist over je inkomen, je huisvesting, je auto, het onderwijs aan je kinderen, je gezondheid enzovoort enzovoort. Vervolgens wordt er op gewezen dat er op al die terreinen enorme problemen zijn, die staat niet alleen niet kan oplossen, maar die zelfs door de staat worden veroorzaakt. Zonder al die voorzieningen en regeltjes zou de burger meer geld en mogelijkheden hebben om zelf de problemen op te lossen. Of zoals libertariër Roy Childs het zelf omschrijft: "Wij willen een einde maken aan de mogelijkheden tot parasitisme en economische regulering, wij streven naar het ideaal van een samenleving van onafhankelijke, productieve en creatieve mensen teneinde de levensstandaard te verhogen en daardoor onze samenleving weer leefbaar te maken."

Uit libertarische geschriften rijst altijd een beeld van de staat als boef tegen de burger als held. Dit soort filosofieën begint gaandeweg helaas ook liberalen aan te spreken. Een goed voorbeeld was het betoog van Guy Verhofstadt op het lustrumcongres van de JOVD. In een briljant betoog bepleitte hij een drastische inperking van het overheidsingrijpen en het vertrouwen op "spontaan initiatief", met een soortelijke argumentatie als hierboven weergegeven. Zou een dergelijke benadering inderdaad de liberale zijn, dan zou het niet onjuist zijn om te zeggen dat liberalen streven naar de afbraak van de verzorgingsstaat.

Ik geloof dat dat niet waar is. Een simpel reduceren van overheidsop treden, het terugvallen op "het vrije spel der maatschappelijke krachten", is dat het liberale recept tegen de crisis? Lijkt dat niet wat teveel op een terugkeer naar het verleden? Uit veel libertarische geschriften spreekt een duidelijke nostalgie naar de negentiende eeuw en men presenteert zich ook graag als de ware erfgenamen van de liberalen uit die eeuw. Bij veel mensen vandaag de dag leeft een soort heimwee naar de jaren '50, toen de wereld nog overzichtelijk in elkaar zat, het grootste deel van de verzorgingsstaat nog

moest ontstaan, maar -en dat is het belangrijkste- er nog zoveel hoop voor de toekomst was.

Deze twee oriëntaties op het verleden lopen in wezen parallel: de problemen in onze moderne samenleving zijn ontstaan, omdat we ergens van het juiste pad zouden zijn afgedwaald en als we dat pad maar weer gaan bewandelen, komt alles weer in orde, wordt het weer zoals het was: overzichtelijk en begrijpelijk. Dit in wezen conservatieve of zelfs reactionaire gevoel zou wel eens een belangrijke voedingsbodem voor liberatarische ideeën kunnen zijn.

Nu wil in Nederland en ook in de JOVD de term conservatief of reactionair wel eens gebruikt worden als een etiket dat verdere discussie over de opvatting of met de persoon in kwestie overbodig maakt. Dit is vreemd, want zo'n etiket zegt alleen iets over de ideologische achtergrond en niets over de intelligentie van de betrokkene of de merites van zijn standpunt. De hervormingsdrang is in Nederland een fatsoensnorm geworden.

Ik ga hier verder voorbij aan de benadering waarin ieder die oog heeft voor de verdiensten van de bestaande situatie en dus wat behoedzamer tegenover veranderingen staat al tot conservatief wordt gebombardeerd. Het conservatisme is in mijn ogen een ideologie die als haar wezen heeft dat er een maatschappelijke orde in stand moet worden gehouden die zich baseert op normen en waarden dit boven individuele beoordeling staan, bijvoorbeeld het geloof, het gezin, het vorstenhuis, naastenliefde en gezag.

De opvatting dat conservatieve ideeën zich niet kunnen samengaan met een liberale gezindheid is niet juist. Zeker, het liberalisme is als een hervormingsgezinde ideologie tegengesteld aan het conservatisme, maar tegelijkertijd kan het liberalisme dat immers de beslissing over wat wenselijk is in beginsel bij ieder individu legt, nooit tegelijkertijd voorschrijven dat dat individu geen enkele conservatieve opvatting mag huldigen. Zolang iemand aan zo'n opvatting geen ruimere betekenis wil hechten dan dat het zijn eigen mening is, is dit volstrekt verenigbaar met een liberale overtuiging.

Pas wanneer dit soort opvattingen wordt gebaseerd op waarden die niet ondergeschikt zijn aan het individuele keuze, is men een conservatief en derhalve niet liberaal. Om het eens concreet te zeggen: een liberaal mag zeker de opvatting huldigen dat het gezin de hoeksteen van de samenleving is, zolang hij aan zijn persoonlijke opvatting slechts de consequentie verbindt dat hij zijn medeburgers daarvan moet zien te overtuigen. Zodra iemand bepleit dat de overheid maatregelen moet nemen om burgers een andere keuze dan die voor het gezin te bemoeilijken, heeft hij het liberale erf verlaten.

Dat de libertarische opvattingen een conservatieve ondertoon bezitten is dus op zichzelf geen diskwalificatie. De opper-

vlaakkige beschouwer zou zelfs kunnen beweren dat het libertarisme juist vooruitstrevend en hervormingsgezind is. En als wordt gepleit voor het primaat van vrije markt en spontaan initiatief, is dat dan niet bij uitstek liberaal? Is de strijd tegen de alomtegenwoordige overheid in de verzorgingsstaat niet dezelfde als die tegen de absolute monarchieën die het heil van de staat nastreefden, met voorbijgaan aan het individu? Ik geloof van niet.

Liberalen nemen als uitgangspunt het individu. Het internationale Liberaal Manifest dat in 1947 te Oxford verscheen, verwoordt dat helder in zijn allereerste artikel: "De mens is bovenal een wezen begiftigd met de macht tot onafhankelijk denken en handelen en met het vermogen goed van kwaad te onderscheiden." Zelf heb ik dit wel eens kort samengevat als "Mensen kunnen kiezen". Het aardige is dat dit zowel het uitgangspunt als het doel van het liberalisme is. Omdat de mens ertoe in staat is, moet hij in de gelegenheid worden gesteld te kiezen want als hij die gelegenheid krijgt dan zal hij ook in staat zijn te kiezen. Voor een wetenschappelijke theorie, waarin oorzaak en gevolg duidelijk moeten worden onderscheiden, zou dit zeker niet aanvaardbaar zijn, maar voor een ideologie is deze cirkelredenering juist een sterk punt.

De andere ideologieën die dit uitgangspunt niet aanvaarden, werken met doelstellingen die zich niet ondergeschikt laten maken aan individuele keuzevrijheid. Hierboven wees ik al op het conservatisme, maar ook het confessionalisme, het marxisme en het fascisme kennen in de vorm van Gods wil, de klassenstrijd en nationaal belang uitgangspunten die individuele beslissingsvrijheid te boven gaan.

Zulke ideologieën weten niet goed raad met degenen die weigeren zulke uitgangspunten te onderschrijven. Als het er enkelen zijn, kunnen ze misschien nog wel worden geduld, maar worden het er steeds meer dan zit er weinig anders op dan ze uit te roeien of te hersenspoelen. Impliciet wordt de mensheid daarmee in twee groepen ingedeeld: degenen die het uitgangspunt onderschrijven en degenen die dat niet doen. De eerste categorie is tot oordelen bevoegd, de tweede moet zwijgen.

Het unieke van de liberale ideologie is dat in een liberale samenleving elk individu vrijelijk kan kiezen voor een andere ideologie, zolang hij iedere medeburger ruimte laat voor diens keus! Actueel voorbeeld: iedereen heeft het recht om er volstrekt racistische ideeën op na te houden, maar niemand heeft het recht om ze te praktiseren omdat dat een inbreuk is op de rechten van andere burgers.

Het liberalisme kent dus wel degelijk algemene beginselen die voor alle burgers gelden, ongeacht de vraag of zij die beginselen onderschrijven, maar al deze beginselen vinden hun rechtvaardiging niet in een of ander bovenmenselijk uitgangspunt, maar in de omstandigheid dat als mensen kunnen kiezen,

ieder mens moet kunnen kiezen. Vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, gelijkwaardigheid en sociale rechtvaardigheid is niet de toverformule voor een heilstaat, maar meer een basis om ieder lid van een samenleving in staat te stellen de eigen idealen zoveel mogelijk te realiseren.

Nu is er nog een andere ideologie die de individuele keuzevrijheid centraal lijkt te stellen: het anarchisme. Het lijkt logisch dat als ieder individu zoveel mogelijk zelf moet kunnen kiezen, het bestaan van een overheid en de beperkende werking van de staatsmacht zo snel mogelijk moeten verdwijnen. Bevrijd van het overheidsjuk zullen burgers immers pas volledig zelf verantwoordelijk zijn en zonder dwang samen een waarlijk vrije samenleving opbouwen.

Deze visie is echter allesbehalve bevrijdend. Wil een samenleving zonder overheid bestaan, dan betekent dat, dat beslissingen over zaken van gemeenschappelijk belang gezamenlijk en eenstemmig moeten worden genomen. Anders is zo'n beslissing bij ontbreken van staatsmacht niet af te dwingen. Niemand zal ontkennen dat er in een samenleving vele zaken van gemeenschappelijk belang zijn, zeker in een moderne samenleving.

Er zijn dan eigenlijk maar twee mogelijkheden:

- a. bij ontbreken van een effectieve collectieve besluitvorming zal voor zaken van algemeen belang te laat en te weinig worden opgekomen, omdat men nu eenmaal verschillende inzichten en belangen heeft;
- b. omdat die effectieve collectieve besluitvorming noodzakelijk is, mogen er geen verschillen in inzichten en belangen bestaan.

In beide gevallen gaat de vrije samenleving teloor: in het eerste geval omdat een samenleving waar onvoldoende collectieve beslissingen vallen, niet kan voortbestaan en zeker niet is staat is om vrijheidsbeginselen te beschermen, in het tweede geval omdat er dan in feite geen vrijheid meer is om iets anders te willen dan de anderen. In feite veronderstelt het anarchisme dat alle mensen goed (zullen) zijn en is er geen ruimte voor de mogelijkheid dat mensen verschillend denken over wat "goed" is. Maar dat betekent eigenlijk dat het individu niet vrij is om te kiezen, omdat voortdurend ook het algemeen belang op zijn schouders rust en ieder non-conformisme een bedreiging van dat belang is. Het is juist de overheidsdwang die maakt dat mensen van mening kunnen verschillen, zonder dat dat de samenleving ontwricht raakt.

De macht die iedere burger aan de overheid afstaat stelt grenzen aan zijn vrijheid van handelen, het geldt dat hij aan de staat moet afdragen beperkt zijn bestedingsvrijheid. Maar het zijn ook die collectieve regels en voorzieningen die uiteindelijk de keuzevrijheid van iedere burger vergroten.

Neem het strafrecht, neem het verkeersrecht, neem het burgerlijk recht: er bestaan in ons land enorm veel uiteenlopende opvattingen over. Al deze opvattingen kunnen blijven bestaan,

omdat er uiteindelijk toch een overheid is die maatregelen neemt. In een anarchistisch land zou deze veelheid van opvattingen niet kunnen bestaan, op straffe van een chaos waarin uiteindelijk het recht van de sterkste de beste kansen heeft.

Neem de landsverdediging, de wetshandhaving, het onderwijs, de gezondheidszorg en de vervoersmogelijkheden: zoveel hoofden, zoveel zinnen. Als al deze voorzieningen via particuliere beslissingen tot stand zouden moeten komen, dan zou er waarschijnlijk veel minder van terecht komen. Doordat er een collectieve beslissing over valt, kan met respect voor alle verschillende ideeën toch een redelijk voorzieningenniveau worden gehandhaafd. Zonder deze voorzieningen waren er, zeker voor de minst bevoorrechte burgers veel minder mogelijkheden om te kiezen.

Het liberalisme gaat er niet vanuit dat mensen "goed" zijn, dat ze zich door altruïstische motieven laten leiden. Het liberalisme erkent dat ieder mens zelf over "goed en kwaad" oordeelt en dat dat oordeel verschillend uit kan vallen. Het liberalisme bepleit geen ideale samenleving waarin alle mensen goed zijn en die alle goede bedoelingen ten spijt, uitloopt op een dictatuur van het conformisme of het recht van de sterkste.

De liberalen bepleiten een samenleving waarin mensen zich mogen laten leiden door hun eigen inzichten en hun eigen belangen. Juist de eigen initiatieven die zo tot stand komen zijn de bron van de vooruitgang: telkens opnieuw bepalen mensen zelf wat hun streven is en veranderen de samenleving in die richting. Daarom zijn liberalen hervormingsgezind: nieuwe omstandigheden en nieuwe opvattingen zullen steeds weer tot verandering leiden. Maar progressiviteit in de zin dat door ingrijpende hervormingen een "goede" samenleving onder handbereik ligt miskent dat mensen telkens weer nieuwe verlangens mogen en zullen formuleren, zodat ieder streven naar een "goede" samenleving of heilstaat een sprint naar de horizon betekent.

Maar omdat mensen eigen belangen en inzichten mogen hebben, is het ook goed dat er een overheid is om over het algemeen belang te waken. In die zin is het liberalisme bij uitstek voorstander van overheidsop treden. Want zonder die overheid komt er van het algemeen belang weinig terecht en als dat algemeen belang niet is gewaarborgd, is daarmee ook de keuzevrijheid van iedere burger bedreigd. Daarom de strijd voor een democratische rechtsstaat, die moet waarborgen dat de overheid inderdaad in het algemeen belang - de grootst mogelijke vrijheid van iedere burger optreedt.

Democratische rechtsstaat en sociale markteconomie zijn de twee pijlers voor een vrije samenleving. En daarmee kom ik terug bij mijn bezwaren tegen het libertarisme. Het libertarisme stelt teveel het marktmechanisme en het spontaan initiatief op de voorgrond, zonder zorgvuldige analyse van de verzorgingsstaat. De staat als geldverspiller, als bemoeial,

als grote boeman is een vals want onvolledig beeld.

Natuurlijk is er een forse scheefgroei binnen de verzorgingsstaat. Je ziet vaak dat snel uitgroeien ook vrij veel misgroeien geeft. Het is een grote taak voor liberalen om daarin orde op zaken te stellen. Maar het is ook in de verzorgingsstaat anno 1984 nog steeds zo dat de overheid vooral de hoedster van ieders vrijheid is. Zonder een actieve overheid is spontaan initiatief voor de overgrote meerderheid van de burgers niet goed mogelijk.

De ontwrichting van ons land bij de ambtenarenstakingen vorig jaar is in dat opzicht illustratief. Ik wil me daarom keren tegen liberalen die het doen voorkomen alsof de overheid en de verzorgingsstaat gedrochten zijn die eens flink moeten worden geamputeerd. Het zijn zeker patiënten die aan een operatie toe zijn, maar dan gaat het niet alleen om het enthousiast wegsnijden van gezwellen, maar primair om het herstel! Liberalen die alleen maar praten over het teveel aan collectieve lasten, de overmaat aan regelgeving en het terugdringen van de overheid bedrijven politiek vandalisme.

Libertaristische ideeën vertonen een curieuze overeenkomst met anarchistische filosofieën. In beide opvattingen is er weinig plaats voor een behoorlijke rol van de overheid. Wordt dit bij anarchisten ondervangen door een hooggespannen eisen aan het individu, bij libertariërs moet het marktmechanisme of het spontaan initiatief de problemen oplossen. Hieraan kleeft vermoedelijk niet het bezwaar dat voor eigen inzichten en belangen geen plaats is.

Des te sterker zal echter het recht van de sterkste gaan gelden zodra iedereen weer afhankelijk is van eigen vermogens, zonder dat de overheid zich inspant om iedere burger een gelijkwaardige kans te bieden. Het libertarisme is mooi voor wie de kansen dan zal krijgen. Maar in feite zouden de fouten van het negentiende eeuwse klassieke liberalisme gewoon worden herhaald, ten koste van de minder bevoorrechten.

Liberalen moeten durven opkomen voor de verworvenheden van de verzorgingsstaat. Ze moeten het aandurven om dood hout te kappen en wildgroei te snoeien. Maar het is zeker zo belangrijk om ook op de nieuwe aanplant te letten. De kwaal van de verzorgingsstaat is vooral dat zij in regels en voorzieningen teveel wil vastleggen wat "goed" is. Op die manier worden we beroofd van de mogelijkheid om telkens opnieuw zelf uit te maken wat we willen, en wordt onze keuzevrijheid weggedrukt door de in het verleden al gemaakte keuzes. Dikwijls zie je dat burgers "met de beste bedoelingen" onmondig worden verklaard.

Ik heb hierboven al uiteengezet dat liberalen niet kiezen voor een samenleving waar het goede vaststaat. Pogingen om dat te doen zijn futiel en te vergelijken met pogingen om zonlicht in een zakje te vangen. Omstandigheden en opvattingen veranderen en stellen steeds nieuwe eisen. Dat betekent

dat in regels en voorzieningen veel meer flexibiliteit moet bestaan. Voor sommige voorzieningen kan het marktmechanisme die flexibiliteit bieden. Maar dan moet gegarandeerd zijn dat iedereen ook eerlijke kansen heeft om op die markt aan de bak te komen. Sommige regels kunnen zonder veel problemen worden geschrapt. Maar in de praktijk blijkt dat vaak niet de regel, maar de toepassing ervan het probleem vormt. Er zijn nieuwe taken die om optreden van de overheid vragen.

Als liberalen moeten we perspectief bieden op een samenleving, waar iedere burger - ook de minder bevoorrechte - keuzes kan maken en een levensplan kan realiseren. Dat kan niet zonder actieve overheid. Die rol van de overheid en toekomst van de verzorgingsstaat vragen, nee, schreeuwen om hervormingen. En een hervorming is meer dan een tijdelijke of definitieve reductie. In stukken als Liberalisme in Beweging en het Liberaal Manifest 1980 staan aanzetten voor zo'n hervorming. We mogen de kans niet missen.

Liberalisme op zijn retour

door W.P. Derksen

Het liberalisme is op zijn retour. Tot deze conclusie komt men na het analyseren van het liberalisme in de diverse Europese staten. Dat het liberalisme achteruit gaat betekent nog lang niet altijd dat het ook electoraal slecht gaat met de liberale partijen. Bij deze analyse heb ik een groot aantal partijen betrokken. Lang niet altijd gebruiken deze partijen de term 'liberaal'. Portugese liberalen zullen zich nooit liberaal noemen en ook in Spanje heeft de term een ongunstige bijklank. In beide landen ziet men dan ook de term sociaal-democratisch gebruiken, in andere landen ziet men dat men zich radicaal noemt. In Scandinavië wordt naast liberaal ook 'Venstre' gebruikt. Dit woord betekent 'links' en stamt uit de vorige eeuw. Met betrekking tot Scandinavië zijn in de analyse ook de zogenaamde Middenpartijen betrokken.

Benelux: conservatief water in de liberale wijn

Het gaat electoraal de liberale partijen in de Benelux voor de wind. In alle drie de landen hebben deze partijen hun beste resultaten sinds decennia gehaald. Toch kan in de Benelux geconcludeerd worden dat het met het liberalisme niet zo goed gaat. Een lichtpunt is Luxemburg, waar de Democratische Partij met volledig behoud van haar liberale karakter een hoog resultaat heeft behaald.

Anders ligt het in België. In beide landsdelen behaalden de liberalen meer dan 20% van de stemmen. Dit ziet er dus positief uit. Echter, beide partijen hebben nogal wat conservatief water in de liberale wijn gedaan, net zoals hun Nederlandse zusterpartij de VVD. Bij de Vlaamse Partij voor Vrijheid en Vooruitgang overheerst naast dit conservatieve element ook nog het libertarische element, een anarcho-kapitalistische staatsopvatting.

In alle drie landen regeren de liberale partijen samen met de christen-democratische partijen. Een deel van de kiezers van de christen-democratische partijen heeft deze partijen verlaten uit onvrede met het coalitiebeleid en is overgestapt naar de liberale partijen. Alleen de Luxemburgse DP heeft recent nog een coalitie gevormd met de socialisten.

Een partij in de Benelux vormt een uitzondering. Dat is D'66. Deze partij behaalde een slecht resultaat bij de laatste verkiezingen. Naast het liberale element ziet men echter binnen deze partij een sterke niet-liberale en een niet-socialistische onafhankelijke linkse vleugel. Deze partij komt vaak tot een liberaal standpunt zonder zich van dit liberalisme bewust te zijn.

Scandinavië: verdeeldheid tussen conservatisme en socialisme

In de Scandinavische politiek kan men vier politieke stromingen onderscheiden. Enerzijds het socialisme, anderzijds de

drie burgerlijke stromingen: conservatisme, liberalisme en de boerenstroming. In tegenstelling tot de rest van Europa kent Scandinavië nauwelijks een christen-democratische stroming en is het liberalisme niet anti-clericaal ingesteld. De boerenstroming kent van oudsher sterke liberale invloeden en is in Denemarken en IJsland in dezelfde partijen ondergebracht. In de drie andere staten hebben de boerenpartijen zich ontwikkeld tot Middenpartijen met een liberaal karakter.

In Denemarken splitste de liberale partij zich al snel in tweeën, een rechts-liberale Deense Liberale Partij Links en een links-liberale partij Radicaal Links (vergelijk Nederland in het interbellum). De liberale stroming behaalde in 1968 nog ruim een derde deel van alle zetels in de Folketing. In de zeventiger jaren zakte dit aandeel ver in en nu, in 1984, zijn de liberale partijen nog maar goed voor een zesde deel van de zetels. Hier zijn de liberalen, als in vele andere landen, de slachtoffers van de toenemende polarisatie tussen socialisten enerzijds en de conservatieven anderzijds. Tegelijkertijd met de achteruitgang van de liberalen kan men dan ook na een aanvankelijke achteruitgang een sterke stijging van de conservatieven constateren. Een dergelijk iets ziet men ook in Noorwegen. Hier is echter meer aan de hand.

De Noorse Boerenpartij en de Noorse Linkse partij waren samen goed voor een kwart van de zetels. Na de splitsing van de Linkse partij, in het begin van de zeventiger jaren, zakt het liberale stemmen- en zetelaandeel ver in. De partij splitste zich in de Linkse Partij, pacifistisch, anti-EG en protectionistisch van karakter en de meer gematigde, pro-EG en pro vrijhandel Liberale Volkspartij. De laatste is er nooit in geslaagd in het Noorse parlement binnen te dringen. Ook in Noorwegen treedt de polarisatie van conservatieven ('burgerlijken') en socialisten op, waarbij de meest progressieve burgerlijken, de liberalen, het onderspit moeten delven. Ook de Boerenpartij, nu Centruumpartij hetend, verliest ongeveer de helft van zijn aanhang.

In Zweden verliest de laatste tijd de principieel liberale Volkspartij een groot deel van de aanhang. Was de partij vijftien jaar geleden nog goed voor 15% van de stemmen, bij de laatste verkiezingen zakte dit terug naar 5% van de stemmen. De Centruumpartij behoudt in deze tijd haar aanhang. De oorzaken zijn vergelijkbaar met de Noorse oorzaken.

Finland kende drie min of meer liberale partijen. De officiële liberale partij Liberale Volkspartij ging een paar jaar geleden op in de Middenpartij, en men ziet de gezamenlijke aanhang van deze twee partijen dalen van 30% naar 20% gedurende de laatste 15 jaar. Naast deze twee partijen is er nog de Partij van de Zweedse bevolking van Finland, een overheersend liberale partij, altijd goed voor circa 6% van de stemmen. Blijft over IJsland. De Progressieve Partij behaalt al decennia lang tussen de 24 en 30% van de stemmen en wijkt dus eigenlijk af van de andere Scandinavische liberale partijen.

Doordat de Scandinavische liberalen in het algemeen weigeren hun liberale karakter prijs te geven, verliezen zij een deel van hun aanhang door de polarisatie tussen conservatieven en socialisten. Echter, als het tij keert en de kiezers een middenweg gaan kiezen, kan het Scandinavische liberalisme een alternatief bieden.

Zuid-Europa: het socialisme in opmars

In alle vier Zuid-Europese landen zijn de premiers lid van de socialistische partij, zoals ook in Frankrijk. Toch leidt dit niet tot gelijke posities voor de liberalen.

In Griekenland leidde de vernietigende overwinning van de socialisten en de kracht van de conservatieve Nieuwe Democratie tot een versplintering en minimalisering van het al dan niet liberale centrum. Geen van de liberale partijen behaalde ook maar een zetel in het parlement. Het liberalisme in Griekenland lijkt dood, hoewel de leiders van de nieuw opgerichte Griekse Liberale Partij optimistisch blijven. Het liberale karakter van deze partij is onduidelijk.

Ook in Spanje leidden de laatste verkiezingen tot een minimalisering van de liberale krachten. De Centrumunie viel uit elkaar en de liberale splinter Sociaal-Democratisch Centrum CDS, behaalde slechts 2 van de 350 zetels. Wat de Democratisch Liberale Partij, PDL, twee jaar geleden opgericht, in de toekomst kan bieden, lijkt een bundeling van de conservatief-liberalen. De toekomst van het Spaanse liberalisme is erg onduidelijk. Naast deze gegevens moet naar voren komen dat de Catalaanse nationalistisch-liberalen redelijk stabiel blijven.

Italië bracht betere resultaten. De laatste verkiezingen brachten winst voor de vier middenpartijen: republikeinen, liberalen, sociaal-democraten en socialisten. De liberalen zijn van oudsher verdeeld over de Republikeinse en de Liberale Partijen. Programmatisch is er weinig verschil meer, al was er vroeger duidelijk verschil tussen de progressievere republikeinen en de liberalen. Italië heeft lang een polarisatie gekend tussen christen-democraten en communisten. De kiezers krijgen blijkbaar genoeg van deze partijen, waarvan de socialisten en de republikeinen voornamelijk lijken te profiteren.

Blijft over Portugal. De liberalen hebben zich grotendeels gegroepeerd rond de Sociaal Democratische Partij, die wellicht het best te typeren valt als een conservatief-liberale partij. Zij lijkt toch in staat een kwart van de kiezers te bundelen. Op het laatste congres van deze partij lijkt de linkervleugel de overhand te krijgen.

Midden Europa: liberalen in conservatief vaarwater

In West-Duitsland leidde de breuk met de socialisten tot een splitsing. De Vrije Democratische Partij, FDP, veranderde van een sociaal-liberale partij in een economisch-liberale partij met een duidelijk conservatief stempel. Zij werd bijna gehalveerd bij de op de breuk volgende verkiezingen. De sociaal-liberalen zijn hopeloos verdeeld over drie groeperingen; de sociaal-democraten, de nieuwe partij Liberale Democraten en ook de FDP. Ook in de Groene Partij lijkt zich een zogenaamde ecologisch-liberale vleugel te vormen.

Oostenrijk is vrijwel onbekend met het verschijnsel liberalisme. De Oostenrijkse Vrijheidspartij, goed voor circa 5% van de stemmen, kent naast een rechts-liberale vleugel een reactionaire vleugel, en wordt vaak een vluchtoord genoemd voor ex-nazi's. Zwitserland kent de hoogste percentages voor liberale partijen. De Vrijzinnig Democraten en de Liberalen zijn samen goed voor 62 van de 200 zetels in de Nationale Raad. Daarnaast haalt de Zwitserse Volkspartij, vergelijkbaar met de Scandinavische Middenpartij, 23 zetels. Overigens kennen de drie partijen een duidelijk conservatief gezicht.

Frankrijk en Groot-Brittannië: de bakermat in de verdrukking

Het liberalisme heeft haar wieg deels staan in deze twee landen. De liberalen spelen in beide landen een ondergeschikte rol. Door het verkiezingsstelsel in Groot-Brittannië maken de liberalen geen enkele kans in het parlement een rol van betekenis te spelen. Toch speelt de Liberale Partij een belangrijke rol binnen het Europees liberalisme als een soort moederpartij. De Liberale Partij is sterk ideologisch ingesteld. Maar aanhang is door het verkiezingsstelsel niet te meten.

Het Frans liberalisme is verdeeld over de twee blokken. De oude Radicale Partij is gesplitst in een pro-socialistische vleugel, de Beweging van Radicalen van Links en een progressivistische vleugel, de Radicaal-Socialistische Partij. Beide partijen zijn splinterpartijen, met samen 16 van 491 zetels. Bij de Europese verkiezingen zal een gezamenlijke lijst van radicalen meedoen. Daarnaast noemt de conservatieve Republikeinse Partij, deel van de Unie voor de Franse Democratie, zich ook liberaal en is dan ook mijns inziens ten onrechte aangesloten bij de Europese Liberaal-Democraten.

Conclusie

Uit deze vergelijking valt een duidelijke conclusie te trekken. Het liberalisme heeft duidelijk terrein verloren. Dit is op twee wijzen gebeurd. In een groot aantal landen hebben de ideologisch-liberale partijen veel stemmen verloren en konden minder ideologisch ingestelde partijen zich enigszins handhaven. In een aantal andere landen hebben de liberale partijen

veel van hun liberale identiteit prijsgegeven om met een gematigd-conservatief programma winst te boeken.

Drie landen vormen een uitzondering. In Italië staan de beide liberale partijen op winst, en in Luxemburg en IJsland zijn de liberalen relatief sterk met behoud van identiteit.

Dat het Europees liberalisme dood is, lijkt onwaarschijnlijk. Het tij kan keren, de 'ideologisch-liberalen' kunnen hun aantrekkelijkheid herwinnen. Voor de overige landen kan ik slechts hopen dat deze partijen het liberalisme zullen terug vinden.

- bijlagen: 1. Liberale en aanverwante partijen in Europa
2. Regeringscoalities in Europa

Bijlage 1: Liberale en aanverwante partijen in Europa.

		aantal zetels
<u>Benelux</u>		
Koninkrijk België:		52/212
* Partij voor Vrijheid en Vooruitgang	PVV	28
* Parti Reformateur Liberal	PRL	24
Groothertogdom Luxemburg		15/ 59
* Demokratische Partij/Parti Democratique	DP/PD	15
Koninkrijk der Nederlanden		42/150
* Volkspartij voor Vrijheid en Democratie	VVD	36
* Politieke Partij Democraten '66	D'66	6
<u>Scandinavie</u>		
Koninkrijk Denemarken		32/179
* Venstre (Linksen)	V	22
* Radikale Venstre (Radicaal Linksen)	RV	10
Republiek Finland		49/196
* Keskustapuolue (Middenpartij)	KP	38
* Svenska Folkpartiet i Finland	SSF	11
Rupubliek IJsland		14/ 60
* Framsoknarflokkurin	FSF	14
Koninkrijk Noorwegen		13/155
* Senterpartiet	SP	11
* Venstre (Linksen)	V	2
* Det Liberale Folkepartiet	DLF	0
Koninkrijk Zweden		77/349
* Centerpartiet	C	56
* Folkpartiet	F	21

Midden-Europa

Bondsrepubliek Duitsland		34/498
* Freie Demokratische Partei	FDP	34
* Liberale Demokraten	LD	0
Franse Republiek		16/491
* Movement des Radicaux de Gauche	MRG	14
* Parti Radical Socialiste	PRS	2
Republiek Oostenrijk		12/183
* Freiheitliche Partei Oesterreichs	FPO	12
Verenigd Koninkrijk		17/635
* Liberal Party	Lib	17
Zwitserse Confederatie		85/200
* Freisinnig Demokratische Partei	FDP	54
* Schweizerische Volkspartei	SVP	23
* Liberale Partei der Schweiz	LPS	8

Zuid-Europa

Griekse Republiek		0/300
* Enose Dimokratikou Ellinikov Kentrou (Centrumunie)	EDIK	0
* Komma Dimokratikou Socialismo (Sociaal Democratische Partij)	KODISO	0
* Komma Liberalou Ellados	KLE	0
Italiaanse Republiek		45/630
* Partito Repubblica Italiana	PRI	29
* Partito Liberale Italiano	PLI	16
Portugese Republiek		74/248
* Partido Social Democrata	PSD	74
Koninkrijk Spanje		13/350
* Convergencia i Unio de Catalunya	GIU	11
* Centro Democratico y Social	CDS	2
* Partido Democrata Liberal	PDL	0

Bijlage 2: Regeringscoalities in Europa

Benelux

Koninkrijk België	centrum-rechts	christen-democraten liberalen
Groothertogdom Luxemburg	centrum-recht	christen-democraten liberalen
Koninkrijk der Nederlanden	centrum-rechts	christen-democraten liberalen

Scandinavië

Koninkrijk Denemarken	centrum-rechts	conservatieven liberalen (V) christen-democraten
Republiek Finland	centrum-links	socialisten liberalen (KP en SFF) agrariërs
Republiek IJsland	centrum-rechts	conservatieven liberalen
Koninkrijk Noorwegen	centrum-rechts	conservatieven christen-democraten liberalen (SP)
Koninkrijk Zweden	links	socialisten

Midden-Europa

Bondsrepubliek Duitsland	centrum-rechts	christen-democraten conservatieven liberalen (FDP)
Franse Republiek	links	socialisten communisten liberalen (MRG)
Republiek Oostenrijk	links	socialisten liberalen (FPO)
Verenigd Koninkrijk	rechts	conservatieven
Zwitserse Confederatie	centrum-rechts	liberalen (FDP & SVP)

Zuid-Europa

Griekse Republiek	links	socialisten
Italiaanse Republiek	centrum-rechts	christen-democraten socialisten liberalen (PRI & PLI)
Portugese Republiek	centrum-links	socialisten liberalen
Koninkrijk Spanje	links	socialisten

DOCUMENTATIEBENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Redactie

Redactie-adres

Wilhelminapark 53
3581 NM UTRECHT
tel (030) 517537

Abonnementenadres

Kerkplein 1
8051 GH HATTEM
tel (05206) 43460

Redactie-team

Jaap Kruithof
Velddreef 382
2727 CX ZOETERMEER

Ada den Ottelander
Wilhelminapark 53
3581 NM UTRECHT

Julius Remarque
Kaanstraat 8
1016 XM AMSTERDAM

Hans Veltkamp
Kerkplein 1
8051 GH HATTEM

Colofon

Nummer 6;
tweede jaargang,
augustus 1984.

Auteursrecht:
JOVD, Amsterdam.

Ontwerp omslag:
Tanja van Rees.

Typografie binnenwerk:
Ada den Ottelander
Marco Swart.

Inhoud

Naar een nieuw stelsel van sociale zekerheid /5

door: Drs. J. de Mare

Wat is eigenlijk het probleem van die drugs? /11

door: Mr. J. van Dijk

Het Enschedese beleid ten aanzien van hennepprodukten /15

door: H. Wieringa

Drugsbeleid /23

door: A. Lucassen-Stauttener

Jaap de Mare is secretaris voor sociaal-economische zaken in het hoofdbestuur van de JOVD. Hij is afgestudeerd in de economie.

Jan van Dijk is gemeenteraadslid in Amsterdam voor de PvdA. Zijn bijdrage bestaat uit een aantal kanttekeningen naar aanleiding van de nota gemeentelijk drugsbeleid, die hij en zijn fractiegenoot Cncop Koopmans eerder dit jaar publiceerden. Deze nota is verkrijgbaar bij de gemeente Amsterdam voor degenen die zijn standpunt in afgeronde vorm willen leren kennen.

Ko Wieringa is burgemeester van Enschede en oud-kamerlid voor de PvdA. Zijn bijdrage is gebaseerd op een eerder aan de leden van de Euregioraad toegezonden notitie.

Annenarie Lucassen-Stauttener is lid van de Tweede Kamer voor de VVD en is binnen de fractie ondermeer belast met drugsbeleid.

Naar een nieuw stelsel

drs. Jaap de Mare

De problemen met het huidige stelsel van sociale zekerheid zijn bekend. Sedert de Tweede Wereldoorlog is stap voor stap een stelsel van voorzieningen opgebouwd dat zijn gelijke niet kent in de wereld. Het kent zijn gelijke in de wereld helaas ook niet als het gaat om de kosten, en dat is de oorzaak dat het in toenemende mate ter discussie staat. Ons sociale zekerheidsstelsel kost meer dan 100 miljard gulden per jaar, dat is meer dan 30% van het netto nationale inkomen, en dit geld is steeds moeilijker op te brengen. Hoewel het hier om inkomensoverdrachten gaat, die in principe geen beslag leggen op de Nederlandse productiecapaciteit (in tegenstelling tot overheidsconsumptie en -investeringen), moet dit geld wel eerst worden opgebracht middels belastingen en premies. Doordat in de zeventiger jaren, als gevolg van de economische crisis, de inkomensoverdrachten uit hoofde van de sociale zekerheid snel stegen, steeg ook de belasting- en premiedruk navenant en dit leidde tot allerlei ontwijkings- en ontduikingsgedrag. Bovendien liep het financieringstekort van de overheid snel op en dit is een situatie die zeker niet lang meer mag duren: binnenkort heeft de overheid al het geld dat zij op de binnenlandse kapitaalmarkt kan lenen nodig om rente en aflossingen te voldoen van oude leningen!

De noodzaak tot het terugdringen van het financieringstekort moge dan de aanleiding zijn geweest voor een herbezinning op het stelsel van sociale zekerheid, het is niet de enige reden hiervoor geweest. Er kleven meer bezwaren aan het huidige stelsel. In de eerste plaats is er, doordat de verschillende regelingen vanuit verschillende achtergronden op verschillende tijdstippen werden ingevoerd, een enorm versnipperd en inflexibel uitvoeringsapparaat ontstaan. Deze moloch kost niet alleen buitengewoon veel geld, maar heeft door de opgebouwde kennis over alle buitengewoon ingewikkelde regelingen ook een zodanige machtspositie opgebouwd dat veranderingen in het systeem van sociale zekerheid getraineed kunnen worden (en in het verleden ook getraineed zijn!). Bovendien heeft de versnippering in allerlei diensten en de relatieve autonomie van deze diensten er toe geleid dat verschillende instanties bepaalde begrippen verschillend interpreteren, waardoor onzekerheid, rechtsongelijkheid en onrechtvaardigheid zijn ontstaan. De burger heeft volstrekt geen overzicht meer, waardoor mensen op een gegeven moment uitkeringen niet krijgen waar zij wel op gerekend hadden en omgekeerd.

Ten tweede werkt het huidige systeem zeer belemmerend ten aanzien van het ontplooiën van initiatieven door individuen. Het sociale vangnet is meer een vangnet geworden in de betekenis van: een net waar je niet meer uitkomt. Bijverdiens-ten, part-time banen etcetera zijn allemaal zaken die het huidige stelsel voor grote problemen zetten en waarvan de

opbrengsten momenteel bijna volledig naar de fiscus vloeien als men een uitkering heeft. Het gevolg is dat menig initiatief een vroege dood sterft en dat de werkloosheid momenteel veel hoger is dan eigenlijk nodig zou zijn. Het huidige systeem werkt hospitaliserend in plaats van revitaliserend; de gevolgen zijn navenant.

In de derde plaats, en dit moet voor liberalen toch de voorname reden van bezinning zijn, bevat het huidige stelsel allerlei elementen waarvan men zich - zeker als liberaal - kan afvragen of het wel in een stelsel van sociale zekerheid thuis hoort. Een herbezinning op de sociale zekerheid en het ontwerpen van een geheel nieuw stelsel, moet niet alleen een betaalbaarder stelsel maar ook een rechtvaardiger stelsel opleveren, waar de verantwoordelijkheden liggen waar ze horen te liggen. Een uitdaging voor liberalen.

Uitgangspunten voor een nieuw stelsel.

Bij de vaststelling van haar beleid moet de overheid altijd twee uitgangspunten hanteren, namelijk doelmatigheid en rechtvaardigheid. Doelmatigheid heeft betrekking op de overheid als bestuurder, die ons land zo goed mogelijk moet leiden. Rechtvaardigheid heeft betrekking op de politieke keuzes die bij dat besturen moeten worden gemaakt; en bij de invulling van dit begrip rechtvaardigheid komen de verschillen tussen politieke stromingen naar voren. Wat de een, vanuit zijn of haar ideologie, rechtvaardig vindt, hoeft dat voor een ander helemaal niet te zijn.

Rechtvaardigheid en doelmatigheid zijn zaken die soms lijnrecht tegenover elkaar staan, doch dat verschilt sterk per ideologie. Voor liberalen, met hun nadruk op onder andere eigen verantwoordelijkheid en ook beloning naar prestatie, is het conflict veel minder groot dan voor bijvoorbeeld socialisten.

Wat zijn nu concreet de uitgangspunten die liberalen moeten hanteren bij het scheppen van een nieuw stelsel van sociale zekerheid?

1. Zorg voor de zwakken. Doel van de sociale zekerheid moet blijven dat zij, die buiten hun schuld niet (meer) kunnen voorzien in het eigen onderhoud, door de overheid in staat worden gesteld toch een bepaalde (sociale)minimum-levensstandaard te bereiken.
2. Solidariteit tussen meer en minder draaagkrachtigen, tussen actieven en inactieven. Dit uitgangspunt heeft een zekere overlap met het vorige, maar heeft toch een andere invalshoek (en leidt tot andere conclusies). Werkloosheid en arbeidsongeschiktheid kan mensen meestal niet persoonlijk worden aangerekend; op basis van deze solidariteit kunnen de actieven inleveren om zo de inactieven ook in de maatschappelijke welvaart te laten meedelen.
3. Eigen verantwoordelijkheid. De overheid moet de eigen verantwoordelijkheid van het individu een belangrijke plaats

geven in een stelsel van sociale zekerheid, mede opdat dit verantwoordelijkheidsgevoel niet wordt uitgehouden. Zo kan men bijvoorbeeld zeer wel van ieder individu eisen dat hij of zij zelf voor een pensioen zorgt, voor zover men een pensioen wil dat hoger ligt dan het sociale minimum.

4. Eigen initiatief. Een stelsel van sociale zekerheid moet individuen zo min mogelijk belemmeren om zelf initiatieven te nemen, zonder dat daardoor uitkeringen in gevaar komen waardoor men er netto weinig of niets op vooruit gaat.

5. Individualisering. Het huidige stelsel van sociale zekerheid hanteert, net als het belastingsysteem, het draagkrachtbeginsel. Belasting naar draagkracht en sociale zekerheid voor hen die dat het meeste nodig hebben zijn de fundamenteën van de respectievelijke systemen. Er zijn echter zeer vele factoren die invloed uitoefenen op de draagkracht van individuen. Naast het inkomen wordt daarbij ook het samenlevingsverband van het individu als criterium gehanteerd: uit hoeveel personen bestaat het huishouden, hoeveel leden van dat huishouden hebben een inkomen, etcetera. Er zijn echter nog veel meer factoren die de draagkracht beïnvloeden: de kwaliteit van de ogen bijvoorbeeld (of men wel of geen bril nodig heeft om hetzelfde te zien), de eetlust (veel of weinig eten om hetzelfde gevoel van bevrediging te bereiken) en zo zijn er nog veel meer voorbeelden te bedenken. In de huidige systemen van belasting en sociale zekerheid worden deze laatste factoren niet betrokken als zijnde van invloed op de individuele draagkracht, doch wordt het samenlevingsverband wel een grote rol toebedeeld. Men hoeft niet te ontkennen dat het van invloed is op de feitelijke draagkracht of men bijvoorbeeld twee eenpersoons huishoudingen voert of een tweepersoons huishouding, doch men kan als liberaal wel betwijfelen of dit een zaak is waar de overheid iets mee te maken heeft. Als individuen zelf besluiten om in een bepaald verband te gaan leven en samen een huishouding te voeren, dan dienen zij daarvan zelf de consequenties te aanvaarden en eventuele voordelen van te genieten. Het is niet aan de overheid om deze mensen extra te belasten (bijvoorbeeld belastingmaatregel tweeverdieners) of extra financiële voordelen te bieden. Het individu beslist; het is ook aan het individu om de consequenties van deze beslissing te aanvaarden. Liberalen moeten er mijns inziens tegenstander van zijn dat de overheid zich met deze keuzes bemoeit en beïnvloedt door in het ene geval meer belasting te heffen dan in het andere.

Er is ook een doelmatigheidsargument voor deze individualisering, namelijk het feit dat controle van een eventueel samenlevingsverband grote problemen met zich mee brengt (en vaak een ontoelaatbare inbreuk op de privacy betekent). Bovendien is onze pluriforme maatschappij niet zo eenvoudig in hokjes in te delen en blijken er vele tussenvormen te bestaan tussen samenwonen en niet-samenwonen.

6. Doorzichtigheid en eenvoud. In een stelsel van sociale zekerheid dient iedere burger precies te weten waar hij of zij aan toe is, zodat hij of zij ook zelf zijn verantwoordelijkheden kan nemen. Te ver doorgevoerde fijnmazigheid in de regelgeving leidt tot ondoorzichtigheid en daarmee tot wille-

keur en een te grote macht van de bureaucratie. Momenteel is het zelfs zo dat veranderingen binnen het huidige stelsel van sociale zekerheid kunnen worden vertraagd door de uitvoeringsinstanties, omdat zonder hun medewerking veranderingen onmogelijk zijn! (vanwege hun kennis van dit extreem gecompliceerde stelsel). Het enige wat hier kan helpen is een drastische vereenvoudiging.

Doch niet alleen het stelsel van sociale zekerheid is ondoorzichtig en ingewikkeld, dit geldt ook voor allerlei andere regelingen die tot doel hebben vanuit een bepaald bruto-inkomen (in het geval van sociale zekerheid is dit vaak nihil) tot een ander netto-inkomen te geraken. Dit betreft dus het belastingstelsel, maar ook de kinderbijslag, de studiefinanciering, de individuele huursubsidies, de ziektekostenregelingen, etcetera. Tezamen zorgen deze regelingen voor een oerwoud dat ieder bruto-inkomen op wel zes of meer verschillende manieren tracht om te buigen tot een rechtvaardiger netto-inkomen. Vaak werken deze regels cumulatief en veroorzaken ze volstrekt ongewenste en onrechtvaardige effecten.

Implicaties van de uitgangspunten.

Al deze uitgangspunten leiden er mijns inziens onvermijdelijk toe dat liberalen voorstander moeten zijn van een geïntegreerd belasting/sociale zekerheidssysteem, waarbij alle inkomensafhankelijke elementen uit allerlei regelingen worden samengevoegd, waarin de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen, waarin de actieve solidair is met de niet-actieve en de gezonde solidair is met de zieke, waarin het individu centraal staat en er niet naar een eventueel samenlevingsverband wordt gekeken, waarin men initiatieven kan' ontplooiën om de eigen situatie te verbeteren en waarin men zich zelf kan verzekeren tegen risico's die de overheid niet dekt.

Met deze formulering van de conclusies die men aan eerder genoemde uitgangspunten kan verbinden, zijn we er echter nog niet. Verschillende van deze uitgangspunten zijn met elkaar in conflict en er moeten dus ook binnen dit kader nog verscheidene (politieke) keuzes worden gemaakt. Diverse van deze keuzes hebben betrekking op het eerder aangegeven conflict tussen doelmatigheid en rechtvaardigheid, doch ook extra keuzes tussen verschillende visies op rechtvaardigheid zijn nodig.

Zoeven kwam reeds kort het conflict ter sprake tussen enerzijds de solidariteit tussen meer draagkrachtigen en minder draagkrachtigen en anderzijds het principe van de individualisering en het streven naar een eenvoudig en doorzichtig systeem. Immers, de draagkracht van een individu wordt door tal van zaken beïnvloedt (onder andere het inkomen, het samenlevingsverband waarin deze persoon leeft en tal van andere persoonlijke omstandigheden). Een fijnmazig systeem van belastingheffing en sociale zekerheid zal met zo veel mogelijk van deze zaken rekening willen houden, en zal de hoogte van belastingen en sociale uitkeringen van deze persoonlijke omstandigheden afhankelijk laten zijn. Dit staat

echter dwars op de genoemde desiderata van individualisering en eenvoud.

Doch dit is niet het enige conflict tussen de verschillende uitgangspunten, er zijn er zeer vele. Zo strookt ook het streven naar een belangrijke(r) rol van de eigen verantwoordelijkheid niet met de zo belangrijke solidariteit tussen sterken en zwakken. Immers, een systeem waarin de eigen verantwoordelijkheid een centrale rol speelt kan alleen goed functioneren indien mensen die deze verantwoordelijkheid niet (willen) nemen, ook zelf de consequenties hiervan aanvaarden als zij bijvoorbeeld werkloos worden of arbeidsongeschikt. Dit betekent dus dat deze mensen in sommige gevallen van een zeer beperkt inkomen rond moeten komen; solidariteit tussen sterken en zwakken pleit in zo'n geval juist voor een hogere uitkering.

De eerder in dit artikel genoemde uitgangspunten van een stelsel van sociale zekerheid zijn dus niet voldoende. Bij concrete invulling van deze uitgangspunten blijken de conflicten en blijken ook de prioriteiten die men heeft gelegd.

Het stelsel waar de JOVD in weze voor gekozen heeft, het gefiscaliseerd basisinkomen, maakt hier geen uitzondering op. Bepaalde uitgangspunten hebben in dit stelsel een groter gewicht gekregen dan andere; politieke keuzes zijn gemaakt. Het zou te ver voeren om op deze plaats dit systeem geheel uit de doeken te doen en toe te lichten, laat staan om alle politieke keuzes expliciet te maken die in dit stelsel vervat zijn. Hierover verschijnt binnenkort een nota van de JOVD, de nota Sociale Zekerheid. Hierin komen tal van aspecten van het stelsel van het gefiscaliseerde basisinkomen aan de orde en wordt ook de betaalbaarheid van het geheel onderzocht.

Persoonlijk sta ik volledig achter dit stelsel van een gefiscaliseerd basisinkomen, hoewel ik in dit artikel niet aan een feitelijke verdediging ben toegekomen. Slechts een aspect wil ik hier speciaal benadrukken, namelijk de betaalbaarheid van het geheel. Door de integratie van belastingstelsel, kinderbijslag, studiefinanciering en sociale zekerheid (waarbij ook de huidige belastingvrije voeten komen te vervallen) ontstaat een stelsel dat zeer wel te financieren is. Toen de JOVD zich krachtig uitsprak voor een stelsel van een gefiscaliseerd basisinkomen, koos zij voor een reeel alternatief en niet voor een hoogdravend doch onbetaalbare hersenschim.

Wat is het probleem van drugs

Mr. Jan van Dijk

Drugsbeleid, ofwel het beleid van de verschillende overheden ter zake van 'drugs', is een merkwaardig fenomeen. Het is zeer de vraag of er wel sprake is van enig beleid; en wat nu 'drugs' heet, met allerlei enge associaties, was vroeger een gewaardeerd medicijn. Nog in 1893 werd in Londen een stempasteel aangeprezen voor vooraanstaande zangers en sprekers: een wybertje of een pottertje dus. Het tabletje bestond voor het overgrote deel uit pure cocaine.

Maar ook op dit moment is het onduidelijk wat nu eigenlijk drugs zijn en wat geneesmiddelen. Zo wordt aan methadon allerlei zegenrijke werkingen toegeschreven: het is een medicijn per slot,

maar worden heroïne en morfine tot de zwaar verslavende opiaten gerekend. Merkwaardig: het is praktisch dezelfde stof en leveren na gebruik van enige duur dezelfde lichamelijke ontwenningverschijnselen op.

De maatschappelijke discussie over drugs heeft kennelijk vaak meer te maken met emoties dan met rationaliteit, er wordt vaker maar wat over geroepen, dan dat men de ideeën consistent op een rij poogt te krijgen.

Het beleid.

Beleid veronderstelt een door een behoorlijk aantal mensen onderschreven analyse van het probleem. Uit die analyse volgen logisch een aantal bestuursmaatregelen. Het gevolg van de bestuursmaatregelen is de vermindering van het probleem: een toets op de kwaliteit van de maatregelen zo U wilt.

Van belang is dus eerstens de analyse van het probleem, die door een aantal mensen wordt gedeeld. Zo'n gemeenschappelijke analyse ontbreekt helaas.

Sommigen lokaliseren het probleem van de drugs in het individu. Als steekwoorden worden gebruikt: persoonlijke problemen, gebrek aan doorzettingsvermogen of wilszwak en de omgang met slechte vrienden.

Anderen lokaliseren het probleem echter in de familie. De ouders hebben er zo'n last van. Hebben de ouders nu fouten gemaakt of niet? Angst voor maatschappelijke deklassering van zoon of dochter: "hebben we dat nu aan je verdiend?", enzovoort.

Nog weer anderen lokaliseren het probleem in de woonomgeving: de buurt wordt onleefbaar, de winkels hebben geen klandizie, de straat wordt onleefbaar.

En weer anderen lokaliseren het probleem in de criminaliteit en de grote kans van de gebruiker om in die wereld verzeild te raken.

Vervuit de meesten echter gebruiken deze definieringen van het probleem moeiteloos door elkaar. Verwarring is het gevolg. Niet alleen gewone mensen, lezers van de krant, pratens in

het cafe zorgen voor verwarring. Ook de deskundigen doen dat. Artsen vinden het probleem van drugs vooral de lichamelijke gevolgen: het is een bedreiging voor gezond natuurlijk functioneren van het lichaam.

Juristen, criminologen en politieambtenaren mogen het probleem graag vanuit hun vakgebied bekijken: openbare orde, maffia en illegale handel en cellen tekort.

Veel hulpverleners zoeken het probleem in de onvolmaaktheid van de maatschappelijke ordening. De maatschappij zorgt niet voor een baan voor iedereen dus ligt het voor de hand dat de jongere gebruikt dus moet de overheid werkprojecten opzetten voor (ex-)drugsgebruikers. En niemand viel van het lachen van zijn stoel, omdat er immers honderdduizenden werklozen zijn: in Amsterdam draait een maatschappelijk herstel project alleen voor gebruikers.

Tot slot voelt de bond voor ouders van verslaafde kinderen zich in het schip genomen door iedereen.

Kortom: ieder heeft zo zijn eigen probleem met drugs. De een zoekt het hier, de ander daar en weer anderen verenigen het probleem zodat het past in de denkwereld van de eigen beroepsgroep. Aangezien daar bovenop ook nog het idee postvatte: 'het kan iedereen overkomen' werd het probleem ook nog acuut voor veel ouders met opgroeiende kinderen.

In Amsterdam liggen de problemen het meest, reden voor de Amsterdamse PvdA er een nota aan te wijden met in ieder geval een aantal keuzes om de verwarring wat te lijf te gaan. Om kort te gaan, we maakten een onderscheid tussen de publieke sfeer en de prive sfeer in een maatschappij. In de prive leefwereld ben je primair zelf verantwoordelijk voor je gedrag, ook als dat risico's voor jezelf inhoudt. De overheid beperkt zich tot de publieke sfeer. Het overheidsbeleid bemoeit zich derhalve niet met privegedrag.

Gebruik van allerlei soorten geneesmiddelen en genotmiddelen vinden we een prive zaak, waar derhalve de politici zich niet mee moeten bemoeien. (Ze mogen er uiteraard wel prive meningen op na houden).

De huidige gevolgen van het gebruik van sommige drugs en genotmiddelen zijn echter zo groot, dat daar tijdelijk wel een taak is voor de overheid. Dat betekent dat de overheid zich slechts bezig dient te houden met de regulering van de maatschappelijke gevolgen van het gebruik van drugs. Die maatschappelijke gevolgen zijn sterk beïnvloed door de huidige morele afkeuring van het gebruik.

Het probleem van drugs ligt daarmee voor de overheid in de maatschappelijke gevolgen van het drugsgebruik. Dat werd de centrale stelling met nogal wat onverwachte consequenties.

Door deze probleemdefiniering overstijgt de overheid bijvoorbeeld de verschillende deelproblemen: ze richt zich slechts op maatschappelijke overlast: de illegale handelsorganisaties en de werking van hun zwarte geld; de verloedering van de buurten; de intimidatie en mishandeling op straat; en de stijgende overlast van de kleine criminaliteit.

Een tweede belangrijke consequentie: de overheid onthoudt zich van morele veroordeling van gebruikers.

Een derde consequentie: voor de oplossing van individuele en/of gezinsproblemen geeft de overheid ruimte (zoals te doen gebruikelijk) aan het particulier initiatief van hulpverleningsorganisaties. Daar zijn ze per slot altijd voor bedoeld geweest. Met andere woorden: politieke beleidsmakers respecteren het recht van elk individu op een risicovol leven, mits de gevolgen dan ook voor dat individu zijn. De huidige opiumwetgeving is echter strijdig met dit uitgangspunt. Zo snel mogelijk dient de overheid dan ook de opiumwetgeving in zijn huidige vorm te schrappen en de mensen weer het recht te geven op zelfmedicatie. Het is overigens niet uitgesloten dat daar enige tijd overheen gaat. Schrappen van de opiumwet over enige tijd behoeft in ieder geval enige voorbereiding.

Voorlopig kunnen we ons concentreren op een oplossing van de problemen in de grote steden, Amsterdam voorop. Hoe bestrijd je de maatschappelijke gevolgen van het drugsgebruik? Door het taboe weg te nemen bijvoorbeeld. Dat is waar, maar leidt al snel naar discussie over mentaliteitsverandering en daar zijn de mensen nog nooit verder mee gekomen. Praktischer lijkt het het criminele aspect en de illegale handel te lijf te gaan: positieve gevolgen voor de gebruiker en voor de stad liggen voor de hand. Hoe bestrijd je de macht van de illegale organisaties? Na veel afwegen en bestudering van de resultaten van de politie kwamen we terecht bij een fris economisch principe: een probaat middel om de illegale markt te bestrijden is ze uit de markt te concurreren. In mijn politieke kringen spreken we gaarne van de vestiging van een overheidsmonopolie, in kringen van de VVD zou ik altijd spreken van een innoverend handelsinitiatief van de overheid.

Het is met deze analyse op de achtergrond, een analyse die in ieder geval bedoeld is voor de lange termijn, dat Amsterdam zich heeft gewaagd aan een aantal experimenten op de wat kortere termijn. Experimenten die langzamerhand de geschetste ontwikkelingen voor de toekomst dichterbij brengen. Een van die experimenten is een proef met gecontroleerd verstrekken van drugs via het medisch kanaal. Mocht zo'n proef succesvol blijken, dan kan Amsterdam weer een stapje verder nemen.

Bij dit alles dient men wel te beseffen, dat voor de stad de tijd dringt. Als in sommige buurten het recht al in eigen hand wordt genomen, als in andere buurten ter bescherming van de buurtbewoners openlijk wordt gesproken over de oprichting van knokploegen, dan wordt van de overheid gevraagd in te grijpen. Doet ze dat niet, dan verliest ze aan legitimiteit. Dan is de overheid geen knip voor de neus waard. Maar dat leidt vaak tot een andere overheid dan dat wij ons als democraten zouden wensen.

Het Enschedese beleid

H. Wierenga

Inleiding.

Op 18 oktober 1982 heeft de gemeenteraad van Enschede voorwaarden gesteld, die aan het jongerencentrum De Kokerjuffer in Enschede moeten worden gesteld om onder strenge voorwaarden en onder voortdurende controle van het openbaar ministerie de verkoop van henneproducten mogelijk te maken. De bedoeling hiervan is geweest om op die manier een bijdrage te leveren aan de bestrijding van handel in en gebruik van drugs en ontmoediging van gebruikers en potentiële gebruikers.

De manier waarop in Enschede wordt geprobeerd de handel en het gebruik van drugs te bestrijden heeft nogal wat publiciteit gekregen. In deze publiciteit werd het vaak voorgesteld alsof het gemeentebestuur van Enschede de wet overtreedt of dat het gemeentebestuur van Enschede zelf de verkoop van henneproducten ter hand neemt.

Hieronder zal worden aangetoond dat beide opvattingen onjuist zijn en berusten op een onvoldoende kennis van de doelstellingen van het Enschedese beleid en/of de wetten en richtlijnen, die aan het Enschedese beleid ten grondslag liggen. Verkoop van uiterst geringe hoeveelheden henneproducten voor eigen gebruik (circa 3 a 5 gram per persoon) in het jongerencentrum De Kokerjuffer blijft binnen de zeer smalle marges, die de Nederlandse wetgeving - Opiumwet 1976 en de richtlijnen van het openbaar ministerie voor het opsporings- en strafvorderingsbeleid inzake strafbare feiten van de Opiumwet - aangeven.

De nationale wetgeving en internationale verdragen vertonen duidelijk een onderlinge samenhang.

Er kan een opmerkelijk verschil worden vastgesteld bij de uitvoering van wetten en verdragen in verschillende landen. Dit verschil heeft betrekking op de uitgangspunten van waaruit het beleid is vastgesteld, namelijk het 'opportuniteitsbeginsel' dat in Nederland wordt gehanteerd en het 'legaliteitsprincipe', dat bijvoorbeeld in West-Duitsland wordt gehanteerd.

- Het opportuniteitsbeginsel in Nederland is gebaseerd op artikel 167 van het Wetboek van Strafvordering. Dit houdt in dat de officier van Justitie in Nederland kan afzien van strafvervolgning op gronden aan het algemeen belang ontleend. De officier van Justitie heeft derhalve een mogelijkheid tot een 'eigen vervolgingsbeleid', binnen de grenzen van de wet. Daarnaast kunnen de procureurs-generaal bij de gerechtshoven in Nederland, onder verantwoordelijkheid van de Minister van Justitie, richtlijnen voor alle officieren van Justitie uitvaardigen. Dit doen zij met het oog op de rechtseenheid en de rechtsgelijkheid in Nederland. In februari 1978 hebben de procureur-generaal aan de hand van de gewijzigde Opiumwet en

onder politieke verantwoordelijkheid' van de Minister van Justitie richtlijnen opgesteld voor het opsporings- en vervolgingsbeleid op het gebied van de drugdelicten.

- Het legaliteitsprincipe houdt in, dat alle strafbare feiten die ter kennis komen van de officier van Justitie altijd moeten worden vervolgd. Hier is dus geen keuzevrijheid en dus ook niet de mogelijkheid een 'bepaald vervolgingsbeleid' op te bouwen.

De internationale wetgeving

A Het enkelvoudig verdrag van New York 1961.

In 1961 kwam in New York het 'Enkelvoudig Verdrag Inzake Verdovende Middelen van 1961' tot stand. Ook Nederland heeft dat Enkelvoudig Verdrag van New York 1961 geratificeerd.

De motivering voor het tot stand komen van dit verdrag luidt samengevat als volgt: 'De partijen, bezorgd om de gezondheid en het welzijn der mensheid, erkennen dat de verslaving aan verdovende middelen een ernstig kwaad vormt voor de mens persoonlijk en vele sociale gevaren met zich brengt; zij zijn zich bewust van hun plicht dit kwaad te voorkomen en te bestrijden; zij verlangen een algemeen aanvaardbaar verdrag ter vervanging van bestaande verdragen inzake verdovende middelen, waarbij het gebruik van die middelen wordt beperkt tot het gebruik voor geneeskundige en wetenschappelijke doeleinden. Er dienen maatregelen te worden genomen voor een voortdurende internationale samenwerking onder internationaal toezicht ter bereiking van die doelstellingen'.

Op grond van de artikelen 4 en 33 van dit verdrag worden de aangesloten landen verplicht het bezit van drugs uitsluitend te beperken tot medische of wetenschappelijke doeleinden.

B Het Amending Protocol 1972.

De controle op de naleving van het verdrag is opgedragen aan de I.N.C.B. (International Narcotic Control Board). De I.N.C.B. is een instelling die werkt onder verantwoordelijkheid van de Verenigde Naties. De bevoegdheden van de I.N.C.B. waren gering. Daarom is in 1972 het Amending Protocol tot stand gekomen. Dit protocol is een aanvulling op het Enkelvoudig Verdrag van 1961 en heeft een aantal technische verbeteringen, tot doel de invloed van de I.N.C.B. te vergroten. In verschillende landen, waaronder Nederland, is men echter sedert de ratificatie van het Enkelvoudig Verdrag van 1961 genuanceerder gaan denken over het gebruik van verschillende soorten soft-drugs, waaronder henneproducten. Daarom heeft Nederland bij ondertekening van het protocol het voorbehoud gemaakt, dat de vergrote invloed van de I.N.C.B. het 'eigen beleid' ten aanzien van onder meer de henneproducten niet zal frustreren.

De nationale wetgeving.

A De Opiumwetgeving.

De nationale wetgeving is vervat in de Opiumwet van 12 mei 1928, Staatsblad 167, laatstelijk gewijzigd bij de wet van 10 mei 1978, Staatsblad 251.

In de toelichting op de wet staat: 'De Opiumwet steunt de internationale regelingen door zodanige inperking van het gebruik van opium en andere verdovende middelen, dat er slechts gelegenheid blijft tot gebruik voor 'medisch, veeartsenijkundig en wetenschappelijk doel'. Daarnaast strekt zij tot scherpere overheidscontrole op de handel in en productie van opium en zijn derivaten'.

Op 4 januari 1974 zond de regering een uitgebreide nota over de achtergronden en risico's van druggebruik (kamerstuk 11742-3) aan de Tweede Kamer. Aansluitend daaraan kwam de regering in de zitting 1974-1975 met een ontwerp tot wijziging van de Opiumwet en enige andere daarmee verband houdende bepalingen in andere wetten. Dit werd aangenomen en op 1 november 1976 is in Nederland de nieuwe Opiumwet in werking getreden. In deze nieuwe wet wordt gesproken over:

1. drugs met onaanvaardbaar risico,
2. drugs met minder zwaar risico.

In de lijsten 1 en 2, die bij de Opiumwet horen, staat vermeld welke drugs onder categorie 1 of 2 vallen. Op lijst 2 staat slechts een product: hennep.

Een zeer belangrijke wijziging in de nieuwe wet betreft de strafrechtelijke gevolgen voor het bezit van drugs. Voor drugs met een onaanvaardbaar risico zijn de strafbepalingen aanzienlijk verscherpt. Voor drugs met een minder zwaar risico, de hennep, heeft de wetgever een uitzondering gemaakt voor de kleine hoeveelheden: 'bij bezit, binnenlandse handel of het vervaardigen van henneproducten tot en met dertig gram is de maximum straf niet twee jaar, maar maximaal een maand hechtenis of f 10.000 boete. Bovendien wordt het feit niet aangemerkt als een misdrijf, maar wordt het als een overtreding beschouwd.

In de toelichting heeft de regering uiteengezet, dat het bezit tot een hoeveelheid van maximaal 30 gram hennep tot overtreding is bestempeld, met name om de door het Enkelvoudig Verdrag van 1961 geeiste inbeslagneming mogelijk te maken. De belangrijkste doeleinden van de Opiumwet waren:

- het invoeren van een aanzienlijk strengere strafrechtelijk regiem ten aanzien van bezit en handel in amfetaminen,
- het zoveel mogelijk scheiden van de handel in henneproducten en drugs met een onaanvaardbaar risico,
- het terugbrengen van misdrijf tot overtreding van het aanwezig hebben van kleine hoeveelheden henneproducten.

De Opiumwet kan worden gezien als een compromis tussen voor- en tegenstanders van het vrijgeven van henneproducten. Voorstanders van vrijgeven van henneproducten hebben een poging gedaan om de zogenaamde 'huisdealer' buiten het strafrecht te houden. In de nieuwe Opiumwet is echter voor deze categorie geen uitzondering gemaakt. Het zal van het vervolgingsbeleid van het openbaar ministerie afhangen of de huisdealer zal

Arden getole eerd.

B Richtlijnen strafbare feiten Opiumwet 1979.

Zoals reeds eerder gezegd kunnen de procureurs-generaal onder verantwoordelijkheid van de Minister van Justitie richtlijnen uitvaardigen. Ten aanzien van de opsporing en strafvervolgning op grond van de Opiumwet zijn zulke richtlijnen opgesteld. Doel hiervan was een zo groot mogelijke eenheid in het opsporings-, vervolgings- en straftoemetingsbeleid te handhaven ter wille van de rechtsgelijkheid en het voorkomen van territoriale verschuiving van criminaliteit op het gebied van drugs.

In de richtlijnen wordt prioriteit toegekend aan de opsporing van bepaalde (groepen) strafbare feiten. De volgende groepen kunnen worden onderscheiden:

- 1 strafbare feiten met betrekking tot de middelen vermeld op lijst 1, anders dan het gebruik. Deze feiten hebben de hoogste prioriteit;
- 2 strafbare feiten met betrekking tot middelen vermeld op lijst 2, anders dan het gebruik (in deze categorie vallen de activiteiten van de huisdealer),
- 3 strafbare feiten met betrekking tot het gebruik van de middelen vermeld op lijst 1 en lijst 2. Deze feiten hebben de laagste prioriteit.

Met het oog op de straftoemeting is onderscheid gemaakt tussen de verschillende categorieën daders: handelaren, koeriers die geen handelaren zijn, kleinhandelaren en gebruikers. De richtlijnen spreken ook over de kleinhandel in henneproducten en de 'huisdealer'. Onder de huisdealer wordt dan begrepen: 'een handelaar in henneproducten, die met het vertrouwen en onder bescherming van de staf van een jongeren-centrum, met uitsluiting van anderen gelegenheid krijgt in dat jongeren-centrum henneproducten te verkopen'. De huisdealer valt in beginsel onder de strafbepaling gericht tegen de handelaren in hennep. Bij de opsporing van deze kleinhandel staat de betrekkelijke prioriteit voorop. Dit betekent, dat de politie niet optreedt tegen de huisdealer als deze er niet nadrukkelijk en publiekelijk aanleiding toe geeft.

Indien het openbaar ministerie of de politie nadrukkelijk en publiekelijk worden geconfronteerd met het optreden van de huisdealer, het zogenaamde publiekelijk afficheren of op andere wijze provocerend zijn handel bedrijven, dan wordt er eerst met het lokaal bestuur overlegd voordat wordt beslist door de (hoofd)officier van Justitie over een eventueel strafrechtelijk ingrijpen.

Omdat het gebruik van henneproducten in jongerencentra maatschappelijke en bestuurlijke aspecten heeft, verdient het aanbeveling deze problematiek regelmatig in het zogenaamde driehoeksoverleg te bespreken, een geïnstitutionaliseerd overleg tussen:

- de (hoofd)officier van Justitie van het arrondissement waarin de gemeente ligt,
- de burgemeester van de betreffende gemeente,
- de korpschef van het politiekorps in (of voor) de betref-

fende gemeente..

Het driehoeksoverleg.

A Doel en taken.

Onder invloed van de veranderingen in de samenleving, vooral op maatschappelijk, politiek en economisch terrein, groeide algemeen de behoefte aan een betere afstemming op elkaar van de visies van Justitie, Openbaar Bestuur en politie. Hiervoor is het driehoeksoverleg ingesteld. De taken van de verschillende participanten in het driehoeksoverleg zijn:

- de (hoofd)officier van Justitie: strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde, te weten: handhaving van de wettelijke bepalingen en opsporing van strafbare feiten;
- de burgemeester: behartiging belangen plaatselijke bevolking; behartiging belangen korpsbeheer; behartiging belangen openbare orde;
- de korpschef : het inbrengen van praktijkkennis; signaalfunctie vanuit de samenleving.

B Het driehoeksoverleg en de huisdealer.

In de richtlijnen Strafbare Feiten Opiumwet van 1979 wordt het driehoeksoverleg met name genoemd om de handel in geringe hoeveelheden henneproducten in jongerencentra (de huisdealer) te bespreken. Aan de hand van de Opiumwet en de richtlijnen kan worden besproken onder welke strenge voorwaarden een huisdealer kan worden getolereerd. In het algemeen betekent dit, dat ten aanzien van de kleinhandel in henneproducten in een jongerencentrum een geringe opsporingsprioriteit geldt, maar ten aanzien van groothandel krachtig zal worden opgetreden.

C Het driehoeksoverleg en het beleid in Enschede.

Gelet op wet en richtlijnen heeft de burgemeester van Enschede in het driehoeksoverleg de wens van het Enschedese jongerencentrum De Kokerjuffer om in dat centrum een huisdealerexperiment te mogen beginnen aan de orde gesteld. De overwegingen van de burgemeester om dit verzoek positief te benaderen - zij het met de nodige terughoudendheid en onder het stellen van stringente voorwaarden - waren:

- het bestrijden van de handel en het gebruik van harddrugs kan worden geïntensiveerd,
- het scheiden van de markten van softdrugs en harddrugs maakt het mogelijk de kleinhandel in softdrugs (hennep) voor eigen gebruik uit de criminele sfeer te halen,
- zowel maatschappelijke controle alsook de mogelijke controle op de kwaliteit van de aan te bieden henneproducten zijn in het belang van de volksgezondheid,
- de bekende cliëntenkring van gebruikers in het jongerencentrum kan door middel van gerichte en ter zake kundige informatie worden gewezen op de gevaren van het gebruik van alle stimulerende/verslavende middelen en zij kunnen tevens direct worden verwezen naar betrouwbare hulpinstanties.

Het standpunt van de hoofdofficier van Justitie van het arrondissement Almelo was, dat men onder zeer stringente

voorwaarden binnen de strakke grenzen gesteld in de Opiumwet en de richtlijnen van 1979 een huisdealer in het jongerencentrum kan tolereren.

Het resultaat van uitvoerige en langdurige discussies in het driehoeksoverleg is geweest, dat in het jongerencentrum De Kokerjuffer in Enschede een huisdealer kan worden getoleerd. De huisdealer zal zijn activiteit verrichten onder verantwoordelijkheid van de staf en het bestuur van het jongerencentrum, zal geen regionale functie mogen vervullen, mag niet zogenaamd afficherend optreden, niet op provocerende wijze handel drijven in henneproducten en moet een aanzuigende werking voorkomen, terwijl hij zich tot kleinhandel dient te beperken, hetgeen betekent dat slechts zeer kleine hoeveelheden per gebruiker mogen worden verkocht, terwijl ook de totaal te verkopen hoeveelheid de grens van kleinhandel niet mag overschrijden. Het feit dat de huisdealer geen regionale functie mag vervullen impliceert volgens de participanten van het driehoeksoverleg dat onder andere niet mag worden verkocht aan ingezetenen van de B.R.D. Een dergelijke verkoop achten zij in strijd met de gemelde richtlijnen. Dit standpunt is uitdrukkelijk aan het bestuur en de staf van de Kokerjuffer medegedeeld. De beoordeling of deze voorwaarden al dan niet worden overtreden is de verantwoordelijkheid van de hoofdofficier van Justitie; eventueel optreden hiertegen vindt plaats na overleg met het lokaal bestuur en politie.

Het beleid in Enschede.

A Nota Drugs en Verslaving in Enschede.

Op 17 mei 1982 aanvaardde de gemeenteraad van Enschede in meerderheid de nota Drugs en Verslaving in Enschede. In deze nota werd een beleid uitgezet, dat gericht was op het voorkomen en bestrijden van het gebruik van verschillende middelen, zoals tabak, alcohol en andere drugs. Daarnaast werd grote aandacht geschonken aan het bevorderen en in stand houden van een goed functionerend hulpverleningscircuit. In dit hulpverleningscircuit zijn particuliere instellingen en overheidsinstanties werkzaam op verschillende en elkaar overlappende terreinen. In de publieke discussie heeft de paragraaf HENNEPPRODUCTEN zeer veel aandacht gekregen. Met begrip voor de grote zorg die velen van de plaatselijke gemeenschap hebben geuit over de gevaren van het gebruik van drugs in het algemeen, moeten wij constateren dat er weinig aandacht is geweest voor de grote gevaren die verbonden zijn aan het gebruik van andere genoemde stimulerende middelen.

Voor het Enschedese gemeentebestuur heeft bij de samenstelling van de nota Drugs en Verslaving in Enschede, de zorg voor met name de jeugdige inwoners, voorop gestaan. De gehele gemeentelijke nota en de daarop gebaseerde uitvoeringsvoorstellen zijn doordrongen van die zorg. Ten aanzien van het beleidsonderdeel HENNEPPRODUCTEN is de discussie vooral gevoerd rond het thema van de verslavende werking van deze middelen. In de rangorde van de verslavende middelen neemt onder andere (volgens de Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst) hennep farmacologisch de laagste plaats in.

Harddrugs waaronder ook alcohol moet worden begrepen, zijn het meest verslavend.

Gegeven de opvattingen:

a het voorkomen en bestrijden van gebruik van alle stimulerende middelen;

b hennep werkt farmacologisch gezien niet verslavend;

heeft het gemeentebestuur van Enschede zijn beleid als volgt gestalte gegeven:

- het gebruik van harddrugs moet worden voorkomen en de handel daarin ten strengste worden bestreden;

- de handel van henneproducten moet uit de criminele sfeer van de illegale handel worden gehaald;

- uit overwegingen van volksgezondheid is een gecontroleerde verkoop en gebruik van kleine hoeveelheden henneproducten in een jongerencentrum onder stringente voorwaarden aanvaardbaar;

- de cliëntenkring in dat jongerencentrum moet door middel van gerichte en indringende voorlichting worden gewezen op de gevaren verbonden aan het gebruik van stimulerende middelen;

- de cliënten in dat jongerencentrum moeten worden geïnformeerd over en indien nodig worden verwezen naar betrouwbare hulpinstanties;

- de huisdealer in dat jongerencentrum moet functioneren binnen de nationale wetgeving en de richtlijnen.

B Raadsvoorstel beleid inzake verkoop henneproducten in jongerencentrum.

Met inachtneming van het bovenvermelde heeft de burgemeester van Enschede de huisdealer in het jongerencentrum De Kokerjuffer ter sprake gebracht in het driehoeksoverleg. Onder de paragrafen 2 (nationale wetgeving) en 3 (driehoeksoverleg) is uiteengezet welke mogelijkheden geopend zijn voor het toleren van een huisdealer in een jongerencentrum. Na uitvoerige discussies is het driehoeksoverleg tot een beleid gekomen, waarin de afzonderlijke verantwoordelijkheden nadrukkelijk zijn vastgesteld. Kort samengevat liggen die verantwoordelijkheden als volgt:

- de hoofdofficier van Justitie houdt toezicht of aan de bepalingen van wet en richtlijnen wordt voldaan en besluit aan de hand daarvan tot al dan niet strafrechtelijk ingrijpen;

- de hoofdcommissaris van politie voert ten aanzien van deze kleinhandel in henneproducten een opsporingsbeleid met geringe prioriteit;

- de burgemeester ziet erop toe, dat de activiteiten van de huisdealer in overeenstemming blijven met het gemeentelijk jongeren- en welzijnsbeleid.

Op 18 oktober 1982 aanvaardde de gemeenteraad van Enschede in meerderheid een voorstel van het college van Burgemeesters en Wethouders, waarin de aanvullende voorwaarden, door de gemeente te stellen aan het jongerencentrum De Kokerjuffer, stonden vermeld. Deze voorwaarden waren:

- de activiteiten van het jongerencentrum mogen niet worden gehinderd door de verkoop van de henneproducten;

- de werkzaamheden van de aanwezige staf moeten onbelemmerd

doorgang kunnen vinden;

- er dient een scheiding te komen tussen het financiële beheer van het huisdealer-project en dat van het jongerencentrum. Er zal daartoe een aparte stichting in het leven worden geroepen;

- voormelde stichting wordt in de gelegenheid gesteld de te verkopen stoffen op kwaliteit te laten controleren;

- er zal een actief voorlichtingsbeleid worden gevoerd, dat erop is gericht: het gebruik van verslavende middelen tegen te gaan (de verkoop van hennepproducten in De Kokerjuffer moet niet worden gezien als een stimulans om deze te gebruiken).

Samenvattend kan ten aanzien van het beleid in Enschede worden vastgesteld:

1. de nationale wetgeving - Opiumwet en richtlijnen - laten onder voorwaarden de mogelijkheid van een huisdealer in een jongerencentrum open;

2. het al dan niet opvolgen van de wetgeving en de richtlijnen door het jongerencentrum en de huisdealer wordt na overleg in de plaatselijke driehoek, uiteindelijk beoordeeld door de hoofofficier van Justitie;

3. het gemeentebestuur van Enschede geeft bestuurlijke uitwerking door het stellen van voorwaarden aan het jongerencentrum ten einde een normaal functioneren van het jongerencentrum te garanderen;

4. de hierboven geschetste werkwijze en handelingen zijn in Nederland mogelijk en worden in een aantal plaatsen sinds 1979 in praktijk gebracht;

5. in Enschede zijn in een openbare vergadering van de gemeenteraad de voorwaarden, te stellen aan het jongerencentrum, besproken. Tot dusverre waren elders in Nederland deze voorwaarden op andere wijze of niet geformuleerd.

Drugsbeleid

Anne-Marie Lucassen-Stauttener

Hoeveel levert de handel in heroïne op?

De boer die papaver verbouwt, krijgt op de zwarte markt ongeveer f 180 per ruwe kilogram opium. Voor 10 kilogram opium, nodig voor de bereiding van 1 kilogram heroïne, krijgt hij ongeveer f 2.000. Deze 10 kilogram wordt in een laboratorium omgezet in 1 kilogram heroïne, welke dan zo'n f 20.000 opbrengt. Bij de verkoop naar een Westers land is de opbrengst f 50.000 'a f 70.000. Tenslotte wordt de heroïne aan gebruikers verkocht. Het is dan een aantal malen versneden, dat wil zeggen verdund door er allerlei andere stoffen bij te doen (bijvoorbeeld druivesuiker, vim, zetmeel en gemalen glas). De straat-heroïne in Amsterdam bevat doorgaans ongeveer 25% zuivere heroïne. Die ene kilogram zuivere heroïne is dan uitgegroeid tot zo'n 4 kilogram straatnandel. Bij de verkoop voor f 175 per gram levert dat bijna 1 miljoen gulden op. Het zal duidelijk zijn dat er in deze handel erg veel geld valt te verdienen.

Hoeveel kosten drugverslaafden?

Amsterdam heeft op het ogenblik zo'n vijfduizend geregistreerde drugverslaafden. In werkelijkheid zijn het er veel meer: tien- à vijftienduizend. De verslaafden aan hard-drugs hebben iedere dag ongeveer f 300 nodig om aan hun verdovende middelen te komen. Als we er dan vanuit gaan dat ongeveer de helft van de verslaafden praktisch geen geld heeft, en dat 2.500 verslaafden voor f 300 stelen, dan komen we op een bedrag van f 750.000 per dag. Helers betalen om en nabij eenderde van de werkelijke prijs voor de gestolen goederen. Dit kan inhouden dat de genoemde verslaafden volgens schatting twee en een kwart miljoen gulden per dag zouden moeten stelen, wat ongeveer een miljard per jaar is!

De positie van de verslaafden zonder geld.

Heeft hij wel geld, heeft hij veel geld, dan is er geen probleem. Er zijn genoeg mensen die zuivere heroïne kunnen kopen, een dagelijkse- of weekenddosis nemen, en heel goed in het dagelijks leven kunnen functioneren. Dit is de zogenaamde geïntegreerde gebruiker, die het voor zijn omgeving verborgen kan houden. Regel is echter dat verslaafden geen geld hebben en dan zijn er drie manieren om aan geld te komen, en dan gaat het niet om geringe bedragen zoals we al gezien hebben:

1. Prostitutie; ook door jonge kinderen vanaf 12 jaar. Het zijn de zogenaamde heroïnehoertjes en in het kader van de emancipatie noem ik de schandknaapjes er ook bij.
2. Verslaafd maken van anderen; door toelevering kan de

eigen portie gratis verkregen worden.

3. Criminaliteit; hierbij gaat het om tassenroof, het openbreken van auto's, vervalsen van cheques, etcetera (kleine criminaliteit).

De VVD-fractie heeft vorig jaar juni bij de behandeling van het drugsbeleid in de Tweede Kamer gezegd dat: 'een beleid dat in feite de verslaafden nog altijd in de positie laat dat zij voor de keuze van een van deze drie mogelijkheden worden gesteld, niet consistent is'. Tevens kwamen bij deze behandeling nog een aantal andere punten aan de orde, zoals de kritiek die werd geuit op het feit dat er al tien jaar op alle niveaus verkondigd wordt waar men op tegen is, maar dat er nog steeds geen samenhangend beleid is dat betrekking heeft op:

- de verstrekking van vervangende middelen,
- het bieden van een sociaal kader waarin de verslaafde kan gaan functioneren, en
- het gericht zijn van de medische zorg en maatschappelijke dienstverlening op een nieuw levensperspectief.

Tevens pleitte de VVD ervoor om elke drempel weg te nemen die verslaafden dwingt tot crimineel gedrag, omdat het inhumaan jegens de betrokkenen is en bovendien diep in het vlees van de samenleving snijdt. Daarom zal de hulpverlening, die een spilfunctie heeft, meer ruimte gegeven moeten worden. Tendensen vanuit de hulpverlening, die een andere aanpak voorstaan, moeten niet bij voorbaat met een veto geblokkeerd worden. Eerst het succes van de hulp maakt aanbevelingen op het justitieel, politieel en internationaal terrein zinvol, maar heeft een kader nodig van de overheid.

De VVD heeft een scherp onderscheid gemaakt tussen:

- Het 'vrijgeven' (legaliseren) van hard-drugs. Dit verkrijgen van hard-drugs bij bijvoorbeeld de drogist op de hoek wijst de VVD af. Het zijn verboden middelen en ze geven te veel risico's voor jongeren als ze op zo'n gemakkelijke manier te krijgen zijn.
- Het 'verstrekken' of verschaffen van hard-drugs in het kader van de hulpverlening. De VVD wil hierover niet bij voorbaat een veto uitspreken, mits in een stringente gereguleerd kader (registratie van cliënten, ter plekke toedienen, het actief aanbieden van een sociaal kader etcetera). Hoewel daarmee geen enkel medisch middel, zeker bij extreem verslaafden, bij voorbaat wordt uitgesloten, verdient in onze visie methadon de voorkeur.

Preventie en voorlichting zijn niet voldoende tot ontwikkeling gekomen. Deze dienen zich vooral te richten op de risicogroepen. Drugsvoorlichting zal opgenomen moeten worden in de gezondheidsvoorlichting en opvoeding binnen het onderwijs. In Zweden krijgen alle ouders van kinderen die 12 jaar worden, uitgebreide informatie en voorlichting. De bedoeling is om dit met hun kinderen te bespreken. Een maatregel die het overdenken waard is.

Bij de behandeling van het genoemde drugsbeleid heeft de VVD

aangedrongen op een versterkte controle aan de grenzen, inclusief de zee grenzen, en op de nationale luchthavens. Gestreefd dient te worden naar een gecentraliseerde coördinatie en de versterking van de plaatselijke uitvoering van de opsporing van de handel. De FIOD zal intensiever ingeschakeld kunnen worden om zodoende de handelaren harder in de opbrengst van hun handel te treffen.

Een laatste opmerking betreft het wetenschappelijk onderzoek onder andere ten aanzien van de hulpverlening. Gegevens zijn summier aanwezig in het buitenland, in Nederland helemaal niet. Dit is een groot gemis voor onder andere politici. Het is te hopen dat binnen afzienbare tijd hier aan begonnen wordt, zodat een drugoelid van overheidswege meer ruggesteen zal hebben dan thans het geval is.

FRATERNITEIT
LIBERTÉ EGALITÉ FRATERNITÉ
LIBERTÉ

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKE
PARTIJEN

Jongeren Organisatie
Vrijheid en Democratie

Redactie

Redactie-adres

Wilhelminapark 53
3581 NM Utrecht
Telefoon (030) 517537

Abonnementen-adres

Kerkplein 1
8051 GH Hattem
Telefoon (05206) 43460

Redactieteam

Ada den Ottelander
Wilhelminapark 53
3581 NM Utrecht

Julius Remarque
Raamstraat 8
1016 XM Amsterdam

Hans Veltkamp
Kerkplein 1
8051 GH Hattem

Lay-out

Omslag: Tanja van Rees
Binnenwerk: Ada den Ottelander

Kwartaalblad

Tweede jaargang
Nummer 7
Oktober 1984

L E F

"Liberte, Egalite et Fraternite"
is een uitgave van de JOVD
(Jongeren Organisatie Vrijheid en
Democratie) te Amsterdam.

De abonnementsprijs bedraagt
f15,- per jaar.

Personalia

Marco P. Swart is ondermeer vice-voorzitter politiek in het hoofdbestuur van de JOVD geweest en sinds 1984 landelijk lid van verdienste. Thans maakt hij als raadslid voor de VVD deel uit van de gemeentelijke emancipatiecommissie van Enschede.

Yvonne Buma is coördinator van PIJON, het Nederlands Platform voor Internationaal Jongerenwerk. Tevens is zij van 1981 tot 1983 voorzitter geweest van de vrouwengroep van het Jeugdforum van de Europese Gemeenschap, een samenwerkingsverband van jongerenorganisaties dat de belangen van jongeren bij de Gemeenschap vertegenwoordigt.

Doede Kok is onder andere oud-voorzitter van de VVD-afdeling Utrecht geweest. Momenteel is hij lid van Provinciale Staten van Utrecht voor de VVD en daar ondermeer belast met emancipatiebeleid.

Eli Leenaars is secretaris bestuurlijk-juridische zaken in het hoofdbestuur van de JOVD. Hij studeert rechten.

Frank Rohof was vice-voorzitter organisatie en is thans internationaal secretaris in het hoofdbestuur van de JOVD.

Jan den Dekker was penningmeester in het hoofdbestuur van de JOVD en hoofdredacteur van Driemaster, het verenigingsblad van de JOVD. Thans is hij medewerker van het Nederlands Tandartsenblad.

Inhoud

- 4 -

Liberalisme en feminisme

M. P. Swart

- 9 -

Meisjes dreigen een verloren generatie voor de emancipatie te worden

---

Y. Buma

- 13 -

Emancipatie is individuele ruimte scheppen, ook om de hoek

Mr. D.H. Kok

- 18 -

Ambtenaren in actie?

E. Leenaars

- 21 -

Naar een liberale wereldorde

F. Rohof

- 27 -

Overheidsbemoeienis: toename en reductie

Drs. J. den Dekker

Liberalisme en feminisme

M.P. Swart

Het woord feminisme alleen al is voldoende om bij veel Nederlandse liberalen voorzichtige schrikreacties op te roepen. En dan bevestigt niet alleen bij mannelijke liberalen. Favoriet is de reactie "Ik ben wel geëmancipeerd, maar niet feministisch". Bij enig doorvragen bestaat het verschil tussen beide begrippen vooral uit de associaties die ze oproepen. Bij geëmancipeerd hoort min of meer het Viva-ideaal van jonge mensen die "gewoon zichzelf zijn", hij koopt z'n eigen potje en zij slaat haar eigen spijkers in de muur - aan ideologie verder geen behoefte. Bij feministisch horen dan onappetitelijk ogende lesbiennes in tuinbroek voor wie er slechts twee categorieën mannen zijn: verkrachters en toekomstige verkrachters.

Als er gediscussieerd wordt over emancipatie is het fijn als je al geëmancipeerd bent, want de discussie gaat dan dus over de vraag hoe andere mensen net als jij kunnen worden. Ben je feministisch dan is dat vervelend, want dan wil je de maatschappij veranderen en we hebben wel iets anders aan ons hoofd. Het is dus wel verklaarbaar dat onder hedendaagse liberalen geëmancipeerd zijn populairder is dan feministisch zijn: ten eerste blijkt daaruit dat jij op minstens een punt al geslaagd bent in het leven, ten tweede hoef je zelf dus niet zoveel meer te doen en tenslotte bewijs je daarmee je realisme. Ik neig ernaar hierin symptomen te zien van het ideologisch verval van het liberalisme. Vormde dit in de vorige eeuw nog een stroming die met onstuitbare geestkracht de Westerse maatschappij veranderde, vandaag de

dag lijkt het wel eens verworden tot een collectie modieuze filosofieën om de welvaarsstaat mee te stofferen.

De koudwatervrees voor discussies over maatschappelijke vernieuwing valt wellicht te verklaren uit het weinig inspirerende voorbeeld dat veel recente vernieuwingsbewegingen hebben gegeven: veel tamelijk extreme verhalen en een minimum aan resultaten. Ook het feminisme lijkt hiervan een slachtoffer te zijn. Degenen die beweerden dat feminisme alleen via socialisme gerealiseerd kan worden hebben van de moderne liberalen wel heel gemakkelijk vrij spel gekregen. Terwijl klassieke liberalen toch bepaaldelijk hebben bewezen dat feminisme en liberalisme uitstekend samengaan. Een van de grootste liberale denkers is zelfs auteur van een van de grote klassieken van het feminisme! Ik doel hier op John Stuart Mill en diens "The Subjection of Women", dat dit jaar precies 115 jaar geleden werd gepubliceerd. Niet zolang geleden verscheen hiervan een nieuwe Nederlandse vertaling onder de titel "De onderwerping van de vrouw". Nadere bestudering van dit boek kan wellicht een bijdrage leveren aan een herstel van de liberale betrokkenheid bij het feminisme.

John Stuart Mill leefde van 1806 tot 1873 en maakte dus de bloei-periode van het klassieke liberalisme mee. Zijn bekendste boek "On Liberty" vormt een hoogtepunt in de liberale traditie. Hij was een zoon van James Mill, die naast Bentham een van de grondleggers van het utilitarisme. Deze filosofische stroming

streeft ernaar met strikt rationele middelen voor een zo groot mogelijk aantal mensen zoveel mogelijk "geluk" te bereiken. Hierbij wordt "geluk" dan weer omschreven als het vermijden van onlust of pijn en het bereiken van lust of genot. Hij werd al vanaf zijn derde jaar gedruild in allerlei nuttige vakken en zijn jeugd werd vrijwel gevuld met onderricht in een zeer groot aantal vakken. Geheel in de utilitaristische traditie heerste er thuis een intellectuele maar emotioneel sfeer. Op zijn twintigste raakt hij in een depressie, waar hij pas weer uitraakt als hij afscheid neemt van het koude utilitarisme in zijn extreme vorm en zich meer openstelt voor zaken als gevoel, natuur en kunst.

Een paar jaar later ontmoet hij Harriet Taylor, een levendige en onconventionele vrouw die gehuwd is met een elf jaar oudere, saaie grossier. Zij zijn meteen van elkaar onder de indruk en daarmee begint een opmerkelijke relatie, die ruim 20 jaar zal duren, tot haar overlijden in 1858. Uiteraard geeft het feit dat zij een getrouwde vrouw is, aanleiding tot problemen en geroddel in het Victoriaanse Engeland van die tijd. Desondanks zijn beide zo opgetogen een verwante geest te hebben gevonden dat zij contact met elkaar blijven houden en twee jaar na de dood van haar eerste man in 1849 in het huwelijk treden.

Hun corespondentie en gezamenlijk voorbereide publicaties getuigen van een innige samenwerking, met een grote intellectuele diepgang en diep wederzijds respect. Hierbij komt ook grote aandacht voor het feminisme naar voren. De invloed die Harriet Taylor op Mill heeft gehad is altijd wat omstreden gebleven, maar het lijkt erop dat zowel Mill's tijdgenoten als veel latere schrij-

vers haar nogal wat onrecht hebben aangedaan. De inleiding bij de Nederlandse vertaling gaat daar heel uitvoerig op in. Gelezen tegen deze achtergrond wordt "De onderwerping van de vrouw" meer dan een pleidooi voor de gelijkberechtiging van vrouwen: het is tevens de neerslag van de queeste van twee mensen die in een omgeving vol onbegrip proberen met elkaar te leven.

"De onderwerping van de vrouw" is een essay dat niet alleen pleit voor het wegnemen van de achterstelling van vrouwen, maar dat ook aantoonst dat op die manier mannen en vrouwen beter met elkaar om zullen kunnen gaan en zich meer zullen kunnen ontplooiën. Het is geen pleidooi van een man voor de vrouwen, maar dat van een mens voor menselijkheid. Het is verassend modern in de grote aandacht die het geeft aan maatschappelijke invloeden die naast de formele regels een rol spelen, zoals opvoeding, gewoonten en menselijke gevoelens. Hoe vaak moet vandaag de dag onder liberalen nog worden uitgelegd dat emancipatie met een formele gelijkstelling nog niet is afgerond! Afgezien van de verwijzingen naar de toenmalige situatie blijkt de 19e eeuwse herkomst alleen uit de psychologische verhandelingen en het onverwoestbare vooruitgangsgeloof.

Mill onderscheidt twee hoofdvormen van achterstelling van vrouwen. Enerzijds is er het huwelijksrecht, waardoor de vrouw in het Victoriaanse Engeland in principe werd uitgeleverd aan haar echtgenoot. Zij kon geen rechtshandelingen verrichten zonder toestemming van haar man en al haar eigendommen en inkomsten werden geacht hem toe te behoren, zodat hij er vrijelijk over kon beschikken. De man besliste ook alleen over de eventuele kinderen. Echtscheiding was onmogelijk.

en alleen scheiding van tafel en bed kon enige zelfstandigheid brengen, zij het dat dit zo'n kostbare procedure was dat die alleen voor rijke mensen was weggelegd. Anderzijds is er de maatschappelijke positie, waarbij het dan gaat om het actief en passief kiesrecht en de mogelijkheid om in hoge functies benoemd te kunnen worden. Aan beide hoofdvormen van achterstelling wordt een hoofdstuk gewijd. Hieraan vooraf gaat een inleiding, waarin Mill ook het verband tussen beide vormen van achterstelling aangeeft. Het vierde en laatste hoofdstuk gaat in op de verbeteringen die Mill van gelijkberechtiging verwacht.

Mill begint zijn betoog met een uiteenzetting die in wezen een fundamentele verwerping van het conservatisme is. Naar de vorm is het eerste hoofdstuk een inleiding waarin hij schijnbaar zeer bescheiden slechts wil aantonen dat het zinvol kan zijn om een andere positie van de vrouw in de samenleving te overwegen. Feitelijk wordt in dit hoofdstuk het karakteristieke verzet dat steevast tegen verandering van de bestaande maatschappelijke verhoudingen wordt aangetekend, scherp ontleed en weersproken. Hoewel de hele redenering toegespitst is op de positie van de vrouw, zijn de argumenten in feite universeel. Daardoor is nog steeds verassend actueel en zelfs zeer inspirerende lectuur voor degenen die ginteresseerd zijn in de afbakening tussen liberalisme en conservatisme.

Het eerste onderdeel van het verzet tegen verandering is het beroep dat op gevoelens wordt gedaan. Mill weet dit in een enkele zin te kenschetsen. Naarmate een emotionele overtuiging verder wordt weerlegd, lijkt haar mystieke kracht alleen maar toe te nemen. Toch laat hij zich

daardoor niet afschrikken.

Het tweede fundament voor de behoudzucht is de redenering dat bestaande toestand en opvattingen ingeburgerd zijn geraakt omdat ze proefondervindelijk het beste zijn gebleken. Aangezien een voorgestelde vernieuwing per definitie nog niet de kans heeft gehad ingeburgerd te raken, is dit geen argument. Mill gaat nog verder en toont aan dat de achtergestelde positie van de vrouw niet het resultaat is van een bewuste keuze voor een zo goed mogelijk georganiseerde samenleving, maar dat evenals bijvoorbeeld in het geval van de slavernij en de monarchie de bestaande machtsverhoudingen in het verleden eenvoudigweg tot recht zijn verheven. Het feit dat het recht van de sterkste in de moderne samenleving als principe is afgeschaft, mag uiteraard niet tot de denkfout leiden dat de traditionele rechtsverhoudingen dus automatisch niet meer in oude machtsverhoudingen zijn geworteld en voortaan zijn gerechtvaardigd omdat ze "op diepverankerde gevoelens steunen, die aangepast zijn aan de menselijke natuur en bevorderlijk voor het algemeen welzijn". De moderne inzichten maken juist dat de bestaande verschillen in rechten tussen mannen en vrouwen ter discussie gesteld moeten worden. De duurzaamheid van de oude verhoudingen komt voort uit de omstandigheid dat naarmate men minder macht heeft, men minder in staat is voor zijn rechten op te komen, zodat een regeling waarbij machtelozen ook rechtelozen zijn, vanzelf stabiel is. En omdat het aantal personen dat profiteert van de achterstelling van de vrouw veel groter is dan het aantal dat van de absolute monarchie en de slavernij, mag het geen verbazing wekken dat die achterstelling nog volop bestaat als de beide andere voorbeelden

ook nog niet zolang met succes worden bestreden.

Vervolgens wordt afgerekend met de opvatting dat de heerschappij van de man "natuurlijk" is. "Maar waren er ooit heersers die hun macht niet als natuurlijk beschouwden?" Mill geeft een serie fraaie voorbeelden om aan te tonen dat deze opvatting alleen maar een subjectief gevoel is en geen argument. Ook de bewering dat de heerschappij van de man door vrouwen, althans in meerderheid vrijwillig wordt geaccepteerd is geen juist argument. Afgezien van het feit dat er een toenemend aantal vrouwen bezwaar maakte, is het altijd zo geweest dat geen enkele onderdrukte groep ooit in een keer om volledige vrijheid heeft gevraagd!

In het verlengde hiervan ligt de stelling dat de beide seksen van nature aangepast zijn aan hun huidige functies en positie en dat die daarom ook bij hen behoren. Maar hoe kan dit nu worden vastgesteld als juist niet de natuur maar de samenleving een andere verdeling van functies en positie onmogelijk maakt? De hele maatschappij is erop gericht om de verschillen tussen mannen en vrouwen te versterken en juist die omstandigheid maakt het voor mannen onmogelijk om vrouwen werkelijk te kunnen doorgronden.

Mill rondt zijn inleiding af met een vlijmscherpe uithaal naar een niet uitgesproken argument. Als het werkelijk de natuurlijke roeping van vrouwen is om te trouwen en kinderen te krijgen, dan zou dat vanzelf blijken als zij vrijgelaten werden in hun keuze. Maar als mannen alle mogelijkheden behalve het huwelijk blokkeren, "gaan zij er kennelijk vanuit dat mannen de huwelijkse staat voor vrouwen niet zo aantrekkelijk maken dat zij die vrijwillig aanvaarden. Het is geen bewijs dat

men de aangeboden weldaad aantrekkelijk vindt, als de enige keuze is 'dit of niets'. En hier ligt volgens mij de sleutel tot de gevoelens van mannen die echt tegen even grote vrijheid van de vrouw zijn gekant."

Hierna wordt in het tweede hoofdstuk dieper ingegaan op het huwelijk. Eerst zet Mill uiteen dat de rechtspositie van de gehuwde vrouw in veel opzichte nog slechter is dan die van slaven. Deze vergelijking is in de tijd dat "The Subjection of Women" verschijnt (1869) extra sterk doordat slavernij door Nederland en de Verenigde Staten nog maar vrij kort geleden was afgeschaft (1863) en ook de Amerikaanse Burgeroorlog (1861-1865) nog vers in het geheugen lag. Vervolgens wordt deze bevinding genuanceerd door de vaststelling dat de behandeling van vrouwen niet altijd zo slecht is als hun rechtspositie zou doen vrezen, maar Mill stelt daar heel nuchter tegenover dat wettelijke regelingen natuurlijk in de eerste plaats zijn bedoeld voor situaties waar het niet al vanzelf goed gaat. Juist in die schrijnende gevallen werkt de slechte rechtspositie van vrouwen machtsmisbruik van hun echtgenoten in de hand. Hierna wordt op nog een aantal onredelijke kanten van de huwelijkse staat ingegaan, waarbij Mill toch nog teveel kind van zijn tijd blijkt te zijn om zich voor te kunnen stellen dat mannen huishoudelijk werk en de opvoeding van kinderen ter hand zouden kunnen nemen. Hij voelt wel aan dat dit een struikelblok voor volledige emancipatie kan zijn, maar de voor de hand liggende conclusie dat ook deze werkzaamheden gelijkelijk verdeeld zouden kunnen worden gaat hem kennelijk nog te ver.

Het derde hoofdstuk behandelt de maatschappelijke positie van de

vrouw. Het argument dat vrouwen minder geschikt zijn en dus in het algemeen belang of voor hun eigen bestwil van mededinging naar functies moeten worden uitgesloten, wordt moeiteloos ontkracht. Als geschiktheid maar het criterium voor benoeming is, dan is het niet nodig om om die reden vrouwen nog eens extra uit te sluiten, want als ze werkelijk niet geschikt zouden blijken, vielen ze vanzelf wel af. Maar als er maar een enkele geschikte vrouw is die niet de gelegenheid krijgt mee te dingen, dan is dat dubbel onrecht: zowel voor de vrouw in kwestie als voor de samenleving omdat zo de keuze uit geschikte kandidaten wordt beperkt en bovendien het stimulerende effect van de mededinging wordt verzwakt. Een soortgelijke redenering geldt bij het actief kiesrecht: als vrouwen over een onderwerp niet anders denken dan mannen, dan kan er geen bezwaar zijn tegen hun kiesrecht en juist als zij er anders over denken, is kennelijk hun belang in het geding en is het uit democratisch oogpunt juist wenselijk dat ook hun stem wordt gehoord. Ten aanzien van het passief kiesrecht merkt Mill fijntjes op dat hier vrouwen worden uitgesloten van functies waarvan is bewezen dat vrouwen ze met talent kunnen vervullen, en hij haalt verschillende voorbeelden aan om dit te onderstrepen. Hierna vervalt hij in wat psychologische theorieën over specifieke geschiktheden van vrouwen die in mijn ogen nogal dubieus zijn. Daarentegen geeft hij zeer helder aan hoe in plaats van aanleg juist sociale factoren als opvoeding, beschikbare tijd en aspiraties kunnen verklaren waarom er relatief weinig vrouwelijke topprestaties in kunst en wetenschap bestaan.

In het laatste hoofdstuk worden de voordelen van gelijkberechtiging geschetst. Eerst klinkt het

nog wat utilitaristisch als wordt gezegd dat de vraag naar de voordelen van gelijkberechtiging niet minder belangrijk is dan de opgesomde bezwaren tegen de achterstelling van vrouwen: "Zou de mensheid er beter aan toe zijn als vrouwen vrij waren? Zo niet, waarom zou men dan onrust bij hen zaaien en proberen een maatschappelijke omwenteling tot stand te brengen in naam van een abstract recht? Een recente auteur als Rawls heeft in zijn "Theory of Justice" al helder aangetoond dat rechtvaardigheid belangrijker is dan voordelen. De beschouwing over de voordelen die Mill hierna echter geeft is zo briljant en humaan dat hij het utilitarisme ver overstijgt. Ook dit deel van het essay is nog steeds actueel. De kern van zijn betoog is dat naarmate mensen worden bevrijd van opgelegde beperkingen zij zich meer zullen ontplooien ook tot heil van de samenleving. De capaciteiten van vrouwen komen ook beschikbaar en worden tot ontwikkeling gestimuleerd. Het huwelijk is niet langer gebaseerd op macht, maar op recht, zodat gruwelijke misstanden kunnen weggenomen en door het wegvallen van kunstmatige verschillen zullen man en vrouw elkaar beter kunnen begrijpen en stimuleren.

Na lezing van "De onderwerping van de vrouw" valt de vruchtbaarheid van de combinatie van liberalisme en feminisme moeilijk te ontkennen. Misschien kan dit liberalen vandaag de dag inspireren om te streven naar maatschappelijke veranderingen zonder een ideologische invalshoek te schuwen. Zodat zij ook liberaal en feminist zullen zijn.

Mill, John Stuart; De onderwerping van de vrouw (vert. Eva Wolf); Boom, Meppel (1981).

Een verloren generatie dreigt

Y. Buma

Inleiding.

Hoewel van overheidswege nog steeds nieuwe maatregelen ter bevordering van de emancipatie van de vrouw worden voorgesteld, kan toch geconstateerd worden dat aan een aantal basisvoorwaarden voor emancipatie in deze tijd steeds minder wordt voldaan.

De mogelijkheid voor de vrouw om economisch zelfstandig te zijn wordt door de toenemende werkloosheid steeds verder afgebroken. Dit wordt nog versterkt doordat een groot aantal typische vrouwenbanen worden opgeheven (gezinsverzorging) of door mannen worden overgenomen (verpleging). Dit terwijl de toename van vrouwen in typisch mannenberoepen niet explosief is. Nog steeds is het een artikel of een foto in de krant waard als de eerste kraanmachiniste of stuurvrouw ergens wordt benoemd.

Daarnaast heeft ook de discussie rond de tweeverdieners duidelijk haar onemancipatorische kanten. Hoe vaak komt in deze discussie niet het 'lichte' verwijt naar voren, dat in sommige gezinnen niemand een baan heeft, terwijl in andere beide partners werk hebben. In het onderwijs werd deze discussie indertijd het helderst gevoerd toen werd voorgesteld om gehuwde vrouwen bij gedwongen ontslag als eersten te ontslaan. (Een discussie die overigens ook in 1934 speelde.) Een ander element van de discussie over de tweeverdieners is dat beide (of meerdere partners) niet langer als zelfstandige, onafhankelijke individuen gezien worden, maar als een economische eenheid, die zowel qua belastingen als qua sociale voorzieningen in zijn

geheel moet worden beoordeeld. De hoop van veel getrouwde vrouwen dat zij na 1 januari 1985 recht zouden hebben op een eigen WWV-uitkering werd hiermee de bodem ingeslagen.

Maar ondanks het feit dat de positie van vrouwen in het algemeen er de afgelopen jaren zeker niet op vooruit is gegaan, is de positie van jonge vrouwen aanmerkelijk slechter. Immers, hoewel oudere vrouwen problemen hebben met de terugkeer op de arbeidsmarkt, kan geconstateerd worden dat dit voor veel jonge vrouwen en meisjes bijna een luxe-probleem is. Hun probleem is niet dat zij niet terug kunnen komen op de arbeidsmarkt. Hun probleem is uberhaupt toe te treden tot de arbeidsmarkt.

Handicap.

Naast de handicap die zij als vrouw hebben, hebben zij in deze tijd een tweede handicap, namelijk dat zij jong zijn. Van de totale werkloosheid nemen jongeren een fors percentage in. Jonge vrouwen vormen hiervan weer de meerderheid. Een voorbeeld: in mei 1984 waren er 27.088 jongens onder de 19 jaar werkloos, terwijl 30.700 meisjes werkloos waren. Tevens zijn op die leeftijd 5.206 jongens langer dan een jaar zonder werk, het aantal meisjes is dan 7.461. Kortom: niet alleen zijn meer meisjes werkloos dan jongens, ook blijft een groter percentage na een jaar nog werkloos. (Waarbij rekening moet worden gehouden met het feit dat veel meisjes en vrouwen zich na verloop van tijd niet meer laten registreren.) Tel bij deze slechte positie op de arbeidsmarkt op

het feit dat de inkomenspositie van jongeren op dit moment zeker niet florisant is, dat jongeren tot 17 jaar over het algemeen afhankelijk zijn van de kinderbijslag (en dus de ouders) en dat ook op oudere leeftijd de uitkeringen zeker niet genoeg zijn voor een zelfstandig bestaan (trouwens ook de lonen niet) en de positie van de jonge vrouw blijkt allesbehalve rooskleurig.

Naast de achterstand die zij als vrouw heeft, heeft zij ook nog eens een achterstand als jongere. Een gecombineerde achterstand die de kans op een zelfstandig bestaan zeer klein maakt. Een positie die zo'n grote afhankelijkheid van bijvoorbeeld de ouders in zich heeft dat de enige sprong naar onafhankelijkheid vaak het huwelijk lijkt te wezen. Getrouwd lijkt de vrijheid groter, niet langer afhankelijk van ouders, samen met de man een eigen inkomen of uitkering. Hoe vaak zal er niet gelijk aan kinderen worden begonnen, omdat er nu toch geen kans op werk is? En al op zeer jonge leeftijd zit men in een rolpatroon dat de emancipatiebeweging in de afgelopen decennia heeft proberen te doorbreken. Net als vroeger is de belangrijkste weg naar zelfstandigheid van meisjes het huwelijk. Een zelfstandigheid die in veel gevallen schijn zal blijken te zijn. Doordat de economie en de sociale zekerheid meisjes vaak in een afhankelijke positie brengt zal het rolpatroon in het huwelijk niet sterk van het traditionele afwijken. De kans is dus groot dat over tien a twintig jaar de emancipatiebeweging het werk van de afgelopen decennia zal moeten herhalen, maar dan met de volgende generatie.

Voor deze groep van meisjes is het op dit moment niet essentieel of beroepen ook vrouwelijke benamingen hebben. Net zo min als het hen werkelijk helpt dat subsidies

worden gegeven aan vrouwen om bedrijven te starten in een niet-vrouwelijk beroep. Om maar twee voorbeelden te noemen van de maatregelen die momenteel uit de emancipatiekoker komen. Voor hen zou de overheid een aantal veel drastischer en vooral ook veel duurdere maatregelen moeten nemen. Onderstaand zullen een aantal maatregelen worden genoemd, die naar mijn mening noodzakelijk zijn om te voorkomen dat steeds grotere groepen meisjes als getrouwde vrouwen van de arbeidsmarkt verdwijnen om er de eerst komende tijd niet weer in te worden opgenomen. Maatregelen die noodzakelijk zijn naast algemene maatregelen ter bestrijding van de jeugdwerkloosheid.

Quota.

Daar waar met overheidsgeld banen voor jongeren worden geschapen of gesubsidieerd, zullen quota voor meisjes moeten worden ingevoerd. Quota gelijk aan het percentage dat zij van de bevolking op die leeftijd innemen. Zolang werkgevers (inclusief de overheid zelf) niet gedwongen zijn meisjes aan te nemen, zullen zij eerder jongens aanstellen. Immers bij meisjes bestaat de kans dat zij zullen trouwen en daarmee verdwijnen en dus een slechte investering zijn. De huidige werkloosheids cijfers bewijzen dit. Deze tendens is niet met goede wil te keren, het zal moeten worden afgedwongen. De overheid heeft daartoe de mogelijkheid waar zij banen voor jongeren subsidieert en binnen hun eigen taak als werkgever.

Natuurlijk wordt een dergelijke maatregel gezien als omgekeerde discriminatie en kan beweerd worden dat dit meisjes in een bijzondere positie brengt. Naar mijn mening weegt dit nadeel en deze 'oneerlijkheid' op tegen voordelen. Tot de maatschappij zo ver is dat vrouwen ook zonder dit

soort maatregelen gelijke kansen hebben, zijn ze de enige mogelijkheid om de positie van meisjes recht te trekken. Het vertrouwen in de goede wil heeft er de laatste tijd alleen maar toe geleid dat meer en meer meisjes werkloos zijn geworden.

Individualisering.

Zowel vrouwen als mannen dienen als individu gezien te worden en niet als een onderdeel van een economische eenheid. Daarom is het noodzakelijk om zowel voor uitkeringen als belastingen een verregaande individualisering door te voeren. Zolang niet iedere burger als een zelfstandig individu wordt gezien, is de kans dat vrouwen (door bestaande traditionele vooroordelen) in een afhankelijke positie worden gedrukt zeer groot.

Maar naast de algemene noodzaak voor individualisering, zoals deze door de vrouwenbeweging vaak wordt geeist, is het ook noodzakelijk niet alleen ieder een eigen inkomen te garanderen, maar ook een inkomen waarvan men een zelfstandig bestaan kan leiden. Dit betekent dat jeugdlonen en uitkeringen op peil dienen te worden gebracht waarop een zelfstandig bestaan mogelijk is. En ook dat jongeren van 16 en 17 jaar recht hebben op een volwaardige uitkering in plaats van kinderbijslag. Juist op deze leeftijd moet het mogelijk zijn een zelfstandig bestaan te creëren. Zo lang jongeren in een positie worden gedrukt waarin zij van ouders of anderen afhankelijk zijn, zal dit de meisjes extra benadelen. Immers, kan je niet beter van je man of je vriend afhankelijk zijn dan van je ouders? En daarmee is de cirkel ingezet.

Omkering van bewijslast.

De wet gelijke behandeling van

man en vrouw geeft de mogelijkheid een klacht in te dienen, indien men bij sollicitatie en/of promotie wordt gediscrimineerd op grond van sexe. Vaak is dit echter zeer moeilijk aantoonbaar.

Sollicitatieprocedures zijn zelden zo inzichtelijk voor de kandidaten dat zij daaruit bewijzen kunnen putten voor het feit dat er gediscrimineerd is. Dit vereist immers over het algemeen in ieder geval bekendheid met de andere kandidaten en hun kwalificaties. Daar deze bewijzen voor de klaagster zelden te leveren zijn, zullen weinig procedures gevoerd worden en is discriminatie mogelijk. Het is daarom noodzakelijk dat de bewijslast voor dit soort zaken omgekeerd wordt. De werkgever zal moeten aantonen dat hij bij de betreffende procedure niet op sexe gediscrimineerd heeft. Hij heeft hiervoor (als het goed is) de bewijzen voorhanden.

Een dergelijk systeem van omgekeerde bewijslast zal mijns inziens preventief werken en daarmee meisjes een grotere toegang tot de arbeidsmarkt geven (ook in niet-traditionele beroepen).

Tevens is het noodzakelijk een goed systeem van juridische hulpverlening in stand te houden en meisjes al op school van hun rechten en mogelijkheden hun recht te halen op de hoogte te stellen. En wel op een dusdanige manier dat dit meisjes ook aanspreekt. Voorlichtingsmateriaal op dit gebied zou speciaal voor hen ontworpen moeten worden en verspreid worden op die plaatsen waar inderdaad veel meisjes komen.

Onderwijs.

In het onderwijs dient gestimuleerd te worden dat meisjes exacte vakken, zoals wiskunde, in hun pakket opnemen. Experimenten op dit gebied in het buitenland (zowel met aparte klassen als

aparte onderwijsmethoden) dienen hierbij gebruikt te worden.

De overheid kan hierin een belangrijke stimulerende rol spelen door middel van bijscholingscursussen en subsidies voor scholen die hier extra aandacht aan besteden.

Zeker met het toenemende gebruik van computers in alle sectoren in de maatschappij is het noodzakelijk dat meisjes ook deze vakken in hun pakket hebben. Anders is een groot deel van hen al zeer snel uitgeschakeld voor nieuwe beroepen en blijft voor hen slechts de bediening van het toetsenbord over.

Al in een vroeg stadium dient de overheid goede beroepenvoorlichting op scholen te stimuleren. Meisjes dienen nadrukkelijk op de mogelijkheid van een niet-traditioneel beroep gewezen te worden. Een dergelijke voorlichting dient onderdeel van het reguliere lespakket te zijn. Evenals voorlichting over de rechten van vrouwen en rechten op het gebied van sociale zekerheid en rechten als werknemer. Rechten waarvan meisjes zich goed bewust moeten zijn, willen zij zich niet snel laten uitschakelen.

Beroepsonderwijs.

In het beroepsonderwijs zal nadrukkelijker dan tot nu toe gestimuleerd moeten worden dat meisjes deelnemen aan niet-traditionele opleidingen. Dit kan zowel gebeuren door middel van een goede voorlichting als door de introductie van quota bij die beroepsopleidingen waar tot nu toe weinig vrouwen aan deelnemen. Ook voor her- en bijscholing, welke door de overheid wordt gesubsidieerd, dienen quota voor meisjes te worden ingesteld. Dit om te stimuleren dat men ook daadwerkelijk op zoek gaat naar meisjes voor deze opleidingen. Daarnaast dient voor dergelijke opleidingen serieus onderzocht te

worden of de vereiste vooropleiding werkelijk noodzakelijk is om het beroep te kunnen leren. Vaak worden op dit gebied eisen gesteld (bijvoorbeeld de noodzaak wiskunde te hebben geleerd), die niet perse noodzakelijk hoeven te zijn om het beroep te leren. Dergelijke eisen werken zeer discriminerend voor meisjes. Vaak hebben zij op de middelbare school al het 'verkeerde' pakket gekozen en zijn daardoor bij voorbaat van een aantal beroepen uitgesloten waar wellicht nog toekomstmogelijkheden in te vinden zijn.

Bovenstaand zijn slechts een aantal maatregelen geschetst, die mijns inziens noodzakelijk zijn om te voorkomen dat de huidige generatie meisjes weer voor een groot deel in de positie van haar moeder of grootmoeder wordt gedrukt.

Maatregelen als goede kinderopvang, vrije keus van achternamen en campagnes om de mentaliteit te veranderen. Vooral op dit laatste moeten we niet teveel rekenen als het gaat om nu te voorkomen dat meisjes worden achtergesteld. Dat dat nu gebeurt is aantoonbaar. En wachten we op mentaliteitsverandering, dan wordt in ieder geval een goed deel van deze generatie vrouwen overgeslagen.

Ruimte scheppen: ook om de hoek

Mr. D.H. Kok

Individualiteit.

"Elk mens is een unieke persoonlijkheid die daarom de mogelijkheid moet hebben zich te ontplooien naar eigen aard, aanleg en levensovertuiging". Zo luidt het begin van het hoofdstuk "Mens en ontwikkeling" van het Liberaal Manifest van 1981 (pagina 8).

In dit liberale mensbeeld bestaat geen scheiding tussen man en vrouw, maar staat de mens centraal. Ieder mens met zijn eigen geestelijke en lichamelijke eigenschappen. "Individualiteit" is daarom een belangrijk begrip in het liberale denken. Daarmee verbonden is het begrip "pluriformiteit": al die individuen zorgen met elkaar voor een maatschappij die gekenmerkt wordt door pluriformiteit.

Dat is zeker geen maatschappij waarin uitgegaan wordt van "ieder voor zich". Mensen kunnen trouwens niet zonder bepaalde bindingen. Wel een maatschappij waarin de leden met elkaar verbonden zijn en die ieder de mogelijkheid biedt op basis van eigen aard, aanleg en levensovertuiging keuzen te maken, maar waarin afhankelijkheid geen keurslijf, dwangbuis of norm is. In liberale opvatting is dat alleen mogelijk als mens en maatschappij uitgaan van een aantal beginselen, die in oorspronkelijke vorm ook dit tijdschrift sieren, maar die in de huidige tijd vertaald worden in de begrippen vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, sociale gerechtigheid en gelijkwaardigheid.

Deze bepalen de ruimte van ieder individu, maar tevens de grenzen die niet mogen worden overschreden. Anders komen de ontplooiingsmogelijkheden en de keuze-

vrijheid van andere individuen in gevaar en ontstaat er een afhankelijkheid die wel benauwend werkt of een belemmering is.

Het is de taak van de overheid dit emancipatieproces te begeleiden, enerzijds de voorwaarden te scheppen dat een ieder optimaal zijn ruimte kan gebruiken - zich kan ontplooien, kan kiezen, anderzijds in te grijpen als de grenzen overschreden worden. De overheid heeft dus zeker een actieve rol te spelen met betrekking tot de emancipatie, maar men kan vandaag de dag wel de vraag stellen of de overheid en de maatschappij met al hun besluiten, regelingen, rollen en normen nog wel voorwaardenscheppend bezig zijn of wellicht zelf de grenzen overschrijden. Ontmoet het individu de overheid niet teveel?

Individuele ruimte is maatschappelijke zelfredzaamheid.

In het liberale denken staat de mens centraal. Binnen de grenzen die inherent zijn aan het samenleven met andere individuen moet hij zich naar eigen aard, aanleg en levensovertuiging kunnen ontplooien en vervolgens in overeenstemming daarmee kunnen denken en doen, leven en bestaan. Een werkgroep van de Teldersstichting heeft dit nog niet zo lang geleden omschreven als "maatschappelijke zelfredzaamheid" (1*) Deze omschrijving moet niet verstaan worden als ieder voor zich, maar als "niet-afhankelijk".

Dit uitgangspunt wordt als volgt uitgewerkt en uitgelegd: "Hoe meer vrijheid voor eigen aanleg en creativiteit er binnen het kader van die maatschappelijke zelfredzaamheid aanwezig is, als

des te zinvoller zal het eigen leven worden ervaren. Hoe meer iemand in staat is zijn/haar eigen individualiteit te ontwikkelen, des te groter wordt zijn/haar "geestelijke zelfredzaamheid"; hoe meer deze individuele aanleg zich binnen het kader van zorg voor het eigen levensonderhoud kan ontwikkelen, des te zekerder en bevredigender zijn/haar "economische zelfredzaamheid". Zorg voor het eigen levensonderhoud is echter niet denkbaar zonder integratie in een georganiseerd verband c.q. een maatschappelijk bestel. Hoe meer iemand beïnvloedend kan deelnemen aan dit bestel in zijn verschillende verbanden, des te groter zal zijn/haar "politiek-sociale zelfredzaamheid" zijn en des te vollediger de beleving van het mens zijn" (pagina 44). Ik heb deze passage volledig geciteerd, omdat daarin een aantal elementen naar voren komen die ook bij de vrouwen-emanipatie worden gehanteerd. Uiteraard eigenlijk.

Tot dusverre is in dit artikel nog geen expliciete aandacht gegeven aan de positie van de vrouw. De liberale gedachten over mens en maatschappij, over emancipatie, maken geen onderscheid tussen man en vrouw. Mannen en vrouwen moeten gelijkwaardige mogelijkheid en ruimte hebben tot emancipatie.

Dat er vandaag de dag meer aandacht geschonken wordt aan de emancipatie van de vrouw is verklaarbaar en ook terecht. Niemand zal ontkennen dat de maatschappelijke zelfredzaamheid van mannen over het algemeen groter is dan die van vrouwen. Dat is historisch zo ontstaan; men zou kunnen zeggen dat een bepaalde groep individuen (mannen) door bepaalde oorzaken de grenzen heeft overschreden, welk gedrag lange tijd door de maatschappij gesanctioneerd en door de overheid bevestigd is.

Met betrekking tot de begrippen vrijheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, sociale gerechtigheid en gelijkwaardigheid worden vrouwen in het algemeen anders beoordeeld, waardoor hun ontplooiingsmogelijkheden en hun keuzevrijheid geringer zijn, zij minder ruimte hebben, hun gedrag eerder grensoverschrijdend wordt gevonden, hun afhankelijkheid groter is.

Richting en methoden.

De extra aandacht voor de emancipatie van de vrouw is gerechtvaardigd, maar moet plaats hebben naast de permanente aandacht voor de emancipatie van de mens, van ieder individu. In liberale opvatting staat vrouwenemancipatie dan ook op gespannen voet met feminisme of met het door sommige vrouwenbewegingen gepropageerde dogma van gelijkstelling van man en vrouw. "Niet in het voortdurend vergelijken met elkaar en het gelijktrekken van verschillen, maar in het geven van ruimte voor individuele ontwikkeling en voor zelfscheping ligt de liberale benadering. Een mens moet niet primair aan anderen maar aan zichzelf gerelateerd worden en de individuele verschillen, die daaruit kunnen voortspruiten, dienen juist naar voren te kunnen komen en te voeren tot een pluriforme samenleving." (1*, pagina's 52-53).

De extra aandacht voor de emancipatie van de vrouw moet derhalve gericht zijn op het bevorderen van ontplooiingskansen, keuzevrijheid, meer ruimte om het leven naar eigen idee in te richten, minder afhankelijkheid. Daarom is zowel een mentaliteitsverandering van de maatschappij (dus van mannen en vrouwen) als een andere regelgeving door de overheid noodzakelijk. Van een maatschappij die uitgaat van een primair onderscheid naar sexe en mannelijke dominantie zouden we

moeten naar een maatschappij die gebaseerd is op primair onderscheid naar individuele aanleg en machtsevenwicht. Het zou te ver voeren dit in dit artikel nader uit te werken. Het eerder genoemde rapport van de Teldersstichting doet dat uiteraard wel.

Belangrijke elementen zijn het doorbreken van de rol-socialisatie, die nog steeds in opvoeding en onderwijs plaats heeft, kinderen aanleren zich onbevangen en kritisch ten opzichte van zichzelf en de maatschappij op te stellen en huidige maatschappelijke patronen niet zonder meer over te nemen, het onderwijs meer af stemmen op de maatschappelijke (geestelijke en economische) zelfredzaamheid, zodat ook vrouwen daar werkzaam kunnen zijn waar zij zich krachtens hun aanleg en ontwikkeling op hun plaats voelen, het herwaarderen van betaald/onbetaald werk, het beoordelen van aanstelling, promotie, ontslag en beloning op basis van deskundigheid en niet mede met inachtneming van sexe en leefvorm, een geïndividualiseerde financieel-economische behandeling door de overheid (belasting, sociale zekerheid) ongeacht sexe en leefvorm, het ook overigens zeer omzichtig omspringen met de burgerlijke staat (gehuwd of ongehuwd, het gezin) als uitgangspunt bij regelgeving, het op alle beleidsterreinen bevorderen van ontwikkelingen die de individuele keuzevrijheid vergroten (facetbeleid). Hierbij zijn zowel stimulering als het opheffen van belemmeringen aan de orde. Een dergelijk beleid mag niet omslaan in het opdringen van andere keuzes.

Om de hoek:
rol van lagere overheden.

Het is uiteraard niet alleen de landelijke overheid die een taak heeft in het scheppen van ruimte

voor vrouwen om zich te ontplooien en zelfstandig keuzes te maken. Op hun beleidsterreinen geldt hetzelfde voor de provinciale en lokale overheden. Mede met dit doel is in 1979 de tijdelijke rijksbijdrage-regeling emancipatiewerk van start gegaan, namelijk het verbreden van het maatschappelijk draagvlak voor emancipatie. Tevens als stimulans voor de lagere overheden een eigen emancipatiebeleid te formuleren. Een eigen emancipatiebeleid in de zin van zowel specifiek- als facetbeleid. Specifiek beleid heeft betrekking op het ondersteunen en stimuleren van emancipatieprocessen in de samenleving. Facetbeleid is het bevorderen van een emancipatiebeleid dat alle beleidssectoren omvat. Zolang het emancipatiefacet nog niet in alle beleidsterreinen is betrokken, blijkt een extra stimulans van nut te zijn.

Uit een onderzoek van de Emancipatieraad van vorig jaar ("Emancipatiebeleid van lokale en provinciale overheden") blijkt dat dit facetbeleid pas langzaam bij de lagere overheid op gang begint te komen. Emancipatie is nog vaak een begrip dat vrijwel uitsluitend in de portefeuille sociaal-cultureel werk een onderdak vindt.

Uiteraard is het specifieke aspect van het doorbreken van cultuur-traditionele rolpatronen en het op gang brengen van bewustwordingsprocessen van groot belang, maar het is niet voldoende. Het specifieke beleid moet tevens het facetbeleid stimuleren. Emancipatie behoort evenzeer een aspect van integraal beleid te zijn als bijvoorbeeld economie en milieu. Economische aspecten zijn dat al lang; voor het milieu geldt dat nog maar sinds kort. Dezelfde ontwikkelingsgang zal de emancipatie ook in het gemeentelijk en provinciaal beleid moeten doormaken.

De gedachte dat het gaat om een fundamentele visie op mens en maatschappij is nog niet overal doorgedrongen. De constatering dat het met emancipatie als facetbeleid in de sfeer van de lagere overheden nog niet zo best gesteld is, krijgt nog extra accent als moet worden vastgesteld dat er nog vele gemeenten zijn waar zelfs het facet- en specifiek beleid nog nauwelijks aandacht krijgen. Een deel van de gemeenten maakt geen gebruik van de rijksbijdrage-regeling (f0,50 per inwoner); sommigen weigeren dat zelfs als (vrouwen-)organisaties de gemeente op de mogelijkheid attent maken. En als er al gebruik van gemaakt wordt, voegt 60% van de gemeenten daaraan uit eigen middelen niets toe. Men kan zich afvragen hoe het er zou uitzien als de rijksbijdrage-regeling zou vervallen. Gelukkig is het merendeel van de lagere overheden serieus bezig emancipatie steeds meer aandacht te geven.

Om te beginnen zullen de (lagere) overheden al met (vrouwen-)emancipatie te maken krijgen in hun rol als werkgever. Zaken als aanstelling, promotie, ontslag en beloning moeten niet afhankelijk zijn van sekse of leefvorm. Daarnaast dient expliciet aandacht te worden gegeven aan loopbaanbegeleiding, carriereplanning, bevorderen van de mogelijkheid van deeltijdarbeid, kinderopvang, studiemogelijkheden en verlof bij ziekte van kinderen, ook voor mannelijke werknemers. Voor het inventariseren van problemen en wensen kan het instellen van een aparte vrouwenwerkgroep van nut zijn.

Emancipatie in ruime zin en emancipatie van de vrouw in het bijzonder behoort, zoals aangegeven, ook een onderdeel te zijn van de andere terreinen waarop provincie en gemeente actief zijn: d.w.z. emancipatie als facetbeleid.

Op het gebied van onderwijs is

bijvoorbeeld nogal wat te doen, zoals het stimuleren van roldeurbrekend onderwijs, het verbeteren van studie- en beroepskeuzevoorlichting. Beide aspecten zijn van groot belang om jonge meisjes meer inzicht te geven in hun eigen ontplooiings- en keuzemogelijkheden, ze te laten zien dat ze niet klakkeloos in geijkte patronen hoeven te denken en in wezen minder afhankelijk zijn dan ze vaak uit gewoonte denken. Op hetzelfde terrein kan ook het stimuleren van het volwassenenonderwijs, het tweede-kansonderwijs en in het algemeen het scheppen van mogelijkheden voor her-, om- en bijscholing van belang zijn. Bij dit laatste zou ook bezien moeten worden welke mogelijkheden hiervoor kunnen worden geboden in het kader van de uitvoering van de Bijstandswet.

Een ander terrein is dat van de ruimtelijke ordening en stedenbouw. In een aantal situaties kan de keuzemogelijkheid van vrouwen en mannen worden vergroot door bestemmingsplannen zo op te stellen dat in de woonomgeving ruimte is voor kleinschalige bedrijvigheid, peuter- en kinderopvang, recreatie en dat vereerssituaties overzichtelijk zijn. In de sfeer van het gemeentelijk volkshuisvestingsbeleid kan de woonvergunning en de huurovereenkomst op naam van beide partners of op naam van een van hen (naar keuze) worden gezet.

Andere punten zijn: meer aandacht besteden in gezondheidsvoorlichting en -opvoeding aan de positie van vrouwen; mogelijkheden scheppen voor de opvang van vrouwen en meisjes die thuis worden onderdrukt; stimuleren van evenementen met een emancipatorische doelstelling; extra aandacht voor de mogelijkheden van amateuristische kunstbeoefening als middel voor zelfontplooiing en communicatie met anderen. Het lijken allemaal kleine stappen, maar het gaat er met name om ook op deze wijze een

wijziging van mentaliteit en rolpatronen te stimuleren en belemmeringen weg te nemen.

Om de eigen keuzemogelijkheden van het individu te bevorderen dienen naar mijn mening gemeente en provincie zowel in het specifiek als in het facetbeleid op dit moment accent te leggen op activiteiten die die direct of indirect de geestelijke en economische zelfredzaamheid bevorderen. Deze beide aspecten zijn van essentieel belang voor het verdergaan van het emancipatieproces, aangezien vrouwen hiermee toegang verwerven tot en hun invloed aan kunnen wenden op diverse terreinen van het maatschappelijk leven die tot nu toe voor hen gesloten bleven of leken.

De coördinerende en stimulerende rol die de provincie op vele terreinen heeft, zou ook op het gebied van het specifieke emancipatiebeleid inhoud gegeven kunnen worden door tot goede afstemming van provinciale en gemeentelijke activiteiten te komen. Volgens Gedeputeerde Staten van Utrecht zou dat als volgt kunnen geschieden. In eerste instantie zou geïnventariseerd kunnen worden op welke wijze provincie en gemeenten vorm en inhoud geven aan het emancipatiebeleid. Met behulp van deze provinciale "emancipatiebeleidkaart" kan in overleg tussen de provincie en de gemeenten ondermeer worden bezien in hoeverre op adequate wijze gebruik gemaakt wordt van de Rijksbijdrageregeling en kan een nadere taakverdeling tussen provincie en gemeente onderzocht worden.

Hierbij gaat het in de eerste plaats om de vraag welke bovenplaatselijke activiteiten in de nabije toekomst eventueel tot de taak van de gemeenten gerekend zouden kunnen worden. Daarnaast is de vraag aan de orde welke projecten de provincie eventueel zelf ter hand dient te nemen voor

wat betreft de gesignaleerde "witte vlekken", wanneer de ontwikkeling daarvan op gemeentelijk niveau niet is te realiseren. Het komt mij voor dat dit een goed uitgangspunt is. Er zijn nogal wat emancipatie-activiteiten met een bovenplaatselijk karakter. Tot dusverre zijn die meestal toegeedeeld aan de provincie, maar het is de vraag of het stimuleren en subsidieren van dergelijke activiteiten niet eerder een zaak van verlengd lokaal bestuur, intergemeentelijke samenwerking, behoort te zijn.

Kortom: ook op het werkterrein van de lagere overheden is het emancipatiebeleid en de organisatie daarvan nog niet zo erg doorgedrongen, laat staan uitgewerkt. Zolang die situatie blijft bestaan is er ook voor liberalen nog veel te doen om de "maatschappelijke zelfredzaamheid" van ieder individu te bevorderen. Het doorbreken van rolpatronen en het veranderen van maatschappelijke structuren en verhoudingen is overigens geen gemakkelijk proces.

Ook voor emancipatie is LEF nodig.

1* Een liberale visie op emancipatie, geschrift 48; Prof. Mr. B.M. Teldersstichting; 's-Gravenhage, 1983.

Ambtenaren in actie ?

E. Leenaars

Na de novemberstorm van 1983, waarbij voor het eerst past' echt duidelijk werd wat het betekent om gebukt te moeten gaan onder stakingen op grote schaal bij overheidsdiensten, zijn de discussies omtrent het recht van staking van ambtenaren goed op gang gekomen. Hieraan gekoppeld werd de discussie omtrent de rechtspositie van het Georganiseerde Overleg; de plaats waar het arbeidsvoorwaarden-overleg voor ambtenaren wordt gevoerd.

Achterstand.

Voor wat betreft zowel het stakingsrecht als het arbeidsvoorwaarden-overleg verkeren de ambtenaren in een belangrijke achterstand ten opzichte van werknemers in de particuliere sector. Ambtenaren hebben geen wettelijk gegarandeerd stakingsrecht en de arbeidsvoorwaarden worden niet door onderhandelingen, maar eenzijdig door de regering als werkgever vastgesteld.

In vrij brede kring bestaat de politieke wil om de achterstands-situatie op te heffen. Gezien de gecompliceerdheid van de problematiek is de politieke wil alleen onvoldoende. Dit moge blijken uit de weg die de goedkeuringswet Europees Sociaal Handvest heeft moeten gaan; het Europees Sociaal Handvest werd in 1960 reeds door Nederland ondertekend en pas in 1980 geratificeerd met een voorbehoud voor ambtenaren ten aanzien van het in artikel 6 neergelegde recht van staking. De regering heeft daarbij echter wel gesteld dat het voorbehoud slechts van tijdelijke aard was en heeft daarbij het strafrechtelijk stakingsverbod voor ambtenaren in het Wetboek van Strafrecht opgeheven. We verkeren derhalve

nu in de onfortuinlijke situatie dat er noch een stakingsrecht, noch een stakingsverbod is.

Gelijkwaardige onderhandelingen.

In het verleden is veelal verdedigd dat aan ambtenaren, in tegenstelling tot werknemers in de particuliere sector, het recht van staking niet diende toe te komen als gevolg van de bijzondere positie die zij innamen. Met hetzelfde argument werd verdedigd dat de arbeidsvoorwaarden voor ambtenaren eenzijdig dienden te worden vastgesteld en niet op basis van gelijkwaardige onderhandelingen. Naar mijn mening kan dit argument in de huidige sociaal-economische ontwikkelingen, waarbij de verschillen tussen bepaalde groepen van ambtenaren in openbare dienst en van werknemers in particuliere bedrijven sterk zijn vervaagd en waarbij als gevolg van het arbeidsrecht en sociale verzekeringswetgeving, de inhoud van de rechtspositie van de ambtenaren en die van werknemers in de particuliere bedrijven materieel in veel opzichten gelijk geworden zijn, niet langer worden aangehangen. Ondanks de gebondenheid aan het Europees Sociaal Handvest, waarbij wordt verplicht tot gelijkwaardige onderhandelingen tussen werknemers en werkgevers, heeft de Minister van Binnenlandse Zaken ten onzent nog steeds het laatste woord. Het Europees Sociaal Handvest geeft slechts de verplichting tot overleg, niet tot overeenstemming. De ambtenarenorganisaties spreken dan ook van dictaten.

Mijns inziens levert een dergelijke overlegstructuur een onrechtvaardig en ook ongewenst verschil op met werknemers in de

particuliere sector. Er is geen verschil in positie tussen werknemers in de publieke-en private sector die ten principale noopt tot een afwijzing van gelijkwaardige onderhandelingen. Ik zou dan ook willen pleiten voor een overlegstructuur analoog aan die in de private sector.

Aangepaste wetgeving.

In de uitvoering van de onderhandelingsresultaten dient echter verschil gemaakt te worden. Immers, ook de ambtenarensalarissen maken deel uit van de rijksbegroting en zijn derhalve onderworpen aan het budget-recht van het parlement. Het onttrekken van deze begrotingscomponent aan dit parlementaire recht, door het onderwerp te maken van autonome onderhandelingen, maakt een te grote inbreuk op de grondslagen van onze parlementaire democratie om hier zonder voorwaarden overheen te stappen. Het beginsel van gelijkwaardige onderhandelingen en gegarandeerd budget-recht staan hier haaks op elkaar en zijn schier onvatbaar voor een compromis.

De oplossing dient naar mijn mening dan ook gezocht te worden in een aangepaste wetgevingsconstructie. De verantwoordelijke Minister van Binnenlandse Zaken, die namens de regering de onderhandelingen voert, dient de tussentijdse onderhandelingsresultaten mede te delen aan een speciale Vaste Kamercommissie of de Vaste Kamercommissie voor Binnenlandse Zaken en hierover met hen overleg te voeren. Op deze wijze kan hij in de onderhandelingen rekening houden met de politieke mogelijkheden of moeilijkheden, waarvoor hij komt te staan bij een bepaald onderhandelingsresultaat. Indien het behaalde resultaat niet bekend is op de derde dinsdag van september, kan hij later altijd nog een suppletoire begroting indienen, ten aanzien

waarvan het budget-recht ten volle geldt.

In het uiterste geval kan het parlement de verantwoordelijke Minister dwingen om op te stappen. Indien geen overeenstemming bereikt kan worden in het Georganiseerde Overleg voor het einde van het jaar, voorafgaande aan het jaar waarvoor de arbeidsvoorwaarden gelden, zal het budgetrecht moeten prevaleren. Indien de regering de onderhandelingen bewust hebben getraineed staat aan de ambtenarenorganisaties een rechtsgang open naar de rechter om de onderhandelingsbereidheid van de regering marginaal door de rechter te laten toetsen. Ons parlementaire besluitvormingssysteem zal dan een aanvaardbare oplossing moeten kunnen geven.

Stakingsrecht voor ambtenaren.

Indien gesproken wordt van gelijkwaardige onderhandelingen over arbeidsvoorwaarden, betekent dit dat beide partijen moeten kunnen beschikken over machtsmiddelen om wederzijdse standpunten kracht bij te zetten. Van werknemerszijde is het belangrijkste machtsmiddel de werkstaking. Onderhandelingen over arbeidsvoorwaarden en het stakingsrecht vormen in onze sociaal-economische orde een onafscheidelijk complement. Ook aan ambtenaren dient een dergelijk wettelijk gegarandeerd stakingsrecht toe te komen. Tot op heden is de wetgever hieromtrent schromelijk in gebreke gebleven. Nu het strafrechtelijk stakingsverbod was opgeheven wachtte de praktijk natuurlijk niet tot de wetgever de hierdoor ontstane lacune met zijn wetgeving had opgevuld. In november 1983 werd deze onvolkomenheid pas goed gevoeld toen de ambtenarenorganisaties werkstakingen uitriepen en grote groepen ambtenaren aan deze oproep gehoor gaven. De rechter werd door de tientallen Kort Gedingen gedwongen om

bij gebrek aan wetgeving de staatsrechtelijke onjuiste positie van wetgever te vervullen. De regering dient dan ook haast te maken met een wettelijke regeling van het stakingsrecht voor ambtenaren om in de toekomst dergelijke situaties te voorkomen.

Het uitgangspunt dient een voorwaardelijk recht tot staking te zijn. Gezien het feit dat ambtenaren onderdeel uitmaken van een organisatie, die het algemeen belang behartigt en ten aanzien van een aantal diensten een (wettelijke) monopoliepositie heeft ingenomen, zal de uitoefening van het stakingsrecht niet onvoorwaardelijk mogen zijn. Ook zal het stakingsrecht niet voor elk doel mogen worden aangewend.

Geen inhoudelijke beïnvloeding.

Het mag niet zo zijn dat werknemers in de publieke sector het stakingsrecht aanwenden, en dus hun speciale positie welke door de samenleving in exclusiviteit aan hen is toegekend, misbruiken voor politieke doeleinden. De politieke werkstaking moet van het stakingsrecht voor ambtenaren uitgezonderd worden. Het stakingsrecht mag enkel en alleen worden gebruikt in het kader van het arbeidsvoorwaardenoverleg. Ook beschouw ik een werkstaking van ambtenaren, die plaatsvindt nadat de begroting betreffende ambtenarsalarissen aan de Tweede Kamer is aangeboden als een politieke staking.

Bovenstaand beginsel beoogt te voorkomen dat bijvoorbeeld ambtenaren van de sociale dienst nieuwe wetgeving of richtlijnen weigeren uit te voeren en in staking gaan. Ambtenaren mogen niet van hun positie als ambtenaar gebruik maken om het beleid dat ze dienen uit te voeren inhoudelijk te beïnvloeden. Binnen de mogelijkheid van staking in het kader van het arbeidsvoorwaarden-overleg, dient het sta-

kingsrecht gebruikt te worden als 'ultimum remedium'. Ook een langdurige werkstaking dient met terughoudendheid gehanteerd te worden. Een te gemakkelijk gebruik maken van een zo vergaand middel als werkstaking is geen fair play, zowel ten opzichte van de werkgever, Minister van Binnenlandse Zaken, als ten opzichte van het publiek

De rechter dient marginaal te toetsen aan de hand van begrippen als: openbare orde, nationale veiligheid, volksgezondheid en evenredigheid. Deze criteria werden in november 1983 in een groot aantal gevallen overtreden. Bijvoorbeeld de PTT-staking, de staking van de gemeentelijke reinigingsdienst in Amsterdam gedurende lange tijd, het staken van politie in diensttijd en het niet ontsteken van de straatverlichting.

Selecte uitsluiting.

Een gehele uitsluiting van bepaalde groepen van ambtenaren van het stakingsrecht komt mij als gegrond voor. Ik denk hierbij aan militaire ambtenaren, luchtverkeersbeveiliging, veiligheidsambtenaren en ambtenaren bij andere essentiële diensten. Wel dient deze algehele uitsluiting met terughoudendheid gehanteerd te worden. Eventuele excessen kunnen door middel van de rechterlijke marginale toetsing bestreden worden.

Het verleden heeft ons geleerd dat het opleggen van dictaten door de regering kan leiden tot onaanvaardbare situaties en grote schade aan het functioneren van de samenleving. Het ongecontroleerd gebruik maken van een niet-wettelijk geregeld en daardoor onbepaald stakingsrecht van ambtenaren heeft hiertoe geleid. Naar ik hoop zullen we dit najaar van een dergelijk 'leerproces' bespaard blijven.

Naar een liberale wereldorde

F. Rohof

Menselijke waardigheid.

Sinds 1945 zijn er 150 oorlogen met maar liefst 10 miljoen slachtoffers gevallen. Zelfs na de verschrikkingen van twee wereldoorlogen bleek de mens niet in staat om geweld te voorkomen. Verschillen en competitie op de gebieden van cultuur, politiek, economie en religie vormden de verklaring voor de dood van miljoenen.

Tot op heden was geen enkele levenshouding of politieke ideologie in staat om de waardigheid van de mens in mondiaal aanvaarde gedragsnormen te garanderen. Mensen bleken zelfs niet in staat om een eensluidende omschrijving van menselijke waardigheid tot stand te brengen.

In de oertijden was menselijke waardigheid synoniem met het recht van de sterkste. De tien geboden vormden een bescherming van de zwakkeren in de samenleving. Tegenwoordig vormt de 'Universele verklaring voor de Rechten van de Mens' een zeer breed aanvaard kader.

Zelfbeschikkingsrecht.

De geestelijke en materiele vrijheid van het individu behoort mijns inziens in de liberale zienswijze een absolute voorwaarde te zijn om de menselijke waardigheid te bewerkstelligen. In tegenstelling tot vrijwel alle andere ideologieën of levenshoudingen gaan liberalen uit van de positieve eigenschappen van het individu in de samenleving.

In het oude 'laissez-faire' liberalisme vormt de verwezenlijking van klassieke vrijheidsrechten de kern van liberaal handelen. Thans behoren liberalen meer dan ooit

open oog en oor te hebben voor de materiele vrijheid en onafhankelijkheid van het individu. Hierdoor komt de liberale solidariteit met de medemens bij uitstek tot uitdrukking.

Mijns inziens behoort liberaal beleid er altijd op gericht te zijn om menselijke waardigheid te dienen. De relatief brede aanvaarding van de rechtstaat is naar mijn overtuiging een grote liberale zege. Maar er blijft volop reden tot zorg. Mensenrechten worden in vele landen systematisch geschonden. Absolute dictaturen worden in teveel staten gepractiseerd. Miljoenen mensen lijden onder hongersnood en armoede. Tevens blijven er talloze revolutionaire staten belust op machtsuitbreiding.

De weg naar een wereld waarin geestelijke en materiele vrijheid bestaat, en door de wereldpopulatie kan worden genoten, is bijzonder lang. Een liberaal beleid mag niet gericht zijn tot het opdringen van culturele waarden en normen. Het beleid mag alleen gericht zijn op het zelfbeschikkingsrecht van de wereldvolkeren. Uiteraard is een geestelijke en materiele vrijheid voor het individu een voorwaarde voor een optimaal zelfbeschikkingsrecht. Dat streven versta ik als de realisatie van een liberale wereldorde.

Onze eigen samenleving heeft een dergelijke liberale orde al in hoge mate verwezenlijkt. Ondanks het feit dat Nederland een klein land is, kunnen wij een grote bijdrage leveren aan een liberale wereldorde. Onze welvaart is relatief groot en ons land heeft veel aanzien in de wereld. Bovendien hebben miljoenen mensen, die

in hun samenleving onderdrukt worden, de hoop op ons land gevestigd. De Nederlandse regering heeft bij voortdoring vanuit dat verantwoordelijkheidsbesef te handelen.

Weg van de dialoog.

Gewelddadige conflicten kunnen nooit een duurzame liberale wereldorde bewerkstelligen. Onderdrukking en oorlog zijn nooit te rijmen met de vrijheid van het individu. De beste manier waarop verschillen kunnen worden overbrugd is middels de weg van dialoog.

Multilaterale discussieplatformen zijn ten alle tijden absolute noodzaak om verschillen te overbruggen. Bovendien wordt juist op deze plaats de ideale kans geboden om wederzijds begrip en vertrouwen in elkaar te laten ontstaan.

De op 24 oktober 1945 opgerichte Verenigde Naties zijn dan ook van elementair belang voor een vreedzame wereldorde. Daar waar mogelijk moet de Nederlandse regering bij voortdoring initiatieven ontplooiën om de bevoegdheden van de Verenigde Naties te vergroten. Het vergroten van de kans op wereldvrede rechtvaardigt iedere Nederlandse inzet om een verdergaande vorm van internationaal recht te verwezenlijken. Een Nederlands beleid dat niet in overeenstemming is met de 'Charter van de Verenigde Naties' valt daarom nimmer goed te keuren.

Europa.

De geschiedenis van ons continent wordt gekenmerkt door oorlogen en wereldheerschappij. De vijf wereldmachten van de negentiende eeuw bestonden uit Frankrijk, Duitsland, Engeland, Oostenrijk-Hongarije en Rusland. Onderlinge competitie heeft de wereldvrede op onaanvaardbare wijze aangetaast. De heerschappij en onder-

linge strijd van de Europese landen vormen in belangrijke mate de verklaring van de instabiele wereldorde van heden. De erfenis van de Tweede Wereldoorlog is dan ook zonder enige twijfel mede een prijs geweest voor het handelen van onze voorvaderen.

De initiatieven die Westeuropese landen na de Tweede Wereldoorlog hebben genomen om een Supranationale samenwerking te bewerkstelligen, zijn bij evaluatie van onze geschiedenis de enig juiste handelswijze. België, Nederland en Luxemburg hebben als eersten het goede voorbeeld gegeven. In 1948 nam de Franse Minister van Buitenlandse Zaken Schuman een historisch initiatief. Middels de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal wilde hij de productie van deze in oorlogstijden zo belangrijke grondstoffen onder een gemeenschappelijke instelling plaatsen. Bij het Verdrag van Parijs werd dit samenwerkingsorgaan opgericht.

Na Euratom kwam de Europese Economische Gemeenschap tot stand. Het Verdrag van Rome beloofde de burgers van de Europese Gemeenschap een Economische Unie. Een vrij verkeer van goederen en diensen, mensen en kapitaal leek tot stand te komen. Zevenentwintig jaar na dato kent West-Europa niet meer dan een douane-unie. In het perspectief van de geschiedenis is dat desondanks een enorme prestatie. Nog geen eeuw geleden kon niemand zich voorstellen dat Europese staten dezelfde staatkundige en democratische beginselen zouden delen. Een door Generaal De Gaulle geïnitieerde Europese Politieke Samenwerking (EPS) zou toen in het geheel niet voor mogelijk worden gehouden.

Het is aan geen twijfel onderhevig of de EG kan een belangrijke rol vervullen op de weg naar een liberale wereldorde. Interne problemen moeten op korte termijn worden opgelost. Het Europees Parlement moet de bevoegdheden

krijgen om een democratische controle op de werkzaamheden van de EG te kunnen verrichten. De Nederlandse volksvertegenwoordiging moet zich op korte termijn veel meer inzetten om het uit 1966 daterende Besluit van Luxemburg te torpederen. Zoals bekend houdt dit besluit in, dat bij zaken van vitaal belang, de EG lidstaten besluiten bij unanimité moeten nemen. Alle barrières welke een verwezenlijking van het Verdrag van Rome inhouden, moeten zo spoedig mogelijk terzijde worden geschoven. Als een dergelijke politiek niet mogelijk is, behoort de Nederlandse regering het idee van het Europa van de twee snelheden te ondersteunen. Deze twee snelheden slaat terug op de graad van samenwerking.

West-West.

Tussen Nederland en de Verenigde Staten van Amerika hebben altijd goede contacten bestaan. Toen de Verenigde Staten van Amerika in 1776 hun onafhankelijk uitriepen, was Nederland na Frankrijk het tweede land welke de nieuwe staat erkende. Gedurende 206 jaar bestaan er al diplomatieke relaties tussen beide landen.

Ondanks haar relatief korte historie van 208 jaar is de geschiedenis van het land uniek. In 1781, zeven jaar voor de Franse Revolutie, begint de Amerikaanse grondwet met de woorden: 'We the people ....'. In deze woorden ligt het beginsel van zelfbeschikking voor de Amerikaanse bevolking verankerd. Overigens ademt de gehele Amerikaanse constitutie van 1788 een ongekend liberaal en democratisch normbesef uit.

Een ander uniek kenmerk van de USA is dat alle Amerikanen een belangrijke karaktereigenschap deelden. De hang naar vrijheid in optima forma. Het platform dat het land van de onbegrensde mogelijkheden bood, werd optimaal

benut.

Vooraf na de Tweede Wereldoorlog werd de USA een leidende staat in onze wereld. Samen met de Westeuropese landen en een aantal staten uit het Gemenebest, werd een traditioneel verbond van samenwerking gezocht, die na 1945 een grote invloed op het wereldgebeuren had.

Na een periode van neutraliteit zocht Nederland aansluiting bij de start van dit bondgenootschap. Het lidmaatschap heeft aan de stabiliteit van onze samenleving bijgedragen. Toch brengen de verschillende belangen en invalshoeken uiteenlopende meningen met zich mee. In de afgelopen jaren meenden velen een grote verwijdering tussen de bondgenoten te constateren. Dergelijke verschillen van mening zijn, mits ze op volwassen wijze worden benaderd, bijzonder gezond voor een functioneel bondgenootschap. Het besef dat op vitale punten waarden en normen worden gedeeld, dient ten alle tijde een kritische benadering op concrete punten te kunnen doorstaan. Nederland behoort haar rol als kritisch, maar loyaal bondgenoot te vervolgen.

Oost-West.

De relatie tussen Oost en West wordt vooral gekenmerkt door fundamentele verschillen in de organisatie van de samenleving. Sinds 1917 het leninisme/marxisme het roer in de Russische samenleving overnam, is een weg naar een liberale samenlevingsorde verder weg dan ooit te voren. Uiteraard zouden de Russische tsaren daar ook niet zo'n grote bijdrage aan hebben kunnen leveren. Maar de verschillen in economie, politiek en democratische waarden zijn zo fundamenteel verschillend, dat inhoudelijke samenwerking bijna onmogelijk is. Alleen al het feit dat Tinbergen zijn convergentietheorie nooit heeft kunnen verwe-

zenlijken, mag als illustratief voorbeeld dienen.

Dat fundamentele verschillen in onze samenlevingen bestaan, kan niet worden ontkend. Maar zijn de communistische samenlevingsvormen ook een fundamenteel gevaar voor de mensen die een liberale wereldorde pretenderen? In 1915 stelde Lenin al dat in die landen waar communisten de macht hadden verworven, men de strijd tegen het kapitalisme in andere landen moest aanwakkeren. In geval van nood was oorlogsgeweld tegen de exploiterende klassen en staten zelfs gerechtvaardigd. In 1959 stelde Stalin in New York "Ik zal jullie begraven". Daarmee doelend op de Amerikaanse samenlevingsorde. Zelfs de Breznev-doctrine, in 1968 tegen de Tjechen gebruikt, wordt als bedreigend ervaren.

Sinds 1917 is er een uitbreiding van de Russische invloedssfeer in onze wereld waar te nemen. Als een rode draad loopt het imperialisme van het leninisme/marxisme. Het begon bij de Oekraïne en Georgië en is voorlopig geëindigd in Afghanistan. Over de principiële aard van deze Russische interventies is mijns inziens geen twijfel mogelijk. Maar wat is de maximale prijs welke de Sovjet-Unie wil betalen voor de uitbreiding van hun invloedssfeer? Twintig miljoen Sovjet-slachtoffers zijn er bij de laatste wereldoorlog gevallen. De verschrikkingen van de oorlogen van 1918 en 1912 zijn nog steeds niet vergeten. De Sovjet-Unie heeft behoefte aan vrede, net als alle andere volkeren op deze aarde.

Om een zodanig evenwicht te bewerkstelligen dat een verdere uitbreiding van Russische invloedssfeer ondenkbaar is, zijn militaire inspanningen noodzakelijk. Machtsevenwicht is ook in de geschiedenis een minimale voorwaarde gebleken om het zelfbeschikkingsrecht van volkeren te

garanderen. Alle grote wereldoorlogen, van de Romeinen tot en met Hitler, hebben dat beginsel doen bewijzen. Misschien is alleen de Eerste Wereldoorlog in enige mate een uitzondering.

Om de Nederlandse maatschappij te beschermen en om de wereldstabiliteit te dienen, behoort Nederland deel uit te maken van het NATO-bondgenootschap. Ons land moet in evenredige mate een bijdrage leveren aan de lasten van een dergelijk bondgenootschap. Het beleid welke resulteert in concepten ter verdediging van elementair belang.

Sinds de oprichting van het bondgenootschap zijn grofweg twee militaire concepten gevolgd. Van 1949 tot en met 1967 volgde men het concept van de massale vergelding en van 1967 tot en met heden kent men het concept van de 'aangepaste reactie'. Als twee strikt autonome concepten is de 'aangepaste reactie' (flexible response) een verzwakking van de massale vergelding (massive retaliation). De oorzaak is dan ook gelegen in het verval van de militaire superioriteit van de NATO naar een militair evenwicht met het Warschau-pact.

Door een verhoogd kwalitatief niveau aan wapens zijn echter ook de omstandigheden gewijzigd. De vernietigingskracht van een modern wapen is zo bijzonder groot, dat dit iedere militaire stap al bij voorbaat afschrikt. Hierin ligt mijns inziens het fundamentele verschil tussen militair evenwicht en afschrikking. In navolging van de NATO-lijn moeten Nederlandse liberalen een geloofwaardige afschrikking bewerkstelligen. Het nemen van sommige beslissingen met betrekking tot het initiëren van eenzijdige ontwapening is daarin soms mogelijk.

Naast het zorgdragen voor een geloofwaardige afschrikking, behoort een dialoog bij voortdurend

plaats te vinden. De 'Ost-politik' van de Bondsregering heeft duidelijk positieve resultaten afgeworpen. De Conferentie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (CVSE) draagt zorg voor een mogelijkheid om wederzijds vertrouwen te vergroten en meer begrip te creëren voor elkaars uitgangspunten. Na het nog steeds geldende Geneefse Protocol van 1925, aangaande chemische wapens, zijn relatief indrukwekkende resultaten geboekt. Het non-proliferatieverdrag van 1968 is daarvan een goed voorbeeld.

Midden-Oosten.

Het Midden-Oostenprobleem heeft haar ontstaansgrond in de toekomst van de staat Palestina. In 1922 had de Volkerenbond aan Engeland het mandaat gegeven om de staat Palestina te besturen en de Balfour-verklaring te verwezenlijken. Deze verklaring uit 1917 hield in dat steun moest worden gegeven aan de Joden en dat Palestina hun thuisland moest worden. Dit zonder aan de rechten van de Arabieren in Palestina afbreuk te doen.

De leider van de Arabische wereld tijdens de Eerste Wereldoorlog, Hussein Shariff, was niet tegen de terugkeer van de Joden naar Palestina. Mede door conflicten in 1922, 1929 en 1936 bracht een Engelse commissie in 1937 tot de conclusie dat het samenleven van Palestijnen en Joden in een land onmogelijk was. Na een nog tien jaar durend verzet van vooral Joden, tegen de beperkingen van Joden om in Palestina te gaan wonen, gaf de Engelse regering haar mandaat terug.

Een speciale VN-commissie stelde voor om de staat Palestina in twee delen op te splitsen. Een deel zou een Joodse staat moeten vormen en een ander deel de Palestijnse staat. Jeruzalem zou onder internationaal bestuur moeten gaan staan. De Arabieren vonden

dit plan niet acceptabel. Nadat in 1948 de staat Israël werd uitgeroepen, heeft er in het Midden-Oosten voortdurend oorlog gewoed.

Om een vreedzame oplossing te bewerkstelligen moeten de legitieme rechten van zowel de Joden als de Palestijnen worden gegarandeerd. Een streven naar verwezenlijking van het VN-voorstel van 1947 lijkt een goede oplossing. De Israëli moeten in overeenstemming met de VN-resolutie zich terugtrekken uit de bezette gebieden, inclusief Jeruzalem. Palestijnen moeten een staat Israël erkennen. Bovendien behoort ook de positie van Jordanië, welke waartoe oorspronkelijk grondgebied van de staat Palestina behoort, in een oplossingsconstructie te worden betrokken. Het vredesinitiatief van President Reagan is daar ook mede op gebaseerd.

Europa heeft zich altijd als relatieve buitenstaander in het Midden-Oostenconflict gedragen. Nederland mag ieder vredesvoorstel, welke is gebaseerd op het zelfbeschikkingsrecht van Joden en Palestijnen, nimmer dwarsbomen. Het vertrouwen, welke zal worden gesteld in Nederland en Europa, mag niet worden beschaamd. Middels dialoog moet een oplossing worden gezocht, waarbij ook de meningen van de PLO moeten worden gehoord.

Noord-Zuid.

Vrijheid en onafhankelijkheid van het individu kan nimmer bestaan als zelfs de primaire levensbehoeften niet kunnen worden vervuld. De tegenstellingen tussen Noord en Zuid zijn vooral van materieel gehalte. De rijkdom van het Westen tekent zich schril af bij de armoede van het Zuiden. De ongelijkheid in ontplooiingsmogelijkheden doet daarom een beroep op de solidariteitsgevoelens van

liberalen.

Door onze voorvaderen draagt het Noorden een niet weg te cijferen verantwoordelijkheid voor het Zuiden. Door kolonisatie en onderdrukking zijn vele Derde Wereldlanden belemmerd in hun ontwikkeling. De vele vormen van geweld en tegenstellingen tussen Oost en West dragen uiteraard geenszins bij aan een verdere oplossing van de tegenstellingen. Een probleem van structurele aard wordt gevormd door de verdeelstoornissen in de Internationale Economische Orde. Deze orde draagt er zorg voor dat tweederde van de mensheid in ontwikkelingslanden onder erbarmelijke omstandigheden moet leven. In overeenstemming met de VN-uitspraak van 1974 moet de Nederlandse regering zich blijvend inzetten voor een betere Internationale Economische Orde. De Nederlandse regering moet haar financiële inspanningen om 1,5% van het Netto Nationaal Product (NNP) te besteden aan ontwikkelingssamenwerking handhaven. Tevens moeten voorbereidingen worden getroffen om het streven van de VN om in 1990 2% van het NNP aan ontwikkelingssamenwerking te besteden te verwezenlijken. De Nederlandse aandacht moet zich op korte termijn vooral concentreren op Afrika, omdat daar de noden het hoogst zijn. Om een maximaal rendement van de inspanningen op het gebied van de ontwikkelingshulp te verkrijgen, is een betere internationale coördinatie vereist. Ontwikkelingssamenwerking moet altijd gericht zijn op verbetering van de positie, waarin een bevolking verkeert. Particuliere organisaties kunnen daartoe een rol van elementair belang vervullen.

Slot.

Internationale politiek telt meer componenten dan welke in deze bijdrage genoemd staan. De relatie met Zuid-Amerika, Azie en

Afrika zijn onvoldoende aan bod gekomen. Toch vervullen ook deze gebieden een vitale rol in het streven naar een liberale wereldorde.

Een wereld waarin het zelfbeschikkingsrecht van volkeren en de mensenrechten worden gerespecteerd, lijkt voorhands nog een utopie. In het streven moeten wij echter volhouden. Voor liberalen zal daarbij over de gehele wereld een uiterste inspanning worden gevraagd.

Toename en reductie

Drs. J. den Dekker

Inleiding.

De staat heeft in ons land gedurende de laatste decennia steeds meer macht aan zich getrokken. Maar met het manifest worden van de economische crisis in de tweede helft van de zeventiger jaren is het geloof in het sturend vermogen van de overheid sterk gedaald.

Over de wording en de huidige vorm van overheidsbemoeyenis is eerder dit jaar het boek 'De Interventiestaat', geredigeerd door de socioloog J.A.A. van Doorn en de econoom J.W. de Beus, verschenen. Elf auteurs belichten onder meer de bijdragen van de christen-democratische-, socialistische- en liberale stroming aan de huidige vorm van ons maatschappelijk bestel, de betekenis van de ambtelijke macht, het conjunctuurbeleid van de overheid en de rol van pressiegroepen bij het bestuur van een moderne samenleving.

De interventiestaat.

Eerst geeft Van Doorn aan hoe een 'interventiestaat' gekarakteriseerd kan worden en op welke wijze de Nederlandse variant tot stand gekomen is. Er is een grote mate van vervlechting tussen staat en maatschappij ontstaan. De staat is op velerlei terreinen geïntervenieerd tussen maatschappelijke partijen en daardoor zelf partij geworden. Het totale patroon van vervlechting wordt de 'interventiestaat' genoemd. Een grotere mate van vervlechting breidt de machtsopties van de staat uit, maar eveneens haar verplichtingen. Vervlechting moet niet te rationeel gezien worden: vaak komt hij tot stand onder

invloed van toevallige en zelfs onderling strijdige impulsen. Maar eenmaal op gang gebracht wordt het vervlechtingsproces een gebeuren 'sui generis': ontvlechting wordt misschien algemeen gewenst, maar is een uiterst moeizame, bijna ondenkbare operatie geworden. In de uitbouw van de interventiestaat kunnen in Nederland drie fasen onderscheiden worden:

1. de periode van 1930-1950: velen menen dat het tijdperk van ongebreideld individualisme en kapitalisme voorbij is; 'ordering' is het sleutelwoord. Vooral na de Tweede Wereldoorlog komen impulsen van staatswege, maar met mate: eenzijdige overheidsbemoeyenis is in Nederland vanouds verdacht. Vanuit de bevolking moet om interventie gevraagd worden. Daarom wordt ook in

2. de fase van 1950-1965, de vestiging van de verzorgingsstaat, een lange reeks van kleine stappen genomen. Dit als gevolg van de economische groei, maar zonder duidelijk ideologisch fundament.

3. de tijd van 1965-1975 is in programmatische zin ambitieuzer: een streven naar maatschappelijke hervorming door middel van overheidsmaatregelen, gecombineerd met politieke mobilisatie, met als doel: bevordering van welzijn.

Deze enorme pretentie had als resultaat een alomtegenwoordige staat, met nieuwe problemen: ondoorzichtige besluitvorming door permanent overleg tussen ambtelijke apparaten en particuliere organisaties, waardoor overheidsbeslissingen in concrete gevallen een grote mate van willekeur kunnen gaan vertonen.

Een keerpunt manifesteert zich in

een terugtreden van de overheid. Het kabinet Lubbers tracht de daad bij het woord te voegen. Dit betekent overigens geen verzwakking van de staat! De staat treedt forser op dan ooit, is in de aanval met als doel de eigen reductie, de 'ontvlechting'. De liberalen spelen hierbij de - hoofdrol; zij zijn het minst gecommiteerd aan de groei van de interventiestaat. Gevaar is dat met de ontvlechting de overheidsbemoeienis niet afneemt maar van karakter verandert: minder gedetailleerd en omslachtig, maar harder en hardvochtiger (zie ook Overheid en maatschappelijke organisaties).

De confessionelen.

Vervolgens beschrijft Van Doorn de enorme machtsconcentratie bij de confessionelen tussen de wereldoorlogen en na 1945, met in de zestiger jaren ontkerkelijking en ontzuiling. Die ontzuiling kwam overigens vooral neer op herdefiniering (ruimere dan engkerkelijke formules) en hergroepering (sluiting van inter-confessioneel verbond) van de confessionele belangen.

Met het terugdringen van de confessionele macht in de zeventiger jaren (en de opkomst van het polarisatiedenken) werd de bestaande ambivalente houding van de confessionelen tot de staat duidelijker: de confessionelen hebben altijd afstand willen bewaren tot de staat, een staatsvrije ruimte willen afbakenen voor hun levensbeschouwelijke waarden en het principe van de verzorgingsstaat nooit geheel aanvaard. Toch hebben de christen-democraten zich tot steeds meer overheidsinterventie laten verleiden, en zijn daarbij in drie fuiken gezwommen:

1. de ambtelijke fuik: er werden steeds meer eisen en regels gesteld. Het vrijwilligerswerk werd teruggedrongen ten gunste van

professionals.

2. de politieke fuik: vooral door het kabinet Den Uyl, waarin linkse politici greep kregen op de welzijnsdepartementen.

3. de bezuinigingsfuik, waarschijnlijk de gevaarlijkste: nu bezuinigd wordt zullen de liberalen en socialisten weinig doen om de confessionele particuliere belangen te ontzien.

De socialisten.

De politicoloog P.B. Lehning bespreekt de rol van de socialisten. Vanaf de Tweede Wereldoorlog tot 1959 hebben de socialisten deel uitgemaakt van de regering. Het is hen niet gelukt structurele veranderingen in de samenleving aan te brengen. Wat betreft de uitbouw van de verzorgingsstaat behaalden zij flinke successen, maar vooral omdat hierover consensus tussen de grote politieke groeperingen was: wat anderen dan de socialisten niet wilden gebeurde niet, wat anderen ook wilden gebeurde wel.

De oppositierol in de jaren zestig veroordeelde de sociaal-democraten tot een voornamelijk interne ideologische discussie. Tijdens de periode Den Uyl (1973-1977) werd getracht een welzijnsbeleid aan te zwengelen, maar de maatschappijhervormende voorstellen van het kabinet haalden het ook nu niet. Toch zijn veel socialistische ideeën uiteindelijk verwezenlijkt: sterke groei en differentiatie van overheidstaken, samengaan met een aanzienlijke uitbreiding van de economische en sociale verantwoordelijkheid van de overheid.

De liberalen.

De Beus schetst de invloed van de liberalen. Die was aanvankelijk gering: getalsmatig stelden zij in de naoorlogse jaren weinig voor. De eigen standpunten werden consequent naar voren gebracht,

maar de gestage uitbreiding van de interventiestaat werd wel gelaten geaccepteerd. De liberalen waren ideologisch volgzaam: maximalisatie van individuele vrijheid diende te worden nagestreefd, voor zover dit kon samengaan met de realisering van economisch-politieke doelstellingen zoals die in feite door confessioneel-socialistische consensus bepaald waren. Door deze volgzaamheid werd ook geen breukvlak teweeggebracht in de evolutie van de interventiestaat toen centrum-rechts in 1959 aan de macht kwam.

In de zeventiger jaren keert het tij: het zeteltal in het parlement neemt flink toe, evenals de belangstelling voor de eigen ideologie. In de kabinetten Van Agt-1 en Lubbers wordt de VVD een gelijkwaardige regeringspartner. De liberalen hebben op vele fronten de strijd aangeboden met de op drift geraakte publieke sector. Zij kunnen ook beter dan de andere stromingen met harde bezuinigingspolitiek overweg omdat dit in hun ogen de principieel beste oplossing van de structurele problemen is.

Bureaucratie.

Hoe komt het dat wij soms de indruk hebben dat beleidszaken nooit worden opgelost? De politcoloog Ringeling stelt: de bureaucraten drijven het beleid op. De poging tot oplossing van het ene probleem roept nieuwe problemen op met als gevolg: steeds meer beleid met betrekking tot steeds opnieuw geformuleerde problemen. Er is sprake van endogene groei. Ter verklaring komen drie aspecten aan de orde:

1. de relatieve autonomie van de beleidsorganisaties. Zie bijvoorbeeld een departement met 'aanhang': gespecialiseerde volksvertegenwoordigers en belangengroepen. Iedere beleidssector vindt het belangrijk om te groeien. Als

daarvoor geen financiën zijn is er een indirect middel:

2. de herdefiniering van het probleem. De nieuwe definitie is dan omvangrijker dan de oorspronkelijke.

3. de spanning tussen besturend en bestuurd systeem. Bestuurde systemen zijn heel vindingrijk in het ontwijken van de signalen van het besturend systeem. Dit leidt tot ineffectiviteit, wat uitbreiding van de besturing tot gevolg heeft; men komt in een vicieuze cirkel.

Conjunctuurbeleid.

De econoom Van Duijn relativeert de mogelijkheden van de overheid om succesvol in de economische ontwikkeling te intervenieren. Na de Tweede Wereldoorlog was de voornaamste doelstelling doelmatigheid (zoveel mogelijk inschakeling van de beschikbare productiefactoren).

De laatste twintig jaar is het doel vooral geweest een streven naar rechtvaardiger verdeling. Hierop is de sterke groei van de collectieve sector terug te voeren. En door de aanwezigheid van die collectieve sector is het gelukt de depressie van 1973 voor ons uit te schuiven; maar die van 1980-1982 kon niet meer worden opgevangen. Wat de overheid doet is een volgen van de economische ontwikkeling. Men kan niet stellen dat het overheidsbeleid na 1973 gefaald heeft, net zomin als dat het voor 1973 succesvol is geweest.

Overheid en maatschappelijke organisaties.

De journalist L.J. Wolff onderzocht de veranderde houding van de overheid ten opzichte van de maatschappelijke organisaties in de jaren 1965-1982 om aan te tonen hoe de manier van regeren de laatste jaren verandert. Hij signaleert de volgende verschil-

len:

- overleg heeft plaats gemaakt voor onderhandelen. De verantwoordelijkheden waren diffuus, maar worden helder en gescheiden.
  - verhoging van de uitgaven voor de een ging toen niet, thans wel ten koste van de ander.
  - initiatieven kwamen vaak uit het veld en nu van de overheid.
  - vroeger decentralisatie (zoveel mogelijk aan de maatschappelijke organisaties overlaten), thans gecentraliseerde decentralisatie (strakke inhoudelijke en financiële kaders van de overheid).
  - toen afkoping van risico's, nu afweging van risico's: de belangenorganisaties worden als het ware uitgedaagd.
  - overgang van belangengroepgerichtheid naar electorale gerichtheid.
  - veranderde doelstelling: van sociale emancipatie naar verdeelde rechtvaardigheid.
- Het regeringsbeleid ontwikkelt zich op bestuurlijk vlak gestaag verder in 'etatistische' richting, maar op het ethisch-politieke vlak blijft het stil. Er is geen ideologische onderbouwing, slechts een financieel-economische.

Discussie.

'De interventiestaat' is een zeer boeiend en gevarieerd boek. Hier konden slechts enkele betogen, vereenvoudigd, worden weergegeven. Het boek heeft, getuige het voorwoord, concrete wetenschappelijke pretenties: 'De auteurs willen een nieuw inzicht geven in het verschijnsel overheidsbemoeienis. Het concept interventiestaat wordt geïntroduceerd.' Er staat niet dat iets verklaard wordt en dat gebeurt ook niet. Van Doorn schrijft in het eerste hoofdstuk al dat het vervlechtingsproces (het belangrijkste kenmerk van de interventiestaat) niet als rationeel proces, maar als een gebeuren 'sui generis'

moet worden gezien. En zo is de rest van het boek opgebouwd: gepoogd is bevattelijke facetten van de complexe problematiek er uit te lichten. Dit leidde niet overal tot een congruent geheel. Mijn bezwaar tegen de opstellen over de politieke groeperingen is dat te veel gekeken is naar de feitelijke, wisselende situatie in het parlement: de partijen kregen meer of minder steun, dus dito zetels, dus dito macht en trachtten daar iets mee te doen. Aan de niet onbelangrijke vraag waarom een partij meer of minder aanhang bij de bevolking verwierf wordt, mijns inziens ten onrechte, voorbij gegaan.

De socialisten hebben volgens de auteurs weinig van hun plannen kunnen realiseren, maar toch is er veel veranderd op het gebied van de staatsinvloed. Dit komt vooral doordat de katholieken voortdurend toetsten tot hoever de PvdA mocht gaan, daarbij in enkele fuiken gezwommen zijn. Ook verliep de overgang van centrum-linkse naar centrum-rechtse regeringen vrijwel 'naadloos' door de ideologische volgzaamheid van de liberalen.

Omdat steeds naar de andere groepering(en) wordt verwezen vormt zich een cirkel, die geen begin van verklaring voor de toegenomen staatsinterventie oplevert. Inderdaad een verschijnsel 'sui generis'?

Omdat bij belangrijke gedachtesprongen veelal noten ontbreken is het moeilijk vast te stellen of en waar een auteur uit de rails loopt. De beschouwingen over bureaucratie en conjunctuurbeleid zijn zeer lezenswaardig, maar eveneens nogal geïsoleerd en moeilijk aan de 'politieke partij-cirkel' te haken.

De Wolff geeft een goed beeld van feitelijk veranderd overheidsop treden en de daaraan verbonden gevaren, maar met zijn kritiek op het ontbreken van een ideologi-

FRATERNITEIT
LIBERTÉ
EGALITÉ
FRATERNITEIT
LIBERTÉ

DOCUMENTATIECENTRUM
NEDERLANDSE POLITIEKĒ
PARTIJEN

Jongeren
Vrijheid en Democratie
Organisatie

Colofon

Redactie-adres

Wilhelminapark 53
3581 NM Utrecht
Telefoon (030) 517537

Abonnementen-adres

Kerkplein 1
8051 GH Hattem
Telefoon (05206) 43460

Redactieteam

Ada den Ottelander
Wilhelminapark 53
3581 NM Utrecht

Julius Remarque
Raamstraat 8
1016 XM Amsterdam

Hans Veltkamp
Kerkplein 1
8051 GH Hattem

Lay-out

Omslag: Tanja van Rees
Binnenwerk: Ada den Ottelander

Kwartaalblad

Tweede jaargang
Nummer 8
December 1984

L E F

"Liberte, Egalite et Fraternite" is een uitgave van de JOVD (Jongeren Organisatie Vrijheid en Democratie) te Amsterdam. Niets uit deze uitgave mag op welke wijze dan ook worden overgenomen zonder voorafgaande toestemming van de auteurs-rechthebbenden.

De abonnementsprijs bedraagt f15,- per jaar.

Intro

Discussies over de onafhankelijke positie van de JOVD keren als een golfbeweging in haar geschiedenis terug. Reden genoeg om een aantal zaken op een rijtje te zetten. Dat gebeurt in het voor U liggende themanummer over 'JOVD onafhankelijk door de jaren heen'.

Edgar Nordlohne bijt de spits af. In zijn artikel schetst hij het begin van de JOVD in een dor en kil klimaat. De JOVD kwam er toch en werd op poten gezet door hard werken. Huib Jacobse gaat in op de tweede helft van de jaren vijftig: een zeer vlijtige tijd in het teken van de opbouw van de organisatie. Erwin Nypels beschrijft duidelijk het beeld van de JOVD als voorhoede van een progressief liberalisme in de zestiger jaren. Gerard van der Meer gaat in op Driemaster als 'veer in het JOVD-uurwerk' en de perikelen met de VVD naar aanleiding van de wens nieuwkomer D'66 open tegemoet te treden. Dick Dees geeft in zijn artikel het ontstaan van de 'catechismus van Emmen' aan. De onafhankelijkheid mocht niet worden opgeofferd aan de tijdgeest. Julius Remarque beschrijft de pressie- en vormingsfunctie van de JOVD. Een club in een tussenfase, op weg met een nieuwe generatie. Jules Maaten beschrijft verschillende ervaringen van internationale liberale jongerenorganisaties rond het thema onafhankelijkheid. Last but not least gaat Jos de Beus in over de toegenomen liberale invloed in onze maatschappij, zoals in de vakbeweging en in de PvdA. Verder laat hij zijn scherp oog gaan over de VVD en plaatst hij zijn bedenkingen bij de al dan niet gekome liberale doorbraak.

Inhoud

5

Politieke activiteiten aan het begin van het JOVD-bestaan

Dr. E. Nordlohne

9

Zelfstandig ..... maar beschaafd en met mate

H.H. Jacobse

11

Politieke jongerenorganisaties
als bron van idealisme en politieke vernieuwing

Drs. E. Nypels

15

De mythe van de onafhankelijkheid

G. van der Meer

18

De rol van de JOVD in de periode 1969-1971;
enige persoonlijke impressies

Drs. D.J.D. Dees

20

De JOVD in de jaren tachtig: het andere liberale geluid

J. Remarque

23

Internationaal: liberale jongerenorganisaties
en hun onafhankelijkheid

J. Maaten

27

Bedenkingen bij de liberale doorbraak

Drs. J. de Beus

Personalialia

Edgar Nordlohne

is onder meer mede-oprichter van de afdeling Rotterdam van de Partij van de Vrijheid en van Liberaal Reveil geweest. Hij was vier jaar lid van het JOVD hoofdbestuur (1951-1952 als voorzitter) en is lid van verdienste van de JOVD. Hij is thans werkzaam op een departement.

Huub Jacobse

is onder andere voormalig landelijk voorzitter (1956-1959) en erelid (sinds 1984) van de JOVD. Hij was geruime tijd gemeenteraadslid en fractievoorzitter voor de VVD in Amsterdam. Op dit moment zit hij voor die partij in de Tweede Kamer.

Erwin Nypels

is oud-voorzitter (1962-1964) en tevens erelid van de JOVD. In het kabinet Van Agt III was hij Minister van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening. Momenteel is hij lid van de Tweede Kamer voor D'66.

Gerard van der Meer

was voorzitter van het JOVD-hoofdbestuur (1966-1967) en hoofdredacteur van het landelijke JOVD-blad Driemaster (1967-1970). Thans is hij voorzitter van de VVD-fractie in de gemeenteraad van Hoorn.

Dick Dees

is oud-voorzitter van de JOVD (1969-1971) en oud-lid van de Bredase gemeenteraad. In 1974 was hij voorzitter van de commissie die de resolutie Onafhankelijkheid JOVD voorbereidde. Sinds 1972 is hij lid van de VVD Tweede-Kamerfractie, waarvan hij momenteel secretaris is.

Julius Remarque

was algemeen secretaris (1983-1984) en is nu landelijk voorzitter van de JOVD. Hij studeert rechten.

Jules Maaten

is oud-internationaal secretaris van het JOVD-hoofdbestuur (1980-1984). Momenteel is hij voorzitter van IFLRY (International Federation of Liberal and Radical Youth) en als stafmedewerker, belast met de voorbereiding van het Internationaal Jongerenjaar 1985 verbonden aan PIJON, het Nederlands Platform Internationaal Jongerenwerk.

Jos de Beus

is wetenschappelijk medewerker bij de vakgroep Micro-economie van de Faculteit der Economische Wetenschappen van de Universiteit van Amsterdam. Met J.A.A. van Doorn redigeerde hij het boek 'De Interventiestaat' (zie LEF nr. 7)

Politieke activiteiten in het begin

Edgar Nordlohne

Liberalisme zonder steunpunten.

De JOVD bestaat nu ruim 35 jaar, zij is een levenskrachtige organisatie gebleken. Toch begon zij in een kil en dor klimaat. In 1949 was het liberalisme in Nederland en Europa impopulair. Het werd verbonden met gedachten uit de negentiende eeuw, met een club van welgestelden, werkende voor welgestelden. Het was een uitgediende stroming, belangrijk in 1848, maar daarna gedegenereerd tot nationalisme en imperialisme, die de Eerste Wereldoorlog niet kon voorkomen en voor de economische moeilijkheden na die oorlog geen andere uitweg wist dan een stameland pleidooi voor vrijhandel.

Tegen het opkomend communisme en de rechtse dictaturen in Duitsland, Italië en Japan bood het liberalisme geen inspirerend alternatief. Ook in Nederland smolt, na de Eerste Wereldoorlog, het liberalisme geleidelijk weg. Enkele liberale kruimels klonterden aaneen in de Liberale Staatspartij, maar ook deze partij bleek met 4% van de zetels der Tweede Kamer in 1937 een verwaarloosbare factor.

Jonge, geïnspireerde mensen probeerden het met de Bond van Jong-Liberalen. Het bleef een kleine bond met een paar honderd leden, in het gehele land verspreid.

Het liberalisme had geen steunpunten meer in de maatschappij. De vakbeweging was socialistisch of confessioneel. Het lager onderwijs was overwegend confessioneel, een deel ging uit van de gemeenten, slechts een paar procent was bijzonder-neutraal en kwam in de buurt van de liberale overtuiging. De nieuwe culturele

organisaties, zoals de omroepverenigingen en de verenigingen op het gebied van het maatschappelijk werk vertoonden hetzelfde beeld: veel was confessioneel, een groot stuk was sociaal-democratisch, een klein deel was 'algemeen'.

Het liberale gedachtengoed had geen vast steunpunt meer in de Nederlandse samenleving; het werd niet stelselmatig onderhouden en het werd iets exclusiefs. Na vijf jaren bezetting, geestelijke en materiele ontredde, was in Nederland het zwaartepunt komen te liggen op materiele wederopbouw, afweer tegen het virulente communisme, grote individuele inschikkelijkheid om zulke collectieve voorzieningen op te bouwen dat de ellende van de crisisjaren van 1929 tot 1940 de 'dagen van Colijn en Oud' en 'het kwartje van Romme', nooit meer zouden kunnen terugkomen. Voor liberale opvattingen à la Thorbecke en Sam van Houten was echt geen plaats meer. En in de algemene ouderdomsvoorziening, zoals de sociaal-democraat Suurhoff die ontwierp, zag geen liberaal de late verwezenlijking van de eigen ideeën rond 1900.

Herijking en nieuwe partijen.

Na de Tweede Wereldoorlog hebben heel wat mensen behoefte gevoeld om hun politieke opvattingen te herijken. In katholieke kring leidde dat onder andere tot een schitterende reeks politieke studies en opstellen, die uitkwamen onder de titel 'Welvaart, welzijn en geluk'. De KVP maakte zich sterk voor nieuwe wetgeving die de tegenstelling tussen kapitaal

en arbeid, tussen bezitters en bezitlozen moest opheffen. Trefwoorden: publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie en bezitsvorming.

In socialistische kringen (PvdA, NVV) zocht men naar verzoening van persoonlijke vrijheid en een socialistische maatschappij-orde; de resultaten van het denken werden neergelegd in boeken als: 'Wenkend perspectief' en 'De weg naar vrijheid'.

De anti-revolutionairen bundelden hun gedachtengoed in de dikke pil 'Anti-revolutionair bestek'; interessant om te lezen, maar geen vernieuwing inluidend.

In christelijk-historische kringen en in liberale kringen gebeurde niets. Niets. De CHU bleef staan bij de axioma's: 'Er staat geschreven, er is geschied' en 'Niet om de majoriteit maar de autoriteit'. Ook uit liberale hoek kwamen geen stimulansen. Waarom niet? Dat is moeilijk precies vast te stellen.

De Liberale Staatspartij was leeggebloed, de Bond van Jong-Liberalen telde nog maar een handvol leden. Wie uit die kring nog politiek wilde bedrijven sloeg de handen ineen om een nieuwe partij op te zetten, de Partij van de Vrijheid, met nieuwe gezichten en nieuwe geluiden; Stikker van 'de' man, een pragmaticus uit het bedrijfsleven.

Uit de Vrijzinnig-Democratische Bond ging zeer veel kader over naar de Partij van de Arbeid. Ook oud-minister Oud, die zich in een geschriftje de moeite gaf om aan te tonen dat alle ontwikkelingslijnen in de vrijzinnig-democratische wereld van voor de oorlog wezen naar een grote democratische en sociale partij, de Partij van de Arbeid. Maar de democratisch-socialisten voelden zich door zijn toetreden in verlegenheid gebracht en boden hem geen enkele plaats aan, noch in het

parlement, noch in de regering. Twee jaar later verliet Oud de PvdA; zeer teleurgesteld.

Stikker en Oud vonden elkaar, de Partij van de Vrijheid werd de VVD. Al gauw, nog in 1948, trad Stikker tot de regering toe, als Minister van Buitenlandse Zaken en Oud werd lid van de Tweede Kamer en voorzitter van de fractie van de VVD. Door het ministerschap van Stikker kwamen diens arbeidskracht en originaliteit de regering ten goede, niet de partij.

Voor het liberale leiderschap waren nu Oud en Van Riel beschikbaar, leden van de Tweede en Eerste Kamer, voorzitter en vicevoorzitter van de VVD. Dat was een concentratie van macht en intelligentie die ten goede van de partij had kunnen komen, als heren hun tijd hadden begrepen.

Van Riel zag in een partij een club van heren in de hoofdstad die invloed willen uitoefenen. Dat was een aardige definitie, maar een definitie die paste bij een politiek bestel waar de dienst werd uitgemaakt door conspirerende coterieën, zoals in de tijd van het census-kiesrecht. Onder de hand was ons land al lang ontwikkeld tot een parlementaire democratie waar grote maatschappelijke groeperingen belangrijker waren geworden dan coterieën notabelen. Oud was zeker geen man zonder weldoortimmerde politieke grondslag, maar hij had in de loop van zijn lange politieke carrière geleerd dat je als politicus tactische manoeuvreerruimte broodnodig hebt. En dan zijn nauwkeurig geformuleerde politieke grondstellingen, eerder een belemmering dan een voordeel. Romme had eens gezegd, dat Oud zijn draaipunt vond waar anderen hun steunpunt hadden. Dat was een lelijke uitspraak, die Oud onrecht deed en die voorbij gaat aan het feit, dat andere tijden

andere prioriteiten stellen.

Voor een politieke stroming als de liberale, die weinig nieuwe oorspronkelijke denkers telde, waren de benaderingen van Van Riel en Oud niet inspirerend. Nadelig was vooral, dat naast degenen die het politieke handwerk van dag tot dag uitoefenden geen anderen opstonden die een liberale visie voor de volgende generatie ontwikkelden. De concentratie van macht en intellect werkte in dit geval in de richting van opportunisme en oppervlakkigheid. Volgens Van Riel hing de politiek van opportuniteiten aan elkaar.

Oprichting van de JOVD.

Voor de PvdV en de latere VVD was de oprichting van een liberale jongerenorganisatie geen eerste prioriteit. Pas vier jaar na de bevrijding werd de JOVD opgericht en wel door toedoen van een werkgroep van het hoofdbestuur van de VVD, die er jaren over gepiekerd had. Ik denk, dat het zonder D.W. Dettmeijer, niet van gekomen was. Maar wat moest de jongerenorganisatie doen, wat verwachtte het hoofdbestuur van de VVD eigenlijk van haar geestverwante jongeren?

Als de jongeren actief in het politieke bedrijf wilden worden, konden zij toch lid worden van de partij en aan het vergaderen meedoen? De partij stond voor jongeren 'open'. Als de jongeren hand-en-spandiensten wilden verrichten bij de verkiezingen, was het prachtig, maar daar had je geen landelijke vereniging voor nodig. En als het ging om politieke vorming, was zo'n landelijke jongerenorganisatie misschien wel erg ongemakkelijk, want zij zou zich kritisch kunnen uiten, de politieke ambachtslieden voor de voeten kunnen lopen en tweedracht kunnen zaaien waar een-

dracht geboden was.

Het hoofdbestuur van de VVD richtte de JOVD op en koos twee personen uit zijn midden (de heren W. Inden en J.M.F.A. van Dijk) voor contact met de JOVD.

Sfeer op de achtergrond.

Nu had er een periode kunnen komen van intensieve gedachten-uitwisseling tussen de contactpersonen en het hoofdbestuur van de JOVD. Dat had voor beiden de geest kunnen verrijken. In de aanvang is er wel enig contact geweest, maar het heeft noch de VVD noch de JOVD van toen aangemoedigd. Waar het precies aan schortte is nooit ergens zwart op wit gezet.

Maar een ding was wel duidelijk, na nog geen twee jaar JOVD ontstond bij de JOVD de behoefte aan wat meer diepgaande kennis over politiek in het algemeen en over verleden, heden en toekomst van het vrijzinnige denken in het bijzonder. In de JOVD zocht men naar een bron van inspiratie, men wilde geen propagandaclub zijn, of een club van toejuichers. Dit vond men in de VVD verdacht; leden van de JOVD werden jongeren onder verdenking. Slechts enkelen konden ons aanvoelen. Ik noem de heer H.A. Korthals en mevrouw Jeane Fortanier-De Wit. In het gastvrije huis van de heer en mevrouw Korthals te Voorschoten konden bestuursleden van de JOVD gesprekken voeren van niveau, in een sfeer van openheid en vriendschap.

Uitbouw en gedachten verdiepen.

Tegen genoemde achtergrond toog de JOVD in de eerste jaren van haar bestaan aan het werk. Er moest heel wat worden gedaan om de vereniging een landelijker karakter te laten verwerven. Er

waren goede kernen in Drente (vooral Meppel en omgeving) en Groningen, wat het noorden van het land betrof en in Den Haag en de Hoekse Waard in het westen van het land. Met andere woorden: er waren veel witte vlekken op de landkaart.

Daarnaast moest gewerkt worden aan verzwaring van de geestelijke bagage. Het werd wenselijk gevonden, om de algemene vergadering meer te richten op behandeling van organisatorische aangelegenheden en andere bijeenkomsten te houden, bijvoorbeeld regionaal, voor inhoudelijke zaken, het liberalisme betreffende. Er moest georganiseerd en gestudeerd worden, door afzonderlijke organisatorische eenheden.

Het blad De Driemaster genoot de aanhoudende zorg van het hoofdbestuur, want het was een prachtig middel om alle leden regelmatig te bereiken. Dankzij Gert Stempher was de organisatie van het blad buitengewoon goed. Het blad kwam, als enige van soortgelijke politieke jongerenbladen, met de regelmaat van de klok bij iedere abonnee in de bus.

Een ander middel om de gedachten te verdiepen was de uitgave van een brochure-reeks. Hein Roethof gaf daar de stoot toe. Hij schreef er ook enkele zelf. De grote liberale beginselen en enkele grote actuele vraagstukken werden er in behandeld. In het partijblad van de VVD werden deze activiteiten bij voorkeur over het hoofd gezien.

Stimulerend voor het politieke denken waren de jeugdgemeenteraden en het jeugdparlement, waar delegaties van elke politieke kleur bij elkaar kwamen. Daar leerde je ook spreken en debatteren met anderen dan je naaste geestverwanten.

Initiatieven voor verandering.

Na enige jaren zo op eigen kracht te hebben gewerkt, ontstond binnen de JOVD de gedachte, dat de opvattingen over liberale politiek eens moesten worden geordend en aan het hoofdbestuur van de VVD worden voorgelegd. Maar nog steeds bleek daar de bodem uit rots te bestaan en kon er niet geegd en geploegd worden. Als er wat veranderen moest, moest het gebeuren door initiatieven van geestverwanten buiten de partijstructuur om.

Met een schamel kapitaaltje en een grote dosis geloof in de goede zaak hebben een handjevol oud-JOVD'ers en oud-leden van de Liberale Studenten Vereniging Amsterdam het aangedurfd een tijdschrift op te zetten, met de hoopvolle naam Liberaal Reveil. Het blad zou wat dieper willen graven en wat onafhankelijker willen oordelen over de liberale politiek in ons land. Liberaal Reveil bestaat nog steeds en wordt nu algemeen aanvaard. Zo revolutionair waren de JOVD'ers van weleer ook weer niet, dat hun artikelen in het verkeerde keelgat zouden schieten.

Trouwens, buiten de VVD om kwam ook de Teldersstichting tot stand, een organisatie die op een andere wijze hetzelfde wilde als de JOVD, namelijk antwoorden zoeken voor maatschappelijke problemen van deze tijd, in een sfeer van respect voor de menselijke waardigheid. Grote woorden? Neen, zo is dat niet bedoeld. Het betekent alleen dat de politieke wijsheid in veel meer ligt dan in belastingverlaging en opportuniteit alleen.

Wij hebben behoefte aan politici en staatslieden; politici die hun oog gericht houden op de volgende verkiezingen en staatslieden die denken aan de volgende generatie. Beiden hebben bestaansrecht.

Beschaafd en met mate

Huub Jacobse

Tweede helft jaren vijftig.

De JOVD in de tweede helft van de jaren vijftig: zonder enige twijfel de actiefste van de politieke jongerenorganisaties. Met grote vlijt bezig met het opbouwen van een organisatie met steunpunten in alle delen van het land.

Politiek? Zeker. De discussie in de jong-liberale kring over een maatschappij, die zich ook toen al in een snelle ontwikkeling bevond, was vaak heftig en groef soms diep.

Een belangrijke ondertoon bij deze discussie is ook in die periode steeds geweest of de VVD wel voldoende liberaal was. Prof. Oud was toen het boegbeeld, niet alleen van de VVD, maar van de hele liberale beweging in Nederland. Tegenstanders beweerden dat Oud, wiens verlichte geest toch eigenlijk boven de discussie stond, wat aan de conservatieve kant terecht was gekomen. En conservatief dat heeft de JOVD nooit willen zijn. Terecht overigens, want liberalisme en conservatisme verdragen elkaar nu eenmaal slecht.

Huldiging van Oud.

Onafhankelijk, dat wilde de JOVD beslist zijn en blijven. Toen de secretaris van het hoofdbestuur (Kitty van Rijn, een naam van belang in de JOVD-historie) en ik lid werden van een comitee dat de huldiging voorbereidde van prof. Oud ter gelegenheid van diens vijftenzestigste verjaardag en afscheid van het burgemeesterschap van Rotterdam, waren er nogal wat jongere liberalen die

dat nauwelijks vonden te rijmen met de onafhankelijke positie van de JOVD.

Overigens: de Oud-huldiging tijdens een massabijeenkomst in Rotterdam werd eigenlijk toch een doorslaand publiciteitssucces voor de JOVD. Ik bood Oud bij die gelegenheid het ere-voorzitterschap van de JOVD aan, en halverwege mijn verhaal kwamen elf JOVD'ers/'sters, in klederdracht van de elf provincies, de zaal binnen met een grote Driemaster, vervaardigd door een befaamde banketbakker, als huldeblijk.

Kritiek in eigen gelederen.

Kon dat zo maar? Er waren nogal wat JOVD'ers, die dat betwijfelden. Hoewel hun kritiek zich toen voor een belangrijk deel tegen mij richtte, was ik het met de kern van die bezwaren eigenlijk volkomen eens: duidelijk moest blijven, dat de JOVD geen verlengstuk van de VVD was, maar een onafhankelijke, zelfstandige organisatie van jong liberalen.

Dat mensen uit de JOVD zich verwant voelden met de politieke partij die het liberale vaandel ter hand had genomen, lag voor de hand. Maar onbeperkte jong-liberale kritiek op het al dan niet liberale beleid van die politieke partij moest mogelijk blijven.

Geen aantasting onafhankelijkheid.

Dat vind ik, nog altijd van groot belang. Een liberale partij zonder de horzel-functie van zelfstandige jonge liberalen die

blijven wijzen op de morele verantwoordelijkheid, in liberale zin, van politici die in de praktijk bezig zijn, is naar mijn oordeel vrijwel onmisbaar. Daarom heb ik mij toen, en nu, altijd verzet tegen aantasting van die onafhankelijke positie van de JOVD.

In de voorhoede.

Wij waren toen erg trots op de functie van de JOVD als voorhoede van de politieke ontwikkelingen. Die trots was gerechtvaardigd. Tal van JOVD'ers van toen komen

wij nu nog tegen op vooraanstaande posten in onze samenleving. Ik noem geen namen, iedereen kent ze. De meeste als VVD'er, maar sommige ook in de voorhoede van de PvdA en D'66. Dat moeten wij zo houden. Geen beter politiek nest dan een onafhankelijk politiek liberaal nest.

Er komt nog eens een ogenblik dat de Nederlandse gemeenschap, heel officieel, tegen de JOVD zal zeggen: bedankt voor jullie geweldige bijdrage aan de kwaliteit van het beleid in ons land. En laten anderen dat de JOVD maar eens nazeggen.

Bron van idealisme en vernieuwing

Erwin Nypels

De jaren zestig.

We beschouwden ons in die dagen als een actiegroep, een voorhoede van een progressief liberalisme. Liberalisme betekende toen voor ons:

- een politieke stroming met perspectieven voor de gehele bevolking;
- sterkere nadruk op de zogenaamde materiele vrijheid (dat wil zeggen op de middelen om vrijheid te kunnen gebruiken, zoals onderwijs, gezondheidszorg, woonvoorzieningen en inkomens) dan op de formele vrijheid;
- sterke nadruk op de vrijheidsrechten, zoals de vrijheid van meningsuiting (via radio, televisie en pers), de demonstratievrijheid en de vrijheid van vakvereniging (ook voor leden van categorale organisaties);
- erkenning van de noodzaak van een belangrijke collectieve sector (waaronder met name een goed onderwijs- en een sociaal zekerheidsstelsel) voor de individuele ontplooiingsmogelijkheden, waardoor mogelijkheden van belastingverlaging beperkt waren;
- sterke aandacht voor de economische orde met de invoering van een indicatieve meerjarenplanning in overleg tussen de centrale werkgevers- en werknemersorganisaties gericht op ontwikkeling en sanering van bepaalde bedrijfstakken;
- beter functioneren van de democratie met name door invoering van een partieel districtenstelsel en afschaffing van de Eerste Kamer;
- sterke internationale gerichtheid, enerzijds door een

ontspanningspolitiek door erkenning van de DDR, opname van communistisch China in de Verenigde Naties en de Veiligheidsraad, en vrede in Vietnam; anderzijds door uitbreiding van ontwikkelingshulp, afgestemd op de planning in de ontwikkelingslanden zelf;

- actieve vredespolitiek waarin centraal staat het streven naar machtsevenwicht tussen Oost en West zonder kernwapens.

Stellingnames.

Bovenstaande opvattingen in de JOVD leidden tot:

- een nieuwe fundamentele brochure van de Commissie grondslagen liberalisme, onder de titel: Liberaal profiel (1965) en een nieuwe JOVD- beginselverklaring (1966).
- JOVD-resoluties en -moties onder meer over Rassendiscriminatie (1965), Indicatieve sociaal-economische planning 'Demoplan' (1964), Democratisering staatsinstellingen 'Demostaat' (1964), Ontwikkelingshulp (1965), Vietnam (1965), China (1965), Demonstratievrijheid (1966), Onderwijs (1967) en Gehuwde werkende vrouw (1967);
- de hoofdbestuursverklaringen over: Kernbewapening (1962) en TV-censuur ('Zo is het - verklaring' uit 1963);
- politieke stellingname onder meer in de 'Stemverheffing' (1966) en het JOVD- minimumprogramma (1968);
- liberale 1-mei-bijeenkomsten van JOVD-afdelingen om te benadrukken dat het liberalisme perspectieven biedt aan alle bevolkingsgroepen (1962 en 1963).

In het bijzonder door de aangegeven stellingname heeft de JOVD in die periode een indrukwekkende eigen lijn van het liberalisme ontwikkeld.

Problemen met ideeën doorsluizen.

Verschillende JOVD'ers wilden hun politieke ideeën ook in de praktijk brengen door lid te worden van de VVD. Dat viel hen vaak niet mee. Naar de mening van een aantal van hen bestond de VVD uit een combinatie van liberalen en conservatieven.

Op grond van de in de JOVD opgebouwde opvattingen hadden zij de volgende kritiek op die partij: te star behoudend; te eenzijdig op werkgevers en hogere inkomensgroepen gericht; in plaats van op de materiele vrijheid te veel op de formele vrijheid gericht en dan nog niet eens consequent, want vanuit de VVD-kring werden vormen van censuur bepleit bij de televisie (naar aanleiding van het satirische programma 'Zo is het toevallig ook nog eens een keer') en in de kazernes (Vrij Nederland); te veel een anti-belastingpartij; rem op democratisering van de samenleving; mening internationale belangstelling en intern niet gedemocratiseerd.

Liberaal Democratisch Centrum en D'66.

Genoemde kritiek leidde tot oprichting van het Liberaal Democratisch Centrum binnen de VVD. Het LDC had een dubbel doel: interne democratisering van de partij en koersverandering in progressief liberale richting. Het LDC werd in 1962 opgericht. Hieraan werkten een aantal (oud-)JOVD'ers mee, waaronder Roethof (initiatiefnemer en eerste voorzitter), Nordlohne, Jongedijk, Van Bremen, Van Raalte, Dubbeldam

en ondergetekende.

Het LDC werd in 1969 opgeheven, enerzijds in verband met de oprichting van D'66 en anderzijds omdat een 'partij in de partij' op langere termijn moeilijk te handhaven was en een democratisering met en verjonging van het partij kader op gang was gekomen.

De oprichters van D'66 hadden een soortgelijke kritiek op de VVD als de LDC'ers.

Tot het initiatiefcomité voor de oprichting van D'66, bestaande uit 37 leden, behoorden een zestal (oud-)JOVD'ers: Gruyters, Heyting, Jongedijk, Koenen, Straatsma en ondergetekende. In de doelomschrijving (1966) en de brochure 'Liberaal profiel'; in het Appel en de D'66-programma's van de eerste jaren na de oprichting zijn verder vele punten te herkennen uit de JOVD-resoluties: Demostaat, Demonstratievrijheid, Demoplan en Buitenlands beleid en de eerder genoemde "Stemverheffing".

Liberaal Beraad.

In de periode 1967 tot en met 1969 heeft de JOVD tesamen met de VVD, het LDC en de Liberale Studentenverenigingen deel uitgemaakt van de politieke overleggroep 'Liberaal Beraad'. Deze overleggroep heeft aanbevelingen gedaan voor het VVD-verkiezingsprogramma van 1971.

JOVD-invloed was onder andere merkbaar in de aanbevelingen met betrekking tot: de vrijheid van meningsuiting via radio en televisie, demonstratievrijheid, de belastingverlaging waarvoor weinig of geen ruimte zou zijn, mede in verband met de uitgaven die de overheid voor de gemeenschap zou moeten doen, openbaarheid van bestuur, verjonging partij kader en fracties, overleg met D'66. Deze aanbevelingen werden echter slechts voor een deel overgeno-

men.

Onafhankelijke oordeelsvorming van grote betekenis.

Door het innemen van ten opzichte van de VVD onafhankelijke en afwijkende standpunten ontstond soms een minder goede verstandhouding tussen VVD en JOVD. Dit was bijvoorbeeld het geval na de 1-mei-bijeenkomsten van de JOVD, na de 'Zo is het - verklaring' van het hoofdbestuur en bij de positieve opstelling van de JOVD ten opzichte van het pas opgerichte D'66.

Een minder goede verstandhouding, die uiteraard niet was beoogd, kon voor de JOVD als een nadeel worden beschouwd. Ik heb echter de indruk dat de onafhankelijke opstelling in het algemeen juist een sterke aantrekkingskracht op jongeren uitoefende waardoor een actieve, levendige organisatie ontstond. Anders gezegd: zonder deze opstelling was het gevaar groot dat een inslapende organisatie ontstond.

Een politieke jongerenorganisatie heeft uiteraard allereerst een functie voor jongeren zelf. Vele jongeren hebben er behoefte aan in een bepaalde levensfase in eigen kring, zonder bevoogding door ouderen, te discussieren over politieke onderwerpen. Een politieke jongerenorganisatie kan daarbij bijdragen aan de vereiste politieke orientatie en bewustwording.

Een streven naar een onafhankelijke politieke oordeelsvorming is overigens niet alleen voor de jongeren zelf van grote betekenis, maar ook voor de politiek en voor de politieke partijen in het algemeen.

Voor politieke partijen bestaat het permanente gevaar de gevangene te worden van sleur, gewoonte en conservatisme. Daarnaast is

het gevaar levensgroot dat de hoofddoeleinden en idealen geweld worden aangedaan en verwateren door in de politiek onvermijdelijke compromissen om tot samenwerking en bestuursdeelname te komen.

Voor de politiek in het algemeen zijn jongerenorganisaties, die niet zijn ingekapseld in een politieke partij onmisbaar. Daardoor wordt het mogelijk tot een politiek oordeel te komen zonder historische ballast en niet beladen door medeverantwoordelijkheid voor partijcompromissen.

Vanuit een idealistische visie kunnen jongeren zich dan verwonderen over het onrecht en de dwaasheid in de politiek. Dit werkt vernieuwend op het politiek denken. De beschreven geschiedenis van de JOVD bewijst dit. Vernieuwingsimpulsen zijn van de JOVD uitgegaan met name naar de VVD en D'66. Het is overigens afhankelijk van de politieke partij of deze signalen worden opgepakt of niet.

Vernieuwingsimpulsen van de Jonge Democraten.

Ook in het recente verleden is gebleken dat een jongerenorganisatie met een grote mate van zelfstandigheid een belangrijke bijdrage tot politieke vernieuwing kan geven.

De dit jaar opgerichte jongerenorganisatie van D'66, Jonge Democraten, heeft al direct een tweetal vernieuwingsimpulsen gegeven. Allereerst heeft JD de doeleinden van de eigen organisatie vastgelegd in een politieke beginselverklaring (gericht op: individuele ontplooiing, met name uitgaande van vrijheid, verantwoordelijkheid en solidariteit). Daarnaast heeft JD in de beginselverklaring vastgelegd dat JD een vrijzinnig-democratische jongerenorganisatie is.

De Jonge Democraten hebben in al hun nuchterheid vastgesteld dat de ideeën van D'66 grote verwantschap vertonen met de vooroorlogse Vrijzinnig Democratische Bond en de Vrijzinnig Democratische Jongerenorganisatie, organisaties die de progressieve tak van het liberalisme in ons land vertegenwoordigden. Zij hebben de historische band met de VDB en de VDJO aanvaard.

In aansluiting hierop heb ik besloten mezelf in de toekomst

aan te duiden als vrijzinnig-democratisch Kamerlid.

Conclusie.

De conclusie die uit bovenstaande beschouwingen valt te trekken is duidelijk: een politieke jongerenorganisatie kan een bron van idealisme en vernieuwing in de politiek zijn, mits een belangrijke mate van zelfstandigheid en onafhankelijkheid wordt gegarandeerd.

Mythe

Gerard van der Meer

Onafhankelijkheid verloren, rampspoed geboren?

De laatste maal, dat het weekblad Vrij Nederland een speciale verslaggever naar een JOVD-congres stuurde, was ter gelegenheid van het congres in oktober 1967. De conclusie van Martin van Amerongen over het resultaat van dat congres was niet mis: de JOVD niet onafhankelijk meer, geboren was de JO'VVD'.

Dieper kon de JOVD niet in haar ziel getroffen worden! Onafhankelijkheid verloren, rampspoed geboren! Dat was de, vaak onuitsproken, gedachtengang van vele jonge liberalen. De vraag is natuurlijk: was de conclusie van Van Amerongen juist? Maar het probleem kan ook anders gesteld worden: is de JOVD ooit echt onafhankelijk geweest?

Kritische houding.

Als ik mij de gebeurtenissen van het congres 1967 goed herinner, een bijzonder roerige vergadering overigens, was het voornamelijk de positie van de 'Driemaster' die ter discussie stond.

De redactie had binnen de organisatie een zelfstandige positie gevonden als 'veer in het JOVD-uurwerk'. Dat uitte zich in een kritische houding ten opzichte van de VVD, terwijl anderzijds een opening werd gezocht naar partijen als D'66. In wezen stond het hoofdbestuur van de JOVD eenzelfde gedragslijn voor ogen.

In 1966 kondigde ik bij mijn aantreden als voorzitter aan, de nieuwe partij open tegemoet te zullen treden. Velen uit de JOVD, maar ook in de VVD, voelden zich

door de frisse opstelling van de Democraten aangetrokken. En - bijna- iedereen was het er over eens, dat de JOVD een brugfunctie zou kunnen vervullen tussen beide partijen.

Een brugfunctie, die naar onze opvatting, voor het eerst verwoord door de toenmalige JOVD-voorzitter Hans Wiegel, essentieel was, omdat in 1948 de politieke eenheid van de liberalen voor het eerst in deze eeuw in de VVD gestalte kreeg. Versnippering van liberalen over verschillende partijen zou naar onze opvatting voor de liberale invloed funest zijn.

Reacties van de VVD-top.

Hoe reageerde op deze opstelling van de JOVD de VVD-top? Op z'n zachtst gezegd: niet erg positief.

In het eerste maandelijks gesprek tussen de politieke top van de VVD, onder aanvoering van mr. Toxopeus, enerzijds en het hoofdbestuur van de JOVD anderzijds in het Haagse hotel Terminus (nomen est omen) werd ons duidelijk gemaakt, dat gelijktijdige gesprekken met VVD en D'66 niet mogelijk werden geacht. Politieke conclusie: een onafhankelijke positie van de JOVD werd ons in feite onmogelijk gemaakt.

De vraag of D'66 daar zo erg bedroefd om was, laat ik hier maar rusten. Ik vermoed, dat het antwoord op deze vraag negatief was. Gruyters cum suis zagen jongerenorganisaties als politieke 'speeltuinen', bovendien was men van meet af aan zeer gepreoccupeerd met de 'progressieve' samenwerking, zodat men de JOVD nauwelijks zag staan.

Indirecte aanval en 'Stemverheffing'.

Om terug te keren naar onze eerste vraag. De aanval op de Driemaster was indirect een aanval op het hoofdbestuur, maar in wezen ook gericht tegen de onafhankelijke opstelling van de JOVD zoals deze organisatie die door de jaren heen getracht had in te nemen. In zoverre is de conclusie inderdaad juist, dat in 1967 de JO'VVD' werd geboren.

Nog een andere zaak hield de jonge liberale gemoederen in dat jaar danig bezig. Dat was de zaak 'Stemverheffing', het eigen JOVD-verkiezingsprogramma, opgesteld naar aanleiding van de Kamerverkiezingen van 1967. Elf pittige politieke stellingen, door Het Vrije Volk onmiddellijk gekarakteriseerd als 'Elf over roze', met het Tien over rood van Nieuw Links duidelijk in het achterhoofd.

Pogingen binnen de JOVD het niet eens op behandeling te laten aankomen, leden gelukkig schipbreuk, al haalde een buitengewone algemene vergadering de al te scherpe kantjes er wel af.

Ergerlijker was een openlijke interventie van de zijde van het weekblad 'Vrijheid & Democratie'. De toenmalige hoofdredacteur A.W. Abspoel legde een duidelijke link tussen de naar zijn oordeel ongewenstheid van een door 'Stemverheffing' duidelijk gemanifesteerde onafhankelijke opstelling, zeker in verkiezingstijd en de financiële ondersteuning die de JOVD jaarlijks van de VVD genoot. Dat artikel schoot de JOVD behoorlijk in het verkeerde keelgat. Het moet gezegd, dat het hoofdbestuur van de VVD zich duidelijk distancieerde van de nauwelijks verholen dreiging die van genoemd artikel uitging. Maar dat een en ander niet bijdroeg tot een optimale sfeer hoeft wel geen betoog.

Onafhankelijkheid gekarakteriseerd.

Wat ik met mijn verhaal tot zover duidelijk heb proberen te maken, is dat de onafhankelijke opstelling van de JOVD wel in naam, maar feitelijk niet door iedereen in de organisatie werd beleden. En, zeer belangrijk, dat met name de VVD zo'n onafhankelijkheid niet graag zag, zeker wanneer dat gepaard ging met forse kritiek aan het adres van de partij. Anderzijds was de JOVD wel verplicht voortdurend op die onafhankelijke opstelling te blijven hameren, wilde men tenminste - zeker in de jaren zestig - de verschillende vleugels 'binnenboord' houden.

Overigens: hoe groot was in feite de afstand tot de VVD? Want onafhankelijkheid kan gekarakteriseerd worden als: onafhankelijkheid in organisatie, ook financieel, met name in die tijd een uiterst moeizame zaak, omdat de genereuze rijksregelingen uit de jaren zeventig nog niet waren uitgevonden. Maar onafhankelijkheid kan ook zijn: vrijheid van politiek oordeel, tot uiting komend in duidelijk van elkaar te onderscheiden stellingnames ten aanzien van de politieke vraagstukken.

Ik ben van mening, dat van fundamentele verschillen niet, hooguit van nuanceverschillen kan worden gesproken. Ik wil dat toelichten aan de hand van een tweetal voorbeelden. De JOVD heeft zich nergens principieel anders dan de VVD uitgesproken ten aanzien van het proces van dekolonisatie, dat met de perikelen rond Nieuw-Guinea zijn afsluiting kreeg. Dat voor Nederland geen bijzondere roeping in het voormalige Indië meer lag, tot de JOVD is dat besef niet doorgedrongen. Van een onafhankelijk oordeel is dan ook geen sprake geweest. Later, toen

in de jaren zestig de kwestie-Vietnam, in essentie toch ook te maken hebbend met het vrijmakingsproces van de oude Europese kolonien, de JOVD tot een duidelijke stellingname dwong, kon de organisatie toch nooit ondubbelzinnig komen tot een veroordeling van de Amerikaanse politiek. Toch zou zo iets zeer voor de hand hebben gelegen, al ging het standpunt van de JOVD velen in de VVD al veel te ver. Ik herinner me nog goed, dat ons werd bezworen niet te kritisch te zijn tegenover de Amerikanen, zij hadden ons in 1945 immers bevrijd...

In 1969 schreef ik voor de Driemaster een artikel onder de kop: '20 jaren naast de grote broer'. Niet: tegenover, ook niet: achter, nee nadrukkelijk naast de grote broer. Geen fundamentele verschillen ten aanzien van de sociaal-economische politiek.

Al vroeg hoorden wij pleidooien voor de ondernemingsgewijze productie (nu heet dat: sociale markteconomie). Als alles genationaliseerd zou worden, dan 'zou Europa verloren zijn', wat zelfs andere dan liberale partijen wel zouden begrijpen. Maar een ding zouden wij niet mogen vergeten, namelijk dat 'de sociale zekerheid en alles wat daarmee samenhangt alleen zal blijven bestaan, wanneer de liberalen er zijn om het geld op te brengen'. Let wel: dit zijn letterlijke citaten.

Een ijzeren houding ten aanzien van de Sowjetunie, zeker in de jaren vijftig toen de Koude Oorlog nog zeer koud stond, een onwankelbaar vertrouwen in de NAVO, afkeer van alles wat met socialist en socialisme te doen had- nee, de verschillen tussen JOVD en VVD zijn nooit zo groot geweest, dat de mierenvlijt waarmee de JOVD de onafhankelijkheid bedreef, nu echt gerechtvaardigd is geweest.

Positieve reactie op inhoudelijke vernieuwing.

Is met bovenstaande alles gezegd? Is de teneur negatief? Zeker niet.

De verschillen waren er. Ze waren vaak een kwestie van mentaliteit. Ik heb ooit de tegenstelling Oud-Van Riel gekenschetst als de tegenstelling tussen een democraat en een liberaal. Democraten en liberalen horen naar mijn opvatting in een partij thuis.

De VVD heeft in de jaren zestig zeker ook -en ik wil daar de grootste nadruk op leggen- positief gereageerd op de aandrang vanuit de JOVD om te komen tot inhoudelijke vernieuwing. Dat gebeurde onder leiding van de eminente liberaal (of: democraat?) Korthals. Het rapport van het Liberaal Beraad is voor de grote vlucht die het liberalisme in de jaren zeventig heeft genomen, zeker mede verantwoordelijk geweest, al heeft niet iedereen dat toen zo beseft. Ik steek hier de hand in eigen boezem.

Zo gezien is de formalisering van de samenwerking tussen JOVD en VVD de afsluiting van een historisch proces. Een voordeel is, dat de krampachtige relatie, waarvan zeker in mijn actieve periode sprake was, tot het verleden zal behoren. Dat lijkt mij een prima zaak, waarmee JOVD en VVD gefeliciteerd kunnen worden.

Enige persoonlijke impressies

Dick Dees

Het congres danst, maar de JOVD blijft onafhankelijk.

Emmen, 8 en 9 november 1969. De JOVD bestaat 20 jaar en viert dus feest. Voor de prijs van twintig gulden wordt een volledig program aangeboden, inclusief diner.

Vondeling debatteert met Geertsema. Toxopeus spreekt over het liberalisme. En terwijl het congres danst, staat in de wandelingen de onafhankelijkheid ter discussie. Het bestuur-Bosma stelt voor de banden met de VVD te versterken. Via een statutenwijziging zou de JOVD voortaan via voorzitter en secretaris vertegenwoordigd worden in de partijraad van de VVD. Lidmaatschap van de VVD was voor deze JOVD-functionarissen dan wel een gebiedende eis.

Hoewel Bosma met D'66 sympathiseerde was zijn voorstel legitiem. Immers, tijdens het congres van Daifsen (voorjaar 1969) was het hoofdbestuur gemachtigd met de VVD te onderhandelen over nauwere banden. Er was kritiek op de nogal 'defensief' en 'conservatief' ingestelde VVD. De JOVD wilde meer invloed op het Nederlands liberalisme, koos daarvoor het kanaal van de VVD en hoopte zo meer macht, invloed en een liberaal alternatief te bewerkstelligen. Een onafhankelijke studieclub leek prachtig, maar er was een onstuitbaar verlangen naar werkelijke invloed. Een fase van emancipatie dus, sociologisch gezien.

Bovendien had de JOVD volgens sommigen door de opkomst van D'66 de bundelingsfunctie voor 'liberalen in de verstrooiing' verlor-

en. Er moest kleur worden bekend.

Oud-voorzitters zijn belangrijker dan de tijdgeest.

Het voorstel van het hoofdbestuur haalde het niet. Er was tijdens het lustrumcongres een forum van oud-JOVD-voorzitters. Zij waren ingehuurd om de feestvreugde te verhogen. Onder de congresgangers was er een slimmerik die aan de oud-voorzitters de vraag stelde: wat vindt U van de voorstellen van het hoofdbestuur? Het antwoord was oorverdovend en unaniem. Wiegel (VVD), Roethof (PvdA), Nypels (D'66) en de anderen lieten weten dat de onafhankelijkheid van de JOVD niet mocht worden opgeofferd aan de tijdgeest. De zelfstandigheid van de JOVD moest blijven, was het devies.

De onderste steen naar boven ...

Het nieuw aantredende hoofdbestuur stond voor een dilemma: of meer invloed op de VVD of volstrekt onafhankelijk blijven. Door het forum van oud-voorzitters dreigde het klimaat volstrekt om te slaan in een anti-VVD-houding. Als aantredend landelijk voorzitter vond ik dat onaanvaardbaar. En dus zwaaide ik toen voor het eerst (en tot nu toe voor het laatst) met mijn portefeuille, in de figuurlijke zin.

De catechismus van Emmen is toen ontstaan! 'De JOVD is en blijft een onafhankelijke liberale jongerenorganisatie, die zich vooral richt op de VVD zonder dat dit contacten met andere politieke en

maatschappelijke organisaties uitsluit'. Een Lubberiaanse formulering, waarin zoals Wiegel via het Algemeen Dagblad liet weten 'de onderste steen toch weer boven werd gehaald'. Maar de JOVD had voorlopig weer een basis voor beleid.

Liberalen op nieuwe wegen.

JOVD en VVD sloegen toen nieuwe wegen in. De JOVD bleef onafhankelijk en zelfstandig, legde de nadruk op de vormings- en bundelingsfunctie, maar ging zich richting VVD meer dan te voren met de praktische politiek bemoeien.

De VVD waardeerde de wervende kracht van een onafhankelijke JOVD voor het liberalisme positief, zag het nut van de voorportaal-functie van de JOVD voor de VVD in en verschaftte de JOVD de mogelijkheid meer invloed uit te oefenen. Vooral onze erevoorzitter, drs. Korthals, VVD-voorzitter Haya van Someren-Downer en Hans Wiegel hebben toen op positieve wijze bijgedragen tot een sterkere invloed van de JOVD op de VVD-politiek.

De JOVD deed mee aan het Liberaal Beraad over de toekomst van het Nederlandse liberalisme. En de JOVD kreeg op informele wijze de gelegenheid om tijdens partijraad en congressen van de VVD amendementen in te dienen op het verkiezingsprogramma 'Liberalen op nieuwe wegen'. Van dit recht op amendement is toen rijkelijk gebruik gemaakt op basis van het eigen Politiek Kernprogramma van de JOVD, dat in die periode tot stand was gekomen. En: tal van amendementen hebben het toen gehaald.

Eenzelfde weg werd bewandeld ten aanzien van de gemeentepolitiek. Tal van JOVD-afdelingen werkten

samen met de VVD. De grotere invloed van de JOVD op de VVD ging gepaard met doorstroming van JOVD'ers naar functies binnen de VVD. In verband met de onafhankelijkheid van de JOVD riep die ontwikkeling vragen op over de onverenigbaarheid van functies. Het rapport van de werkgroep, die ik als oud-landelijk voorzitter mocht leiden, veronderstel ik als bekend.

Wat nu?

Sinds 1969-1971 is er veel gebeurd en veranderd. Een samenwerkingsovereenkomst JOVD-VVD staat op de rol. Er zijn zeker tal van argumenten die voor een overeenkomst pleiten. Het is niet aan mij om me met een overeenkomst tussen 'twee partijen' die het liberalisme prediken te bemoeien.

De onafhankelijkheid en zelfstandigheid van de JOVD heeft echter 35 jaar een essentiële functie gehad. De JOVD is een politieke jongerenorganisatie die zijn weerga niet kent: uniek, inspirerend en duurzaam. Dat mag niet worden opgeofferd aan de tijdgeest. Een samenwerkingsovereenkomst zal met name daaraan moeten worden getoetst.

In de jaren tachtig

Julius Remarque

Vormings- en pressiefunctie.

"Partijen dienen tot besluitvorming, jongerenorganisaties tot meningsvorming. Wie in de krant leest: 'de JOVD vindt dat het roer om moet', gelieve zijn reactie te beperken tot een glimlach."

Bovenstaande passage is afkomstig uit de bijdrage aan de JOVD-lustrumalmanak van de immer opgewekt-cynische voorzitter van de Tweede Kamer, Dick Dolman. Dolman kiest duidelijk partij in de altijd voortgaande discussie over de functie van politieke jongerenorganisaties. Hebben deze een vormingsfunctie of een pressiefunctie of misschien wel beide?

Veruit de meeste JOVD-bestuurders hebben geprobeerd om aandacht te schenken aan beide mogelijkheden. Enerzijds is altijd getracht om jonge mensen te laten kennismaken met politiek en om de geïnteresseerden onder hen ook nog iets bij te brengen omtrent de liberale uitgangspunten. Anderzijds hebben leden van de JOVD zich ook altijd erg ingespannen om de verlichte liberale ideeën van de jonge liberalen bij besluitvormende instanties onder het voetlicht te brengen. Zelf ben ik ook van mening dat de JOVD wel degelijk een -zij het bescheiden- rol moet spelen bij het bepalen van de liberale gedachten in ons land. Hoe belangrijk de vorming en scholing van jonge liberalen ook is, het is niet de enige taak van de JOVD.

Principiele stellingname.

De JOVD heeft er voor gekozen om

als onafhankelijke liberale vereniging voor jonge mensen door het leven te gaan. Die jonge mensen willen graag wat meer te weten komen over dat ondoordringelijke begrip 'politiek', maar het zijn in de eerste plaats staatsburgers met een eigen mening. Ze hebben gekozen voor die onafhankelijke liberale organisatie om die mening om te zetten in politieke daden.

Kortom, de JOVD is geen politieke partij, maar zij probeert desondanks toch invloed uit te oefenen op de politieke gang van zaken. Daarbij legt zij voortdurend - zeker ook in de jaren tachtig- de nadruk op principiële stellingnames en tracht zij liberale politici er aan te herinneren dat hun ideologie uitgangspunt van hun handelen zou moeten zijn.

Geen commiteren voor de JOVD.

De meeste, zich liberaal noemende, politici zijn lid van de grootste liberale partij in Nederland, de VVD. Wil de JOVD invloed uitoefenen op die mensen, dan zal zij zich dus in veel gevallen moeten wenden tot de VVD.

De JOVD heeft echter maar beperkte mogelijkheden om invloed uit te oefenen op de gang van zaken binnen die partij. Als gevolg van de onafhankelijke positie van de liberale jongerenorganisatie heeft zij bijvoorbeeld niet de gelegenheid om voorstellen in te dienen op VVD-vergaderingen, zoals andere politieke jongerenorganisaties dat wel doen bij de politieke partij door wie ze erkend worden. Is die onafhanke-

lijkheid in dit opzicht geen nadeel voor het verwezenlijken van de ideeën van de JOVD?

Juist in deze laatste jaren waarin de verhouding tussen VVD en JOVD weer volop in discussie is, lijkt de bovenstaande vraag bijzonder relevant. Ik beantwoord haar echter nog steeds met een volmondig neen. Onderstaand voorbeeld kan wellicht duidelijk maken waarom.

Op dit moment voert men binne het CDA een discussie over de positie van homoseksuelen. In de ontwerp-resolutie over dit onderwerp wordt een onderscheid gemaakt tussen homofiele geaardheid en homofiele levenswijze. Volgens de christen-democraten mag er niet gediscrimineerd worden naar de geaardheid van een persoon. Of er gediscrimineerd mag worden op grond van een 'afwijkende' levenswijze van iemand, dat is niet aan de overheid om zich daar over uit te spreken. Dat mogen particuliere organisaties, zoals christelijke schoolbesturen, zelf bepalen op grond van hun levensbeschouwelijke grondslag, aldus de CDA-resolutie.

De christen-democratische jongeren, het CDJA, mogen ook stemmen over deze resolutie. Afgezien van de weinig benijdenswaardige positie om te behoren tot een politieke partij waarin dit soort flagrant met de gelijkwaardigheid in strijd zijnde ideeën worden uitgebrouwen, zit het CDJA om nog andere redenen in een onmogelijk parket.

Het CDJA is het niet eens met de discriminerende voorstellen uit de CDA-resolutie. Maar wat moet zij doen? Een artikel in CDAktueel van 24 november jongstleden geeft een aardig overzicht van de mogelijkheden. Zij kan natuurlijk gewoon tegen de betreffende passage in de resolutie stemmen. Dat

haalt echter weinig uit, want de meerderheid zal -volgens het artikel- het CDJA niet steunen in haar afwijzing. Daarom gaan de jonge christenen nu proberen een compromis te bedenken dat wellicht wel op de steun van de CDA'ers kan rekenen.

En daar zie je de funeste gevolgen van zo'n geïnterneerde positie van een jongerenorganisatie in een politieke partij. Het CDJA moet compromissen afsluiten op punten die zeer principieel zouden behoren te liggen en commiteert zich uiteindelijk aan een resolutie waarvoor zij geen enkele verantwoordelijkheid zou moeten willen nemen.

Vruchtbare politieke invloed.

De JOVD speelt wel degelijk een rol in de Nederlandse politiek. Zij is de afgelopen jaren een aantal malen met eigen ideeën gekomen, altijd sterk gebaseerd op de liberale beginselen.

Neem nu de resolutie Sociale Zekerheid (vastgesteld in november 1982 te Vlissingen): in deze resolutie trekt de JOVD de individualiseringslijn consequent door, geeft de verzekerden weer enige eigen verantwoordelijkheid en pleit bovenal voor een rechtvaardig systeem, waarbij de zwakkeren verzekerd zijn van een menswaardig bestaan.

Aanvankelijk kwamen er uitsluitend terughoudende reacties op de JOVD-plannen. Vooral de gedachte om een gefiscaliseerd basisinkomen in te voeren voor iedereen, stuitte op grote weerstand van de beroepspolitici. De plannen zouden te ingrijpend zijn, het was niet betaalbaar en meer bezwaren van technische-, administratieve- en praktische aard werden door de gevestigde partijen geuit.

Nu, twee jaar later, blijkt dat de grote politieke partijen worstelen met het probleem van het huidige, onbetaalbare en volkomen achterhaalde stelsel van sociale zekerheid. Het groepje VVD'ers dat onlangs voor de Teldersstichting een brochure over dit onderwerp schreef, is nu hevig geïnteresseerd in de ideeën van de JOVD. Nu de gelijkberechtiging van man en vrouw in de sociale zekerheid bij EG-richtlijn wordt afgedwongen, ontstaat er toch langzamerhand de noodzaak tot een meer geïndividualiseerd systeem.

Dus wie weet welke invloed de JOVD-voorstellen het komend jaar nog zullen hebben. Er wordt in ieder geval over gesproken en de ideeën worden serieus genomen. Voor een dergelijk vergaand plan van een onafhankelijke organisatie is dat een hele prestatie. Op meer terreinen oefent de JOVD met haar plannen enige invloed uit op de gedachtenvorming bij liberalen.

Leverancier van politici.

Een andere manier waarop de JOVD een rol speelt in de politiek (en dat blijft zelfs niet beperkt tot uitsluitend de Nederlandse politiek) is als leverancier van toekomstige (top-)politici. Bijna de helft van de huidige Tweede Kamerfractie van de VVD wordt gevormd door mensen die hun eerste stapjes op het politieke vlak in de liberale jongerenorganisatie hebben gezet. Vanzelfsprekend dragen oud-JOVD'ers de bagage met zich mee die ze in hun jonge jaren bij de vereniging hebben opgedaan.

Bovendien verschaffen deze lieden de JOVD een hoop gezag in het wereldje van de politiek ..... en -practischer- het geeft JOVD'ers een makkelijke ingang in politieke partijen.

Toekomstblik.

Welke rol kan de JOVD de resterende jaren van dit decennium nog gaan spelen? Ik heb sterk de indruk dat de JOVD zich momenteel in een tussenfase bevindt. Nadat de interne conflicten in de vereniging in 1982 waren opgelost, ontstond een geheel nieuwe periode: een enorme ledenaanwas en 'ledenverversing' ging gepaard met een vrij drastische verlaging van de gemiddelde leeftijd van de leden. Deze wisseling van structuur van het ledenbestand kon niet zonder gevolgen blijven.

Met het afnemen van de leeftijd en de ervaring daalde ook de beschikbare know-how in de JOVD. En zo kon de paradoxale toestand ontstaan van een zeer enthousiaste en levendige vereniging die zich politiek-inhoudelijk in een vacuum bevond. Het hoofdbestuur reageerde op deze ontwikkeling door veel nadruk te leggen op de andere functie van de JOVD: de vorming. Op dit moment wordt er druk gevormd en geschoold, zodat er weer een nieuwe generatie JOVD'ers ontstaat, die in staat is om zich met behulp van oorspronkelijke ideeën in het liberale krachtenveld te mengen. De eerste resultaten hiervan worden langzamerhand zichtbaar.

Indien de JOVD er in slaagt deze fase door te komen, dan zal zij in de tweede helft van de tachtiger jaren nog beter in staat zijn om de immer de kop op stekende conservatieve en pragmatische neigingen in de VVD met liberale alternatieven te pareren. Op die manier heeft de meningsvorming in de jongerenorganisatie toch haar invloed op de besluitvorming in een politieke partij. Dat de voorzitter van de Tweede Kamer aan deze mogelijkheid niet gedacht heeft, komt waarschijnlijk omdat hij nooit lid is geweest van de JOVD.

Onafhankelijkheid: internationaal

Jules Maaten

Internationaal jongerenwerk kan op een aantal wijzes gebruikt worden. Een ervan is zeker het leren van ervaringen van (in het geval van de JOVD) andere liberale jongerenorganisaties met betrekking tot hun werkwijze, financieringsmogelijkheden, prioriteitsstelling en dergelijke. En van hun ervaringen met de problematiek rond het thema onafhankelijkheid.

Want de JOVD is met haar probleem in het definieren van haar relatie tot de VVD (en andere partijen) bepaald niet uniek. Er zijn vele voorbeelden van organisaties in het buitenland die met soortgelijke (of juist precies omgekeerde) moeilijkheden te maken hebben (gehad). Sommige van die organisaties zijn uit de strijd sterker naar voren gekomen, andere zijn er politiek of organisatorisch aan onderdoor gegaan.

Laten we in vogelvlucht een blik werpen op de situatie van een aantal organisaties, waarmee de JOVD in de internationale federatie van liberale jongerenorganisaties (IFLRY) samenwerkt.

Kritisch.

Het eerste voorbeeld dat zich opdringt is de situatie in de Bondsrepubliek Duitsland, waar jarenlang de Deutsche Jungdemokraten (DJD) een toonaangevende organisatie waren, zowel binnen de liberale partij FDP als daarbuiten.

Van jongsaf was de DJD een organisatie die zich binnen de partij uiterst kritisch opstelde. Met gevolgen. De DJD liep bijvoorbeeld vooraan in het opstellen

van een nieuwe 'Ostpolitik' door het aanknopen van contacten met organisaties in de DDR, nam een radicale-liberale positie in bij zaken betreffende de persoonlijke levenssfeer van de burgers (acties tegen de 'Berufsverbote') en is zeer milieubewust (kernenergieproblematiek) en tegen meer kernwapens. Ten dele zaken die bij de FDP gehoor vonden, ten dele ook zaken die de FDP in verlegenheid brachten.

Met name de rechtervleugel van de partij (Lambsdorf, Bangemann) ergerden zich groen en geel aan de radicale-liberale jongerenclub, ook onder druk van een aantal industrielen in de partij. Langzaam maar zeer gedegen werd nagedacht over alternatieven. Eerst werd de strijd aangegaan met de Jungdemokraten zelf, om te trachten ze weer in het gareel te krijgen.

Toen dat niet lukte werd een kleine groep jongeren, die buiten de DJD stond, overgehaald om een eigen organisatie te beginnen, de Junge Liberale (Julis). Een organisatie die voor zichzelf eenzelfde positie opeiste als de DJD had, maar inhoudelijk een lijn voerde die haaks stond op die van de collega-liberale organisatie. Er werd volop geld in de Julistruktuur gepompt, en over politieke steun van bovenaf viel niet te klagen: zelfs partijleider Genscher gaf impliciet zijn steun aan de ontwikkeling van een alternatieve jongerenorganisatie. Er werd volop gewaarschuwd in de richting van de DJD, onder andere door hun oud-voorzitter en toenmalig Minister van Binnenlandse Zaken Baum, maar de Jungdemokraten waren gedwongen zich meer en meer in hun stellingen in te graven, en vertrouwden op hun

numerieke grootte (ze waren toen nog meer dan tien maal zo groot als de Julis) en inhoudelijke kracht.

Dat was niet terecht. De steun in het partijbestuur en ook op het partijcongres verminderde gestaag, de DJD daarmee steeds dichter bij de gevarenzone brengend van het verlies van partijerkenning en daarmee van overheidssubsidie. De coalitiewisseling heeft het proces nog verder versneld. Zodra de FDP uit de sociaal-liberale coalitie stapte om met de christen-democraten in zee te gaan zegde het bestuur van de DJD met veel klaoengeschal het lidmaatschap van de partij op en besloot een nieuwe partij, de Liberale Democraten (LD) op te richten.

Partijsubsidie.

Voor de FDP stond daarmee de weg open voor erkenning van de Julis, die snel volgde. De onafhankelijkheid van deze organisatie werd echter op een aantal manieren beperkt, en de haar toegewezen middelen haalden bij lange na het niveau van de partijsubsidie aan de DJD niet. Toen de organisatie vervolgens ook nog naar links begon te schuiven (waar de DJD een gat in de markt had achtergelaten) was het alras uit met het beschikbaar stellen van fondsen en de Julis hebben nu dan ook de grootste moeite hun ledenbestand op het oude niveau van de Jungdemokraten te brengen.

De DJD is nog ongeveer viermaal zo groot als de Julis. De LD is als politieke partij een zachte dood gestorven en van de Jungdemokraten werd hetzelfde verwacht. Toch heeft het afgelopen jaar een ontwikkeling ingezet die doet vermoeden dat de Jungdemokraten voorlopig nog wel blijven voortbestaan, als een soort van poli-

tieke actiebeweging zonder partijbinding.

De oudere leden, die geen toekomst in de organisatie meer zagen, hebben merendeels de DJD verlaten en jongere leden zijn actief aan de slag om met name op lokaal niveau de organisatie weer te activeren. Hoewel het met landelijke financiën voor de DJD slecht gesteld is, wordt op regionaal niveau nog wel subsidie verstrekt, terwijl ze lid zijn blijven uitmaken van de Ring Politischer Jugend, de bundeling van politieke jongerenorganisaties.

De organisatie richt zich nu vooral op zogenaamde Burgerinitiatieven (politieke rechtshulp aan en met burgers) en ook nog op politieke lobby via welgezinde individuele parlementariërs in de Groene en in de socialistische fractie en in mindere mate (er is een verbod voor contacten met de DJD uitgevaardigd) met FDP'ers.

Radicaal.

De Moviment de Critica Radical uit Catalonie (deel van Spanje) heeft enkele binding met enige partij. De leden stemmen verschillend en zijn partijpolitiek gezien zeker niet altijd eensgezind. Toch vindt de organisatie een plaats in de Spaanse politiek.

Binnen de politieke jongerenorganisaties neemt de MCR een vooraanstaande plaats in en ook in de Spaanse (en vooral Catalaanse) pers wordt de organisatie veelvuldig genoemd. MCR is daardoor een opvallend verschijnsel in de Spaanse politiek en ook binnen de IFLRY-familie. Liberale partijen verschijnen en verdwijnen in Spanje met de regelmaat van de klok, terwijl deze jongerenorganisatie door een sterke structuur een stabiele factor blijkt te zijn in het politieke bestel.

Hun situatie is vergelijkbaar met die van de jongerenorganisatie binnen de Americans for Democratic Action (ADA). Niet zozeer door de opstelling van de jongeren binnen hun eigen groep, als wel door de opstelling van ADA als zodanig. ADA kan gerekend worden tot de Kennedy-vleugel binnen de Democratische Partij, maar van een echte partijbinding is geen sprake. Haar invloed oefent de organisatie uit door een bundeling te zijn van individuen op belangrijke posities en met dezelfde ideeën, die gecoördineerd lobbyen.

Zowel MCR als ADA zijn qua leden-tal verwaarloosbaar klein, maar door een slim politiek optreden en begunstigd door de politieke gewoontes in hun land, relatief invloedrijk.

Afhankelijk.

De meeste organisaties in de IFLRY zijn echter veel minder onafhankelijk. De situatie in Italië, Groot-Britannië, België en de Skandinavische landen is er een van onafhankelijkheid in gebondenheid (bijvoorbeeld de Union of Liberal Students: 'The independent student organisation of the Liberal Party').

Sommige organisaties gaan daar heel kundig mee om, andere hebben amper iets in te brengen.

Het blijkt niet afhankelijk te zijn van de 'carrieregevoeligheid' van de organisatie. Integendeel: kansen op het verkrijgen van een invloedrijke positie binnen de partij voor leden van de jongerenorganisatie nemen toe naarmate de organisatie meer te melden heeft, een stabiel inhoudelijk beleid heeft en een duidelijk zichtbaar leiderschap. Een sterke ruggegraat blijkt dan belangrijker te zijn dan formaliteiten rond onafhankelijkheid.

Vooraf de sfeer van vernieuwing

waarmee dergelijke organisaties geïdentificeerd worden, versterkt hun positie binnen de partij, hetgeen echter niet los kan staan van de gedegenheid van de onderbouwing van standpunten. Gedegenheid en ruggegraat maken zo'n organisatie echter tot een stabiele factor in een partij, waardoor de waardering toeneemt. Zo bezetten leden van de jongerenorganisatie van de Zweedse liberale partij nu invloedrijke posities in de partij, ondanks het feit dat het leiderschap van de partij zelf een ontwikkeling naar rechts doorgemaakt heeft.

In Italië en België echter zijn de jongerenorganisaties meer meegaand en de doorstroming verloopt minder snel. Bij de Belgische, of althans de Vlaamse jonge liberalen is de invloed van de partijleiding op de jongeren zelfs groter dan andersom. Misschien niet verwonderlijk. De top van de jongerenorganisatie zegde een paar jaar geleden namelijk het politiek jongerenwerk vaarwel, om onmiddellijk in het pluche van de partijbonzen zitting te gaan nemen. Een ware machtsovername door de liberale jongeren, die een schoolvoorbeeld is van hoe een jongerenorganisatie gebruik kan maken van rechten en mogelijkheden in de partij. Daarenboven konden de jonge Vlamingen in de PVV hun dynamiek en bijna dogmatische "radicaal-liberalisme" (de lijn van de economen Hayek en Friedman) volgende tegenover de uitgesproken dufheid van de toenmalige partijtop stellen. De PVV-jongeren bleven overigens achter als een soort applausclub voor de nieuwe partijleiding. Wel enorm groot, want de dynamische periode had talloze jongeren aangetrokken.

Groot-Britannië sluit als voorbeeld weer beter aan op Zweden. De Britse jongeren zijn vaak de harde kern van verkiezingscampag-

nes van de verschillende kandidaten, het geen ze een schat aan ervaring en waardering oplevert, naast politieke invloed.

Conclusies.

Welke gevolgen het al dan niet hebben van een onafhankelijke positie innemen heeft, is dus moeilijk in te schatten. Zowel organisaties die geheel binnen een partij functioneren als zij die niets met enige partij te maken hebben kunnen invloed doen gelden.

De Portugese liberale jongeren (die partij heet daar overigens Sociaal-Democratisch) hebben een aantal eigen parlamentsleden, waarmee ze nu de regering onder druk kunnen zetten: hun steun is noodzakelijk voor het bereiken van een tweederde meerderheid.

In andere landen is de volgzzaamheid groter en de positie daardoor minder invloedrijk.

Men kan zich de vraag stellen of de JOVD in staat zal zijn voldoende ruggegraat te tonen om een sterke positie in te nemen in de Nederlandse politiek, zowel in de partij als daarbuiten. De ervaring van de laatste tien jaar doet vermoeden, dat (onafhankelijk of niet) de Nederlandse liberale jongeren vaak angstvallig trachten in het politieke midden van de VVD te blijven, zo nu en dan een gewaagd uitstapje naar links magend.

Op een aantal onderwerpen heeft de JOVD echter een stabiel beleid getoond (ontwikkelingssamenwerking, samenwerking VVD-PvdA, detente-politiek, milieubescherming, gelijke behandeling van mensen) en de steun aan de organisatie komt dan ook veelal uit de hoek van VVD-groepen die zich op die onderwerpen aangesproken voelen.

Weet de JOVD die stabiliteit uit

te bouwen en te koppelen aan een duidelijk gezicht, leiderschap en aan creativiteit in het naar voren brengen van vernieuwende gedachten, dan is de vorm slechts een ondergeschikte zorg, zo zou de les uit de internationale vogelvlucht kunnen luiden.

Wat in elk geval duidelijk gesteld kan worden, is dat de JOVD haar lot in eigen handen kan houden: hoeveel ruimte ze krijgt zal afhangen van hoeveel ruimte ze zichzelf toeigent.

Bedenkingen bij doorbraak

Jos de Beus

Bedenking een. De intellectuele kern van het nieuwe liberalisme verschilt nauwelijks van die van het klassieke liberalisme.

Bedenking twee. De nieuwigheid van het huidige liberalisme schuilt, ook in Nederland, niet zozeer in zijn ideologie alswel in zijn formidabel toegenomen vermogen tot mobilisatie van politieke krachten.

Bedenking drie. De bronnen van de recente triomf van de VVD zijn even zovele bronnen van een naderende stagnatie van de liberale stroming.

Het boek 1984 is bijna uit. De middelbare-leeftijdscrisis van het kabinet Lubbers is gepasseerd, doch 'voorlopig definitief', zoals dit in de Orwelliaanse terminologie der intieme verhoudingen heet. De oudere liberalen, niet vertrouwd met het fenomeen vleugelstrijd, blijven achter met gemengde gevoelens over een halve arbeidstoelag in de tweeverdienerswet, een halve verhuizing van de PTT en een halve snelheid in de parlementaire confrontatietactiek jegens het CDA. De jongere liberalen bied ik, niet-partijlid en -erger nog-aanhanger van vrijzinnig socialisme, een drietal stellingen aan over staatkundige conjunctuur, wat nog altijd niet hetzelfde is als een serie Haagse incidenten.

Economische vrijheid.

De verdediging van burgerlijke vrijheid stond bij onze klassieke filosofen P. de la Court en Spinoza en bij onze filosofisch geschoolde staatslieden J. de Witt en -veel later en veel krachtiger- Thorbecke voorop. In

een uiterst beknopte versie bestond deze verdediging uit twee principiële uitspraken. Ten eerste realiseert elk individu meer welvaart in vrijheid dan het in gebondenheid doet. Ten tweede bereikt een ongeregelde samenleving via vrijwillige samenwerking een hoger welvaartspeil dan een geregelde samenleving via wettelijk opgelegde samenwerking weet te bereiken. Vrijwillige samenwerking staat hierbij voor marktruil, overleg en eenzijdige overdrachten (bijvoorbeeld liefdadigheid), opgelegde samenwerking komt neer op democratische vorming van overheidsbeleid alsmede bureaucratische beleidsuitvoering.

Er waren volgens de klassieken wel uitzonderingen op deze uitspraken, maar die waren beperkt in getal en konden bovendien gemakkelijk met liberale denkbeelden worden verzoend, bijvoorbeeld een op zelfstandigheid gerichte opvoeding (bij de eerste uitspraak) en een op vrede en veiligheid gerichte nationale rechtsstaat (bij de tweede uitspraak). Heeft het kader van een liberale orde eenmaal vorm gekregen in rechtspraak, onderwijs en dergelijke, dan biedt een ongebreidelde interactie tussen personen en groeperingen de beste garantie voor maatschappelijke voorspoed. Zo luidde de boodschap van de atomistische maatschappij, het schrikbeeld van de calvinisten en later van de katholieken.

Deze verdediging van vrijheid is momenteel heel populair. Men vraagt om culturele vrijheid. Bescherming van privacy; behoud van persoonlijke autonomie op het werk, in de intieme sfeer en in de omgang met de ambtenarij;

recht op burgerlijk verzet (een typisch liberale idee, die teruggaat tot Locke; vele VVD'ers zijn dat vergeten). Men bevestigt nogmaals de waarde van politieke vrijheden. Deze waardering is bij ons zo stevig verankerd, dat zoiets als een verbod van racistische kiesverenigingen tot niet meer dan een onbeslecht debat kan leiden. Men dringt tenslotte aan op economische vrijheid, dat wil zeggen vrijheden in de sfeer van productie en bestedingen, van allocatie van productiefactoren en verdeling van opbrengsten. Dit abstracte verlangen wordt omgezet in concrete eisen. Onbelemmerde inkomensvorming in de marktsector, terugdringing van financiële lastendruk (een indicatie van subjectief ervaren belastingplichten), vermindering van regels ten laste van bedrijfs- en gezinshuishoudingen.

De nagestreefde en hier en daar al verwezenlijkte liberalisering van de Nederlandse economische orde is de hoofdtendentie van de jaren tachtig. Het is een fascinerende tendentie als men beseft dat (1) structurele factoren, zoals de bevolkingsdichtheid, altijd maakten dat een omgekeerde tendentie zichtbaar werd, (2) tijdens de depressie van de jaren dertig juist het pad van de collectivisering werd ingeslagen, en (3) van een serieuze bedreiging van culturele en politieke vrijheden in de naoorlogse verzorgingsstaat nooit sprake is geweest.

Dat economische gebondenheid niet meer als vanzelfsprekende remedie tegen maatschappelijke noden wordt beschouwd, getuigt van een mentale ommekeer waarvan Oud slechts kon dromen en waarop de verzuilde partijen en zelfs de VVD allerminst bedacht waren.

Mijn eerste stelling luidt nu dat de argumenten van neo-liberalen niet wezenlijk afwijken van de

originele argumenten der klassieken.

De strijdpunten zijn uiteraard van karakter veranderd. Toen de tolerantie van andere godsdiensten of de vrijhandel, thans de opslag van persoonlijke data of het type arbeidstijdverkorting. Ook is de achterliggende economische theorie verfijnd. Het geloof in de stabiliteit van het marktmechanisme wordt nu geschraagd door de doctrine van rationele verwachtingen, die laat zien dat goed geïnformeerde burgers (en dat zijn met name de in belangengroepen georganiseerde burgers) een anti-cyclisch conjunctuurbeleid van een centrale overheid snel kunnen frustreren. Dit voorbeeld is met vele illustraties aan te vullen. Ik verwijs gemakshalve naar *Le libéralisme moderne* (1984) van de Franse econoom Kolm.

Met Kolm ben ik van mening dat vele nieuwe leuzen de oude inhoud hebben van de hierboven aangeviste twee uitspraken. Of het nu gaat om het verband tussen een exportgeleide economische groei en terugkeer naar volledige werkgelegenheid of het verband tussen denivellering van inkomensverhoudingen en prikkeling van productieve prestaties, het gaat om aloude, eenvoudige gedachten, met een theoretische en politieke actualiteit die op zichzelf verklaring behoeft.

Sommige geleerden van de Teldersstichting zullen het met mij oneens zijn en het nieuwe idee van Rawlsiaanse rechtvaardigheid (bescherming van de minst bevoorrechten door economisch herstel) naar voren brengen. Maar in de uitleg die hieraan wordt gegeven, namelijk een accent op het inkomen van de minst bevoorrechten (met voorbijgaan aan andere Rawlsiaanse primaire goederen), een politiek variabele definitie van de groep echte minima en een geloof in de lange termijn baten

van herindustrialisatie en denivellering, keert men in feite terug naar Adam Smith (1723-1790) en diens rechtvaardiging van armoede en egoïsme in de 'commercial society'.

Politieke mobilisatie.

Niet de inhoud van de neo-liberale slogans is nieuw, maar de massale overname ervan. Een bekend voorbeeld is Wiegels kritiek op fraude van uitkeringsgerechtigden uit 1971 en 1972, die pas in de jaren tachtig door andere politieke leiders werd overgenomen. Dit illustreert wat er in de periode 1971-1982 aan de hand is geweest.

De liberale boodschap sprak grotere groepen van de bevolking aan dan voorheen.

De opmars van Wiegel en de intocht van Nijpels getuigen van een succesrijke machtsvorming van de VVD. Zij verwierf niet alleen het grootste aandeel van jonge kiezers (18-24 jaar), maar streefde ook het CDA voorbij in het kiezerssegment van de ambtenaren en de particuliere werknemers en trok ook lagere inkomensgroepen in de collectieve sector en de marktsector aan, stellig ten koste van de PvdA. Dit alles gebeurde zonder dat men de oude achterban (hogere inkomensgroepen) verloor, onder het ongunstige gesternte van een economische crisis.

Zowel in het kabinet Van Agt-1 als in het kabinet Lubbers kreeg de VVD een vrijwel gelijke bestuurlijke positie als het CDA, dat intussen zijn kamerzetelssurplus ten opzichte van de VVD heeft zien slinken tot zeven.

Het voert te ver om de achtergrond van deze politieke verandering te behandelen. Merkwaardig is wel de relatie met de verzorgingsstaat.

De VVD won op het ideale vlak

omdat velen de methoden van de verzorgingsstaat (solidariteit door koppelingsmechanismen en toenemende premiedruk, overheidsdienstverlening middels toenemende belastingen) niet langer accepteerden.

De VVD won ook op het materiele vlak dat de verzorgingsstaat heeft geschapen. Velen dankten hun verbeterde economische positie aan diezelfde verzorgingsstaat. Het schoolvoorbeeld is de explosieve toename van het eigenwoningbezit, vooral veroorzaakt door belastinguitgaven van de overheid. Vele 'nieuwe eigenaren' zochten hun steun bij de VVD.

Het gaat mij hier echter om de vaststelling dat de machtsvorming van de VVD ook heeft geleid tot effectieve machtsuitoefening in de periode 1982-1984. Liberale opvattingen over economisch beleid, zoals industrialisatie met elan en een zelfstandig inkomensbeleid ten aanzien van ambtenaren, vonden niet alleen ingang bij ondernemers, maar ook bij belangengroepen als de Industriebond FNV en het voormalig anti-kapitalistische deel van de publieke opinie. Liberale opvattingen over individualisering van belasting- en sociale zekerheidswetgeving alsmede over versterking van de arbeidsmarktpositie van de vrouw werden reeds uitgedragen door de vrouwenbeweging, een welkom steunpunt voor de liberalen, die van oudsher te klagen hebben over hun organisatorische draagvlak in de samenleving.

Ook in de concurrerende blokken CDA en PvdA werden liberale opvattingen meer courant.

De politieke macht in het CDA berust vooralsnog bij technocratisch ingestelde politici (Lubbers, Ruding, Brinkman, Deetman), die confessionele bolwerken en taboes in het bezuinigingsbeleid niet wensen te ontzien.

In de PvdA bestaat een aanzienlijke vleugel die kiest voor

versterking van de industrie en de economische aanbodzijde. Het simpele systeem van basisuitkering plus particuliere bijverzekering in de sociale zekerheid van Van Kemenade, Ritzen en Woltgens wijkt niet echt af van soortgelijke voorstellen die de Teldersstichting lanceert. In beide blokken is de teneur dat in alles wat men bedenkt en propageert de draagkracht van particuliere ondernemingen moet worden ontzien. Ook dat is een liberaal succes.

Het grootste succes vormt natuurlijk het gevoerde beleid van het kabinet Lubbers. De VVD drukt een zwaar stempel op dit beleid (en drukte hetzelfde stempel op het regeerakkoord waarop dit beleid is gebaseerd). De sanering van de collectieve sector, de stimulering van de (export-)industrie, de marktconforme arbeidstijdvermindering zijn positief geformuleerde liberale wensen. Afscheid van Keynesianisme, van inkomensnivellering, van werkgelegenheidsplanning zijn even zovele negatief geformuleerde wensen, die eveneens worden vervuld. Dit alles gaat met vallen en opstaan, want zo gaat alles in de wereld, maar de Miljoenennota 1985 wist toch kleine scores te vermelden, zoals de reductie van het financieringstekort, de vermindering van de collectieve lastendruk, de netto bezuinigingen op de sociale zekerheid, de verbetering van de winst- en vermogenspositie van de ondernemingen en het bescheiden herstel van economische groei. So far, so good dus.

Stagnerende volkspartij.

Het oordeel wordt ongunstiger als men einddoelstellingen in aanmerking neemt. Zo klagen VVD-Kamerleden over de traagheid van de dereguleringsoperatie.

Ik zou de electorale einddoelstelling willen accentueren. De liberale doorbraak is immers pas werkelijk een feit als de VVD op middellange termijn 30% van de kiezers heeft en op langere termijn 40%. De redenering is simpel. 30% is nodig om de gelijke van de christen-democraten te worden of hen zelfs te overvleugelen. Comfortabele centrumrechtse kabinetten worden dan mogelijk. In deze toestand wordt ook de mogelijkheid van een coalitie met de PvdA actueel. De mogelijkheid, die ikzelf voor wenselijk houd, wordt evenwel nimmer benut.

Bezien wij dit vanuit het gezichtspunt van de PvdA. Zij zal alleen dan met de liberalen willen samenwerken als dezen verlinksen en het CDA verrechtst. Dit zou voor de VVD betekenen dat zij over het politieke programma van het CDA heenspringt. Deze sprong is electoraal heel onaantrekkelijk. De rechtse kiezers zullen naar het CDA trekken en deze partij uit haar teloorgang verlossen. Afgezien van het feit dat een coalitie PvdA-VVD gepaard zal gaan met een wisseling van leiderschap in de PvdA, is voor zo'n coalitie dus nodig dat de VVD het CDA verplettert en daarbij van de andere zijde wordt geassisteerd door de PvdA. Dan treedt de liberale meerderheidsstrategie in werking (op naar de 40%), maar als deze strategie slaagt, dan is een coalitie met de socialisten niet meer nodig, want dan (we spreken over de jaren negentig en de nieuwe eeuw) vertoeven we in een twee-partijenstelsel.

Samengevat: thans heeft de VVD 30% nodig om gelijkwaardig te worden aan het CDA, straks heeft zij 40% nodig om gelijkwaardig te worden aan de PvdA. Hoe dan ook is de huidige toestand deplorabel, want sinds enige tijd laten de opiniepeilingen zien dat de VVD eerder onder de 25% zakt dan

naar de begeerde 30% tendeert. Hoe valt dit feit te verklaren?

Beschouwen wij eerst enkele categorieën potentiële kiezers, vanuit de gedachte dat zij zittende regeringen verantwoordelijk zullen stellen voor hun persoonlijke en/of nationale sociaal-economische omstandigheden.

Zelfs de VVD dreigt het moeilijk te krijgen met de jongeren. Zij werden geconfronteerd met verlaging van minimumlonen en uitkeringen. Een grote daling van de jeugdwerkloosheid (thans meer dan 240.000 personen) ligt niet in het verschiep. Het kiesgedrag van jongeren is niet goed te voorzien, maar de zwenking van links (jaren zestig) naar rechts (jaren zeventig) zou wel eens kunnen omslaan in een massale afkeer van de stembus.

Het geval van de ambtenaren is duidelijker. De VVD wil de relatieve inkomenspositie van ambtenaren, die relatief gunstig wordt geacht ten opzichte van die van vergelijkbare groepen werknemers in de marktsector, terugbrengen en meent ook dat er te veel ambtenaren zijn. Minister Rietkerk maakt zich sterk voor een beleid van zogeheten negatieve Toxopeusronden. Bevorderlijk voor ambtelijke sympathie jegens de VVD is dit stellig niet. De politieke fout is naar mijn smaak dat de VVD de ambtenaren geen tegenprestatie biedt. Hier wreekt zich dat de liberale theorie over de interne organisatie van ambtelijke diensten zo slecht ontwikkeld is, zoals de liberalen ook vaak achteraan kwamen als het er om ging de kwaliteit van de arbeidsomstandigheden in particuliere bedrijven te beoordelen.

Op het ministerie van Winsemius hebben ambtenaren een conceptie van zelfbeheer ontwikkeld waarin meer beslissingsruimte wordt gegeven aan diensthoofden om een eigen personeels- en inkomensbeleid te voeren. Het kabinet Lub-

bers is tamelijk weigerachtig om met zelfbeheer proeven te doen. Voor de liberalen zou deze conceptie, mits verder uitgewerkt, wel eens een politieke goudmijn kunnen zijn. Moderne bedrijfsvoering bij de overheid en de hieraan verbonden verhoogde arbeidsatisfactie van ambtenaren in ruil voor salarismatiging.

Ten aanzien van de inactieven voert de VVD een vaste, maar riscante koers. De stellingname luidt ongeveer dat (I) er te veel inactieven zijn, waardoor bij een stagnerende economische groei uitkeringen en verstrekkingen sowieso omlaag moeten, (II) het belang van de donor-burgers gediend is met een preventie van misbruik van sociale verzekeringen en voorzieningen, ook als dit een inbreuk betekent op privacy en vrijheden van ontvangende burgers, (III) er een systematisch verschil moet zijn tussen de beloningen van werkenden en de uitkeringen van niet-werkenden en (IV) prioriteit moet worden gegeven aan het belang van structureel inactieven (met name de anderhalf miljoen bejaarden) boven dat van conjunctureel inactieven (met name werklozen).

Deze stellingname heeft intussen geleid tot een voortvarende bezuinigingspolitiek met uitkeringsverlaging over de gehele linie of selectieve vermindering van uitkeringspercentages in het kader van stelselherziening. Koopkracht, bestaanszekerheid en vrijheid van grote groepen inactieven werden hierdoor beperkt, hetgeen deze groepen in de richting van opiniepeilingsveelvraat PvdA drijft.

Ook hier wreekt zich dat de VVD geen doctrine heeft over de wenselijke vrijheid van inactieven (ik doel uiteraard niet op renteniers, maar op langdurig werklozen, arbeidsongeschikten en dergelijke). Men stelt tegenover de financiële aanslag slechts de

belofte van economisch herstel op de lange termijn. Maar dat is zeker onvoldoende. Vergeten wordt dat de meeste economische subjecten een tijdshorizon hebben die niet verder gaat dan vier jaren, het geen ook in onze parlementaire democratie is ingebakken.

De positie van de VVD in het land van belangengroepen en nieuwe sociale bewegingen is niet spectaculair vooruitgegaan. Hier lijkt het erop dat de liberalen kansen laten liggen. Het bruggehoofd dat in de richting van de vakbeweging is geslagen met opvattingen over CAO-vrijheid en loondifferentiatie is tamelijk wankel. De harde opstelling ten aanzien van werknemersverzekeringen, de afwachtende ten aanzien van arbeidstijdverkorting en de cynische ten aanzien van de afkalvende machtspositie van vakbonden ('bijna domme looneisen', zei De Korte, terwijl een looneis toch heel rationeel is in een systeem van vrije loonvorming en in florerende sectoren) zijn hieraan debet.

De milieubeweging heeft aan de VVD geen boodschap, vanwege haar visie op kerncentrales. Opvallender is het dat de liberalen er niet in geslaagd zijn politieke munt te slaan uit de krakersbeweging. Men heeft zich tegen deze beweging gekeerd en benadert haar in termen van openbare orde. Potentiele liberale elementen in het krakersprotest (afkeer van bureaucratische allocatie, eerdere herstel van vrije woningmarkten en alles wat hieraan vastzit, zoals opheffing van huurbeheersing) zijn niet benut. Nu kan men van de krakersbeweging zeggen dat zij, evenals het IKV, haar langste tijd heeft gehad. Dat geldt in een klein, dichtbevolkt land als Nederland zeker niet voor milieupolitieke bewegingen. Zonder slag of stoot staan de liberalen de politieke milieumarkt af aan groen-links en groene confes-

sionelen. Wonderlijk.

De laatste bronnen van stagnatie zijn niet de minste.

Ten eerste kan de overname van liberale standpunten door andere politieke partijen (ik denk aan de nieuwe consensus over deregulering en individualisering) zich ook tegen de VVD keren. Concurrenten lopen met aantrekkelijke liberale standpunten weg.

Ten tweede is de VVD sterk afhankelijk geworden van het succes van het kabinet Lubbers op de korte termijn. Het is een waan-idee te denken dat een eventueel succes geheel wordt geabsorbeerd door de persoon van de premier (vandaar het falen van een opzichtige beschadiging-Lubbers-stijl). Als in mei 1986 blijkt dat de werkloosheid niet fors is afgenomen, het herstel van export en rendementen niet doorwerkt in de binnenlandse economie en de openbare financiën in verband met de economische crisis nog altijd in het ongerede zijn, dan zal dit alles de VVD danig opbreken. Wie geen puin kan ruimen, ruimt dan zelf het veld.

Ik stel vast, en niet zonder genoeg, dat de VVD nog lang niet daar is waar zij wezen wil. Dat geldt voor de vergaring van zoveel mogelijk stemmen, maar ook voor de realisering van zoveel mogelijk liberale wensen.

HET REDACTIETEAM WENST U

EEN FIJN 1985